

e-ISSN: 2792-016X

İRÜ

İSTANBUL
RUMELİ
ÜNİVERSİTESİ

İstanbul Rumeli Üniversitesi **SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

The Journal of Istanbul Rumeli University Social Sciences

2021

İmtiyaz Sahibi

T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi adına Rektör Prof. Dr. Hazim Tamer DODURKA

Concession Holder

Prof. Dr. Hazim Tamer DODURKA on behalf of Istanbul Rumeli University

Baş Editör / Editor in Chief

Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖRKİ

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants

Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK

Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ

Yayın Asistanı / Edition Assistant

Arş. Gör. Özlem ÖZTÜRK

Mevcut Süreç / Current Process:

Kabul 6, Ret 1, Devam Eden 5 / Acceptance 6, Rejection 1, Continuing 5

e-ISSN: 2792 – 016X

İstanbul Rumeli Üniversitesi Küresel Politikalar Araştırma ve Uygulama Merkezi

(İstanbul Rumeli University Global Policies Research and Application Center)

Yönetim Kurulu Başkanı / Chairman of the Board: Prof. Dr. H. Tamer DODURKA

Yönetim Kurulu Üyesi / Board Member: Prof. Dr. Ali DENİZLİ

Yönetim Kurulu Üyesi / Board Member: Prof. Dr. Beyhan BOLAK HİSARLIGİL

Yönetim Kurulu Üyesi (Müdür) / Board Member (Manager): Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖRKİ

Yönetim Kurulu Üyesi / Board Member: Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ

Müdür Yardımcısı (Vice Manager): Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK

Sekreter / Secretary: Arş. Gör. Hakan OZAN

İnternet Sitesi: <https://rumeli.edu.tr/tr/rupam/dergiler/istanbul-rumeli-universitesi-sosyal-bilimler-dergisi>

Website: <https://rumeli.edu.tr/en/rupam/the-journal-of-istanbul-rumeli-university-social-sciences>

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ali DENİZLİ (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Mustafa KARA (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Ömer Faruk ŞİMŞEK (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Prof. Dr. Sibel TURAN (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Çiğdem ÜSTÜN (Nişantaşı Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Hakan CAVLAK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Hakkı Hakan ERKİNER (Marmara Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Muharrem EKŞİ (Kırklareli Üniversitesi, Türkiye)
- Doç. Dr. Sait AKŞİT (Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC)
- Doç. Dr. Mladen TONEV (Varna Free Üniversitesi, Bulgaristan)
- Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖRKİ (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Nil KONYALILAR (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Serap YOLCU YAVUZ (Trakya Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Türkan KORKMAZ BULUT (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ (İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye)
- Dr. Öğr. Üyesi Yordanka TONEVA (Varna Free Üniversitesi, Bulgaristan)

Danışma Kurulu / Advisory Board

(Bu Sayının Hakem Listesi / Referee List of This Issue)

- Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Aziz TEKDEMİR (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan CAVLAK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Hakan ÖZDEMİR (İnönü Üniversitesi)
Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ARPACI (Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Dilek KARACA (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emre KALAY (Trakya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Turan YAMAN (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIVILCIM (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin GÜNDOĞDU (İstanbul Rumeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Pınar AKARÇAY (Trakya Üniversitesi)
Arş. Gör. Dr. İbrahim YEMEZ (Cumhuriyet Üniversitesi)

Rektör Mesajı

Bir üniversiteye ait faaliyetlerin en önemli çıktılardan birisinin bilimsel yayın olduğu gerçeğinden yola çıkan akademisyenlerimizin, her geçen gün Üniversitemiz adresli yayınların sayısını artırmaları üzerine bilimsel bir dergi çıkarma ihtiyacı hasıl olmuştur. Bu artışta özellikle BAP ve AR-GE Koordinatörlüğümüzün katkısı olduğuna inanmaktayım. Netice olarak tüm birimlerimizle el birliği içinde Üniversitemizin ilk dergisini çıkarmanın heyecanı ve mutluluğu içerisindeyim.

Araştırma merkezlerimizden birisi olan Küresel Politikalar Araştırma ve Uygulama Merkezi tarafından çıkarılan ve ilk sayısını okumakta olduğunuz İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayın hayatına uluslararası ilişkilerden tarihe, işletmeden kamu yönetimine kadar birçok sosyal bilim alanını kapsayarak başlamıştır. Hakemli ve ulusal nitelikli olan dergimizin tüm bilim dünyasına hayırlı olmasını diliyorum.

İlk sayımız, öncelikli olarak Üniversitemiz akademik personeline dönük olarak hazırlanmış ve böylece İstanbul Rumeli Üniversitesi ailesini de bir araya getirmiştir. Takip eden sayılarda daha fazla üniversiteden daha fazla akademisyenin Türkçe ve İngilizce çalışmalarıyla tüm dünyaya eserlerini ulaştıracağına inanıyorum. Bu vesileyle, derginin uluslararasılaşması için Rektörlük olarak elimizden gelen tüm desteği vereceğimizi ve sağlık ile fen alanında da yeni dergileri yazına kazandıracığımızı umut ediyorum. Son olarak dergimize katkı ve desteğini sunan tüm yazarlarımıza, hakemlerimize, yayın kurulu üyelerimize şükranlarımı sunuyorum.

Prof. Dr. H. Tamer DODURKA

İstanbul Rumeli Üniversitesi Rektörü

Message from the Rector

Starting from the fact that one of the most important outputs of a university's activities is scientific publications, the need to publish a scientific journal arose as our academics increased the number of publications addressed to our University day by day. I believe that especially our SRP and R&D Coordinatorship contributed to this increase. As a result, I am excited and happy to publish the first journal of our university in cooperation with all our departments.

Istanbul Rumeli University Journal of Social Sciences, published by the Global Policies Research and Application Center, one of our research centers, and which you are reading the first issue of, started its publication life by covering many social science fields from international relations to history, from business to public administration. I wish our peer-reviewed and national journal to be beneficial to the entire scientific world.

Our first issue was prepared primarily for the academic staff of our University and thus brought together the family of Istanbul Rumeli University. I believe that in the following issues, more academicians from more universities will deliver their works to the whole world with their Turkish and English studies. On this occasion, I hope that we, as the Rector's Office, will give our best support for the internationalization of the journal and that we will bring new journals in the field of health and science to the literature. Finally, I would like to express my gratitude to all our authors, referees and editorial board members for their contribution and support to our journal.

Prof. Dr. H. Tamer DODURKA

The Rector of İstanbul Rumeli University

Editör Kurulu Mesajı

İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin ilk sayısını çıkarmanın onur ve heyecanını yaşıyoruz. Bu serüvende hem İstanbul Rumeli Üniversitesi hem de Küresel Politikalar Araştırma ve Uygulama Merkezi adına sosyal bilim araştırmalarına katkı sağlamak ve araştırmacılara alanlarında yazın kaynağı sunabilmek için özenle çalışmaya gayret ettik.

Bu sayının çıktığı esnada 12 makale tarafımıza iletilmiş olup bu sayı için 1 tanesi kabul edilememiş ve 6 tanesi düzenlemeler sonrasında yayına alınmıştır. Sayının ilk makalesinde Sn. Türkyılmaz ve Kıvırcık “Historical Process of Political and Economic Relations Between Turkey and Romania” ile Türkiye ve Romanya arasındaki politik ve ekonomik ilişkileri tarihsel süreç içerisinde incelemiştir. Arş. Gör. Özkök ise “Algılanan Kent ve Kuramsal Kent Nitelikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme” başlıklı ikinci makalede kent kavramına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Üçüncü makale olan “Seçmen Davranışının Kuramlar, Seçimler ve Çeşitli Araştırmalar Üzerinden Analizi” ile Arş. Gör. Özdemir, kamu yönetimi alanındaki makalesini okuyuculara sunmuştur. Sayının dördüncü makalesini kaleme alan Arş. Gör. Dr. Erdem ve doktora adayı Özbek ise “Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Politikalarının Küresel Teknoloji Dönüşümüne Etkileri” başlıklı makaleleriyle günümüz Türkçe yazınında eksikliği hissedilen bir konuya ışık tutmuştur. Sayının beşinci makalesi “Sivas İlinde Faaliyet Gösteren Tekstil Firmalarının İnsan Kaynakları Fonksiyonları Üzerine Nitel Bir Çalışma” başlığıyla Arş. Gör. Tunahan tarafından hazırlanmıştır. Sn. Doğan'ın kaleme almış olduğu yüksek lisans tezinden Doç. Dr. Torun ile türettiği “Darfur Sorunu'nun Nedenleri ve Uluslararası Bir Hukuk Sorunu'na Dönüşmesi” başlıklı makalesi ise derginin bu sayısının son çalışmasını oluşturmuştur.

Dergimizin ilk sayısı, altı makalesiyle birlikte sosyal bilimlerin farklı alanlarına hitap etmektedir. Bu noktada, çalışmalarıyla desteklerini esirgemeyen yazarlarımızla birlikte metinlerin daha iyi bir duruma ulaşması noktasında zaman ve emeklerini harcayan hakem kurulumuza özellikle teşekkür ederiz.

Baş Editör: Dr. Öğr. Üyesi Armağan ÖRKİ

Editör Yardımcıları: Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK, Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ

Yayın Asistanı: Arş. Gör. Özlem ÖZTÜRK

Editorial Board Message

We are experiencing the honor and enthusiasm to publish the first issue of Istanbul Rumeli University Journal of Social Sciences. In this adventure, we have endeavored to work diligently to contribute to social science research on behalf of both Istanbul Rumeli University and the Global Policies Research and Application Center and to provide researchers with literature resources in their fields.

During the period of evaluating the articles for this issue, 12 articles were sent to us; 1 of them was not accepted for this issue and 6 of them were published after the corrections. In the first article of the issue, Mr. Türkyılmaz and Kıvırcık analyzed the political and economic relations between Turkey and Romania in the historical process with “Historical Process of Political and Economic Relations Between Turkey and Romania”. Res. Asst. Özkök, on the other hand, brought a new perspective to the concept of the city in the second article titled “A Comparative Evaluation of the Perceived and Theoretical Urban Qualities”. With the third article “Analysis of Voter Behavior Based on Theories, Elections and Various Researches”, Res. Asst. Özdemir presented his article on public administration to the readers. Res. Asst. Dr. Erdem and doctoral candidate Res. Asst. Özbek, who wrote the fourth article of the issue, shed light on a subject that is lacking in today’s Turkish literature with their article titled “The Effects of the European Union’s Artificial Intelligence Policies on Global Technology Transformation”. The last article of the issue is titled “A Qualitative Study on the Human Resources Functions of Textile Companies Operating in Sivas Province” prepared by Res. Asst. Tunahan. The article titled with “Causes of the Darfur Problem and Its Turning into an International Law Issue” which was derived with Assoc. Prof. Dr. Torun, from the master’s thesis written by Ms. Doğan, constitutes the last study of this issue of the journal.

The first issue of our journal addresses different fields of social sciences with its six articles. At this point, we would like to thank our referees for their time and effort to improve the texts, together with our authors who did not spare their support with their studies.

Editor-in-Chief: Asst. Prof. Dr. Armağan ÖRKİ

Assistant Editors: Asst. Prof. Dr. Sinem YÜKSEL ÇENDEK, Asst. Prof. Dr. Yıldırım ERBAŞ

Publication Assistant: Res. Asst. Özlem ÖZTÜRK

Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Sadece kaynak gösterilmek kaydıyla izin verilir.

Dergiye gönderilen makaleler konusunda Yayın Kurulu yayın ya da ret şeklinde tasarrufta bulunabilir.

Makalelerden yazarlar sorumludur.

Published articles may not be printed or reproduced in any way, in whole or in part, without the written permission of the publisher. It is allowed only with citation of the source.

The Editorial Board can make decisions about the articles sent to the journal in the form of publication or rejection.

Authors are responsible for the articles.

İçindekiler / Contents

Araştırma Makaleleri / Research Articles

HISTORICAL PROCESS OF POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN
TURKEY AND ROMANIA 1
Uğur Türkyılmaz & Gülden Kıvırcık

ALGILANAN KENT VE KURAMSAL KENT NİTELİKLERİ ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME 15
Mete Korhan Özkök

SEÇMEN DAVRANIŞININ KURAMLAR, SEÇİMLER VE ÇEŞİTLİ ARAŞTIRMALAR
ÜZERİNDEN ANALİZİ 31
Çağlar Özdemir

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YAPAY ZEKÂ POLİTİKALARININ KÜRESEL TEKNOLOJİ
DÖNÜŞÜMÜNE ETKİLERİ 47
Tolga Erdem & Cengiz Özbek

SİVAS İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN TEKSTİL FİRMALARININ İNSAN
KAYNAKLARI FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA 70
Cansu Tunahan

Tezden Türetilmiş Makale / Article from Thesis

DARFUR SORUNU'NUN NEDENLERİ VE ULUSLARARASI BİR HUKUK
SORUNU'NA DÖNÜŞMESİ 86
Abdullah Torun & Çisem Doğan

HISTORICAL PROCESS OF POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN TURKEY AND ROMANIA

Uğur TÜRKYILMAZ¹

Gülden KIVIRCIK²

Gönderim Tarihi: 01.06.2021

Bu Makaleye Atıf İçin:

Türkyılmaz, U. & Kıvırcık, G. (2021). "Historical Process of Political and Economic Relations Between Turkey and Romania", *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 1-14.

Abstract

Turkey Romania relations are based on deep-rooted historical past. This contact, which started with the struggle for domination in Wallachia and Moldavia, which constitutes today's Romanian lands as geographical location, has survived many various episodes and finally reached the present day by setting it on a commercial basis. With the Treaty of Berlin signed on 13 July 1878, Romania declared its independence. With this treaty, commercial rules between Romania and the Ottoman Empire were also regulated. In our article where we will discuss such a deep-rooted historical process, we will try to outline the reasons for the political and economic relationship, how it took place, and the potential change between the past and the present. While writing our article, the archive documents of the Ottoman Empire and many research works were used. The subject of the article has an extremely rich content. With this aspect, our article will inspire researchers.

Keywords: *Berlin Treaty, Economic History, Moldavia, Romania Wallachia.*

¹ İstanbul Rumeli University, Orcid: 0000-0001-8826-1835 Turkey, ugur-turkyilmaz-@hotmail.com

² İstanbul Rumeli University, Orcid: 0000-0002-4331-2720 Turkey, gulden.kvrck@gmail.com

TÜRKİYE İLE ROMANYA ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN TARİHİ SÜRECİ

Özet

Türkiye Romanya ilişkileri köklü tarihi geçmişe dayanmaktadır. Coğrafi konum olarak günümüz Romanya topraklarını oluşturan Eflak ve Boğdan'da hâkimiyet mücadelesi ile başlayan bu temas, pek çok farklı dönemi atlatmış ve nihayet ticari bir zemine oturtularak günümüze ulaşmıştır. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Romanya bağımsızlığını ilan etti. Bu antlaşma ile Romanya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari kurallar da düzenlenmiştir. Böylesine köklü bir tarihsel süreci tartışacağımız makalemizde, siyasi ve ekonomik ilişkinin nedenlerini, nasıl gerçekleştiğini ve geçmiş ile bugün arasındaki potansiyel değişimi ana hatlarıyla anlatmaya çalışacağız. Makalemizi yazarken Osmanlı Devleti'nin arşiv belgeleri ve birçok araştırma eseri kullanılmıştır. Makalenin konusu son derece zengin bir içeriğe sahiptir. Bu yönü ile makalemiz araştırmacılara ilham verecektir.

Anahtar Kelimeler: *Berlin Antlaşması, Eflak, Ekonomi Tarihi, Moldavya, Romanya.*

1. Introduction

The Principality of Wallachia secured a region of roughly 76,581 km² separated by the Carpathian Mountains in the north and the Danube River in the south by bending in these terrains towards the southeast. The Boğdan Principality, then again, had a wetland and a wide land trustworthiness from the Danube River to Galicia, between the Prut River in the east and the Carpathian Mountains in the west. The presence of significant streams, for example, Danube, Siret and Prut in this geology has prompted the development of an amazingly fruitful land (Uyanık, 2018, 90-92).

Then again, the leaders of Wallachia and Moldavia were designated "Voivoda". In spite of the fact that it characterizes a military ruler in the exacting sense, they were the leaders of the referenced districts. Before Wallachia and Moldavia went under Ottoman principle, the voivodes asserted that they got the position to oversee the state from God, as can be seen in numerous states in the traditional sense. Nonetheless, after the date of the Ottoman Empire's vassal status, they began to specify the Ottoman kings as the wellspring of their standard. The purpose behind this change is that with the control of the Ottoman Empire, the voivodes now move to the capital urban communities to deal with their voivodeship after the endorsement and certain customs taken from the Ottoman castle (Maxim, 2013, 127-129). This circumstance was reflected in the reports of the Venetian minister Giovanni Moro, who served in Istanbul in 1581, and for Wallachia-Moldavia voivodes: "They are chosen by the Sultan. Regardless of whether they accept the seat as beneficiary to the realm, they convey the king's norm. " he said (Önal-Erhan, 2017, 35).

The issue of entering the domination of the Ottoman Empire mentioned above can be evaluated as applying its policy in domestic and foreign politics under the auspices of the Ottoman State, rather than being under the rule of the Ottoman State in domestic and foreign politics. The name of this in the literature in general terms is Haraçgüzarlık. It is widely used for non-Muslim regions that accepted the rule of the Ottoman Empire (Emecen F. M., 1997, 90-92) This term has started to be used about the tax levy to be collected from the non-Muslim people of these regions. The conditions of loyalty to the Ottoman State were drawn in general terms. The sons of the gentlemen who showed full dependence on the Ottoman State were taken as hostages. They were attached to a tax that they had to pay annually. Besides, they were required to send auxiliary forces to wars and campaigns personally under the command of lords or their sons. Even if they met these conditions, they were always under the supervision of the Ottoman fronts (İnalçık, 2014, 63-64). The non-Muslim people living in regions such as Wallachia and Moldavia that accepted the Ottoman administration were also paying the tax of jizye like the non-Muslim people living in the borders of the Ottoman Empire and were accepted as the non-Muslim people of the Ottoman State as if they were living in a settlement in Anatolia. When we ask what benefit does this have for the people living in this region? For example, when merchants of a non-Muslim state brought a commercial product within the borders of the Ottoman State, a customs tax of 4% was applied, while the tax rate to be applied to a merchant of a region that accepted such protection could be reduced to a value of 2%. Moreover, this ratio was stretched much more for the regions such as Wallachia-Moldavia,

which were at the forefront of feeding Istanbul, which was the heart of the Ottoman Empire. The products demanded from these protected regions were reduced from the annual tax to be collected from the region, thus reducing the tax burden of the region (Guboğlu, 1988, 830).

2. First Contacts of the Ottoman Empire and Wallachia, Moldavia and Erdel Principalities

After the foundation of the Ottoman Empire in Anatolia, inside a century, the Ottoman armed forces had started to gain ground and added new gains in the Balkan region. During this period, Wallachian Principality, situated on the northern bank of the Danube River, took asylum in the Ottoman Empire from the incredible Hungarian realm of the period and the abusive Catholic conviction that it attempted to force. XIV. since the last quarter of the century, the Wallachian Principality, under the standard of Vlayku Baserab, kept on existing under the support of the Ottoman Empire (Heper, 2020, 24). Nonetheless, the occasion that can be portrayed as the main contact between the Ottoman Empire and the Wallachian realm is the contention that occurred during the attack of the Ottoman armed force to Vidin Castle (Guboğlu, 1988, 830). Concerning the Bosphorus Principality; After the Ottoman Empire didn't partake in the arrangement made with the Hungarians in 1484, II. after the mission was sorted out to Moldavia by the request for Bayezid, he was unable to remain against the Ottoman military force and perceived the insurances of the Ottoman Empire. (Bilge, 2015, 56). The Moldavian voivodeship Stefan will solicit the future from the Moldavian Principality, which was joined to the Ottoman Empire in the last time frame, to the voivode Stefan's child, Petru Raresh: "Since they are more prevailing and more grounded than different countries", he will ask the Turks (Özcan, 1992, 269-271). Subsequently, these two realms were not added by the Ottoman State and were left under the standard of their beys. (Heper, 2020, 64). The enthusiasm of the Ottoman Empire in this area hence, II. We see that Bayezid's rule returns well before (Emecen, 2011, 239). Erdel Principality, then again, was connected to the Ottoman Empire in 1541 as a territory that was in contact with the areas that were overwhelmed in the years following the 1526 triumph of Sultan Süleyman against the Hungarian Empire (Heper, 2020, 64).

It is significant that in this long authentic relationship, there is no full responsibility without issues in each period. In the War of Varna that occurred in 1444, the Wallachian armed force joined the Crusader troops comprising of Hungarian, Byzantine, and ecclesiastical warriors (İnalçık, 2014, 107). As another model, the Ottoman Sultan III in 1594-1595. During the battle against the Ottoman Habsburgs during the rule of Murad, the voivodes of Erdel, Wallachia, and Moldavia were set up together against the Ottoman Empire (Emecen, 2016, 67).

3. Military Affair

In the domestic policy; Wallachia-Boğdan Principalities, who were liberated from their legal framework to their military associations, from business law to practically all state systems, needed to keep their lines as applied by the Ottoman State when it came to international strategy. As a marker of their dedication to the Ottoman State, it was to offer military help to the Ottoman

armed force during the war and mission. We can fill this idea of military help as significant undertakings, for example, sending officers as the Ottoman helper power and passing on the knowledge of the district they are situated to the Ottoman place. In addition, the helper powers originating from Wallachia and Moldavia territories could arrive at impressive numbers. It has been recorded that the Wallachian Principality took an interest with 20,000 fighters in the undertaking of the Ottoman armed force in 1484, when the Ottoman armed force vanquished the Akkerman and Kili mansions (Zinkeisen, 2011, 355). Another model is that when the Ottoman armed force under the order of Grand Vizier Köprülüzade Fazıl Ahmed Pasha composed an undertaking on Uyvar in 1663, the Bolu Bey partook in this mission with 27,000 officers and the Wallachian Bey with 20,000 fighters (Heper, 2020, 29-30).

In addition to actively participating in campaigns with their armies, Wallachian-Moldavian voivodes sometimes carried out mediation activities between the states where they served as a buffer in their regions. For example, in 1621 II. The Voivode of Wallachia carried out mediation activities in a campaign opened against Poland during the time of Osman and as a result of the peace negotiations, Hotin Castle was to be taken under the rule of the Moldavian Principality, which was connected to the Ottoman Empire (Emecen, 2016, 230). On the other hand, among the items demanded from the Wallachia and Moldavia principalities, military elements were only a part. During the wars with Venice in 1570-1573, manpower was requested from Wallachia to be sent with their pickaxes and shovels of approximately 5,000 people. Another example is that the necessary supplies such as blacksmiths, carpenters, iron, and wood for the Hocabey Castle, which was started to be reconstructed in 1765, were requested from the principalities close to the region such as Wallachia and Moldavia (Türkyılmaz, 2020, 38). The provision of these elements from sources close to the region already enabled savings in the Ottoman economy (Heper, 2020, 286). Besides, we see that the prices of these demands of the Ottoman Empire are generally paid by deducting from the annual tax of the requested region. Thus, it would not be difficult to say that there is relief in the expense items of the Hazine-i Amire (BOA, C.İKTS, 18/856, 15, 1 - 15 M. 1178/15 Temmuz 1764).

4. Social Relationship

We see that there is an aristocracy step in Wallachia-Moldavia principalities as in almost all Christian world. In this respect, it is clear that he was separated from the Ottoman Empire. We can say that the aristocracy level of Wallachia-Moldavia principalities consists of four separate tabs. The clan at the top of almost every aristocratic ladder consisted of wealthy landowners and clergy. A subclass are peasants who work on the lands of wealthy landowners and maintain their lives depending on the landowner. There were slaves in the third step. It is somewhat difficult to say that the fourth group is hierarchically located at the end of the level. Because this group is city dwellers and this mass living in cities always had privileged privileges (Heper, 2020, 239). The reason why this group is privileged is that they engage in trade. They were directly connected to the voivodeship and were the core of commerce (Heper, 2020, 334-335).

The Wallachian-Boğdan Principalities, which continued their existence under the Ottoman State, had the economic power to continue their rule under normal conditions. Within the scope of animal products and grain, this region has an important wealth in terms of being self-sufficient in products such as salt, oil, honey, wine, meat, chicken, live sheep and cattle, horse, fish, wax, unprocessed copper, flax, and additionally supporting the Ottoman capital show that (Erdoğan vd., 2009, 9-10). At this point, thanks to the products coming from Wallachia-Boğdan Principalities, living standards in Istanbul were also increasing positively. Although the relationship between the Ottoman Wallachian-Moldavian Principalities, which is based on a deep-rooted past, was sometimes turbulent due to the displacement of the political power balances, there was no problem in the flow of these products to the Ottoman lands during the processes when the relations were good (Heper, 2020, 286). The interruption of this product flow would have caused the feeding problem of Istanbul. Istanbul, one of the largest European cities of the Middle Ages, would not have wanted to face such a problem (İnalçık, 2019, 174-175).

While the Ottoman State established its sovereignty extending over 3 continents, it approached the people living in the lands it acquired through war or agreement at an equal distance without discriminating between religion, language and race. The best result of this is that we can see that the nations in the Balkan geography survive without being assimilated after the Ottoman Empire, where they have been ruled for about 400 years. These Balkan geography states should always express their gratitude to the Ottoman State for preserving this richness of the Balkans without spoiling it.

As we mentioned before, the Ottoman Empire ruled over a vast territory. While establishing its power in many places, there are also exceptional regions such as Wallachia-Moldavia. Thanks to this privileged status, Wallachia-Moldavia principalities were not confused with the people of the Ottoman Empire (Heper, 2020, 338). No one was allowed to reside in the Wallachian-Moldavia principalities, from the merchant who went to this region from the Ottoman Empire, and whoever was assigned had to return to the Ottoman lands at the end of their duty.

In addition, the Ottoman Empire was making a high-level effort to prevent an abnormality in the social order of Wallachia-Boğdan Principalities. Because, it was not desired that a social problem that may occur in the region to affect the people massively, and subsequently, the deteriorated order in the region would cause the destruction of the tribute and tax flow to be received by the Ottoman State (Heper, 2020, 338). For example, in the banditry movements that emerged in the region in 1800, as a result of the massacre of the people by the bandits, the looting of their goods, and the fire of their houses, the people took action to migrate from their regions to other places. However, the Ottoman State, aware of the situation, sent orders to the administrators of the important castles and settlements of the region, including the voivodes of Wallachia and Moldavia, to prevent the migration movement, to repel the displaced people, and to punish those who caused this situation (Erdoğan vd., 2009, 70). These rebellions, known as mountain bandit riots, which broke out in the Balkan geography of the Ottoman Empire and grew gradually, became threatening in the region of Wallachia in 1801. For this

reason, the Ottoman government asked the Notables close to the region to send support forces to help the Wallachian voivodes, and as a result of this initiative, this bandit group was removed from the Wallachian Principality (Erdoğan vd., 2009, 89).

5. Economic Relations

Economic relations of Turkey and Romania are based on historically long years. Romania's territory have been under the auspices of different states and communities for centuries, as they have been frequented by many communities (Tosun, 2006, 252). While the southern part of today's Romania forms Wallachia (Karpat, 1994, 446). Moldavia is within the borders of today's Moldova (Özcan, 1992, 269). The fact that Wallachia and Moldavia have close cultures, beliefs, and populations that are more significant Romanians have caused them to see themselves as the last heir of Byzantium. For this reason, while Wallachia and Moldavia were in contact with Constantine during the Byzantine period, they did not break this bond with Istanbul later (Uzunçarşılı, 1972, 211).

Relations between the Ottoman Empire and Wallachia and Moldavia did not remain as military and diplomatic relations, but also continued in an intense economic and cultural interaction. XVI where connections are the most tensed. Even in the 21st century, the economic ties between the two countries continued to be at the forefront (Sarğın, 2013, 52).

With the fall of Wallachia and Moldavia under Ottoman rule, economic relations started to intensify. The fact that the sheep and rock salt products in Wallachia and Moldavia reached the level that they can be exported together with the excessive economic relations with the Ottoman Empire. With the purchase of goods at a reasonable price in the Ottoman market, XV. century onwards, Ottoman money has been used extensively in Wallachia and Moldavia's domestic market. Wallachia in 1452; In 1456, they organized the Ottoman monetary system by making an official currency reform in Moldavia (Maxim, 1989, 437).

In terms of economy, Wallachia and Moldavia were the food warehouse of Istanbul in terms of providing a source of grain, cattle and ovine, honey and beeswax, and dairy products for the Ottoman Empire. In addition to being suitable for freshwater fishing, the Danube River in the north of Wallachia was also suitable for fruit growing in terms of climate. Exports of bovine and ovine animals and horses as well as timber and various fruits and wine obtained from leather, wool, oil as well as salted meat forest products obtained from them were other export goods of Wallachia and Moldavia (Kılınç, 2011, 42-43). Wallachia and Moldavia leather among these export goods were in the market with a higher value more than Sofia and Dobruja leather (İnalçık, 2019, 184).

Wallachia and Moldavia had economic and financial responsibilities towards the Ottoman Empire;

1. To send the annual fee.
2. Sending gifts at official events.

3. Sending soldiers, vehicles, and labor force in the amount decided by the sultan during the war.

4. The products produced by the principalities are completely subject to the state.

In the second half of the XV. century, the Principalities of Wallachia and Moldavia were transporting the food they were obliged to give to the Ottoman Empire through trade within the framework of the Ottoman monopoly, free grain as cash, and compulsory purchase during the war. In the Ottoman monopoly, trade is the most preferred route, having a significant impact on Romanian economic life (Maxim, 1973, 553-566).

Due to the overflow of the Danube River in certain periods, its lands were rich in alluvium. Having these lands of Wallachia and Moldavia made the agricultural products grown valuable and created the opportunity to trade with many states, especially the Ottoman Empire. In addition to agricultural products from Wallachia and Moldavia, timber was also purchased using Kalas and Varna Ports. Thus, Black Sea ports and port cities have developed with the sea transportation used (Kılınç, 2011, 45).

The products exported from Wallachia and Moldavia to the Ottoman Empire were purchased from local markets by merchants of all nations and sold in the marketplaces in Istanbul. Due to the difficulties of the Ottoman Empire at certain times, Wallachia and Moldavia were prohibited from selling their agricultural products abroad. This ban continued until 1829 (Karpát, 1994, 466-469). These prohibitions on export products created major problems for Wallachia and Moldavia, which became commercially dependent on the Ottoman Empire (Maxim, 1973, 18).

Seaways were used for transportation and trade to Istanbul. Seaway trade was also increasing the importance of port cities in the Black Sea. Shipowners and chiefs, who were accepted as trade affiliates between the Black Sea and Istanbul, would undertake this job. Grain, oils, honey and beeswax and live animals were loaded onto ships. However, maritime trade was not easy and inexpensive, so foreign vessels were not allowed to pass without permission to control food trade. Storage of the products and prices were determined by the Istanbul Kadi and the regent of the market place. Balkapanı³ tradesmen were responsible for the honey trade in Istanbul (BOA, CML., 570/23322/29, 1265).

In the trade of the regions under the rule of the Ottoman Empire, he has applied the rules he set for many years by separating trade as private trade and state trade.

5.1. Grain and Animal Exports

Due to the large amount of sheep and cattle breeding in Wallachia and Moldavia, the meat, which was an important need of the Ottoman Empire, was supplied from these regions. Animals bought from Wallachia and Moldavia were brought to Istanbul, the primary consumption place of the Ottoman Empire (İnalçık, 2000, 103). Exports of sheep and cattle to Poland and other states were prohibited by the Sultan's decree. The sales of sheep and cattle

³ It is located in the inns area of the city where shopping and wholesale merchants are located.

were permitted only for Istanbul, and subpoenas sent for the purchase of sheep and cattle were sent. While the flocks who went to Moldavia in 1584 bought 300 thousand sheep, in 1591 they bought 141 thousand sheep (Maxim, 1973, 560-561).

Wallachia and Moldavia were supplying certain quantities of grain to the Istanbul market at fixed prices every year. The Moldavian voivodeship sent 40 thousand bushels of wheat to Istanbul in 1585, 40 thousand bushels of wheat, 50 thousand bushels of barley, and 20 thousand bushels of corn and oats in 1586 (Maxim, 1973, 234). We can say that Wallachia and Moldavia are an important region for the Ottoman Empire in terms of grain and livestock trade, and measures against attacks and migrations against this region have been increased.

Livestock and grains as well as tallow were exported from Wallachia and Moldavia. In the decree written to the Wallachian voivodes on December 17, 1571, 500 hundred weighbridge tallow was ordered to be sent to the Varna pier (BOA, A.DVN. MHM 18, s. 178, h. 302). In 1572, 2 thousand weighbridge tallow was requested from Moldavia and 540 tons of tallow was requested from Wallachia.

Wallachia and Moldavia were economically important regions for the Ottoman Empire. In this respect, although he wanted to keep the monopoly of trade, it was not easy to achieve this from time to time. In 1579, 70-80 thousand sheep were sent from Moldavia to Poland; 40-50 thousand sheep were taken to Akkerman and Kili. European traders also went to Wallachia and Moldavia to buy cattle (Sarğın, 2013, 58).

5.2. Honey and Beeswax Consumption

In the centuries XV. And XVI. sugar obtained from sugar cane in Egypt could not enter the homes of the people by being limited to use by the palace and confectioners due to its high price. The people could replace their sugar consumption with honey and molasses. Besides being consumed as food, honey was also used in the treatment of many diseases. In addition to beekeeping in the vast lands of the Ottoman Empire, the Balkans, the Aegean coasts, Anatolia, the Middle East, and Arab countries, Wallachia and Moldavia voivodeships have a great contribution to meeting the honey and wax needs of Istanbul.

Honey was an indispensable food in the kitchens prepared for the sultan's meals in the palace in Istanbul. Especially Wallachia and Buğdan's products were used in palace kitchens. Wallachia and Moldavia were obliged to regularly supply these kitchens with honey, beeswax and salt. XVII. at the end of the century, Wallachian voivodes were informed by the judge that he had 9 thousand okka⁴ pure beeswax, 1500 okka pure honey and 400 pieces of rock salt prepared to be sent to the palace in Istanbul and delivered to the officer in charge.

Has Pantry was the food warehouse where the supplies sent were collected. The chief of the cellar, who was the table manager of the sultan, was also the person in charge of Has

⁴ 1,282945 kg

Kiler. In the middle of the 19th century, Wallachian was asked to send 15 thousand okka pure honey and 400 pieces of rock salt for the hearth to Has Kiler.

For Crimean khans and Kalgays, avaidin⁵ called balcıbaşülük is reserved from Moldavia. These revenues were distributed and collected by the voivodes, per hive. It was revealed as a result of an incident that this money was not delivered to the Crimean khan and the Kalgays at the time of Mikhail voivode, and the voivodeship was embezzled.

In addition to the in-kind and cash taxes received from the producers, the Ottoman State also collected taxes during the introduction, sale and export of the goods. The bee producer paid taxes to the state such as honey donation, hive official, and then the hive official was removed and one tenth of the amount was continued to be taken from honey. The Ottoman State would earn 600 thousand piaster tax revenues from salts, 380 thousand from customs, and 240 thousand piaster tax revenues from Wallachia. Apart from these, wine tax, agnam tax, pig and bee tax totaled 1,330 thousand piasters and an annual average tax income of 2,700 thousand piaster was obtained. Arab countries, Wallachia and Moldavia voivodeships have a great contribution to meeting the honey and wax needs of Istanbul.

Honey was an indispensable food in the kitchens prepared for the sultan's meals in the palace in Istanbul. Especially Wallachia and Buğdan's products were used in palace kitchens. Wallachia and Moldavia were obliged to regularly supply these kitchens with honey, beeswax, and salt. XVII. at the end of the century, Wallachian voivodes were informed by the judge that he had 9 thousand okka pure beeswax, 1500 okka pure honey, and 400 pieces of rock salt prepared to be sent to the palace in Istanbul and delivered to the officer in charge.

Has Pantry was the food warehouse where the supplies sent were collected. The chief of the cellar, who was the table manager of the sultan, was also the person in charge of Has Kiler. In the middle of the 19th century, Wallachian was asked to send 15 thousand okka pure honey and 400 pieces of rock salt for the hearth to Has Kiler.

For Crimean khans and Kalgays, avaidin called balcıbaşülük is reserved from Moldavia. These revenues were distributed and collected by the voivodes, per hive. It was revealed as a result of an incident that this money was not delivered to the Crimean khan and the Kalgays at the time of Mikhail voivode, and the voivodeship was embezzled.

In addition to the in-kind and cash taxes received from the producers, the Ottoman State also collected taxes during the introduction, sale, and export of the goods. The bee producer paid taxes to the state such as honey donation, hive official, and then the hive official was removed and one-tenth of the amount was continued to be taken from honey. The Ottoman State would earn 600 thousand piaster tax revenues from salts, 380 thousand from customs, and 240 thousand piaster tax revenues from Wallachia. Apart from these, wine tax, agnam tax, pig and bee tax totaled 1,330 thousand piasters and an annual average taxable income of 2,700 thousand piaster was obtained (Wilkinson, 1820, 67).

⁵ Revenues

5.3. Salt Trade

Rock salt was a vital substance for the people dealing with animal husbandry in Istanbul and the Balkans. Rock salt extracted in Telega and Ggitiora, near Tirgovishte, in Wallachia, was among the best. In this case, rock salt, one of the products exported from Wallachia and Moldavia, has become crucial. Rock salts extracted from these regions were shipped over the Danube. He aimed to encourage the shipment of salt to the south of the Danube by giving some of his revenues from the pier and the piers on the Bulgarian coast to the Wallachian voivodes, which are under the control of the Ottoman Empire (Maxim, 2009, 435-440).

Customs and tax farmers were shipped to Ottoman markets. To buy salt from Wallachia, large capital advances were made to the voivodes, but the decrease in the value of the coin in 1584 led them to apply a strict price application on the salts purchased from Wallachia. In the face of the voivodeship rigid pricing, the voivodes could not pay the advances and resulted in riots.

5.4. Products from the Ottoman Empire to Wallachia and Moldavia

It is recorded that numerous items originated from Wallachia and Moldavia to the Ottoman Empire. Simultaneously, we see that some business items went to Wallachia and Moldavia from the Ottoman urban areas. For instance, we see that from a significant Ottoman city like Bursa, flavors and silk textures were moved to this point. Bursa was a rich exchange place that Eastern Arab and Indian shippers could reach in the West as of the period (İnalçık, 2014, 123-124).

5.5. Taxes Paid to the Ottoman Empire

In the Ottoman Empire, the jizye received from the non-Muslim segment in return for not doing military service was also taken from Wallachia and Moldavia. These tax revenues obtained from Wallachia and Moldavia, who paid the Wallachian and Moldavia tax in installments, were sometimes delivered to the places of need without being transferred to the treasury. In 1590 Wallachia paid annually three thousand ducats with thirty mares and twenty breds, and Moldavia with four thousand ducats, forty mares, and twenty falcons annually. As a result of the riots in Wallachia and Buğdan, taxes have increased (Sarğın, 2013, 59).

6. Economic Relations between Turkey and Romania

Economic relations between Turkey and Romania were resumed with the trade agreement signed in Lausanne. July 24, 1924, was made a day in Turkey and Romania, among other countries, including trade agreements. Turkey has unilaterally annulled the contract of Commerce in Lausanne on August 11, 1927. Romania after this decision, the tariff was applied by Turkey to hold until the new agreement was signed at the lowest level (Özgiray, 1998, 119).

On the 5th January 1938, trade between Romania and Turkey and the Disbursement Agreement was signed. Between the two countries, in 1937, in 5 months, \$ 638 thousand

imports and \$ 93 thousand exports were made from Romania. In 1938, \$ 305 thousand imports and \$ 688 thousand exports were realized in Romania in 5 months (BOA 030.10 162.134.9).

When we look at today's relations with Romania, Turkey, and Romania in the Balkans are the largest trading partners of each other. Romania has become a base for Turkish investments in the region with an investment capital of nearly 7 billion dollars. The number of Turkish companies registered in Romania is more than 15 thousand, of which nearly 5 thousand are actively operating. There are also two Turkish banks (Credit Europe and Garanti Bank) with many branches in Romania.

Bilateral Trade Figures

YEAR	IMPORTS	EXPORTS	EQUATION/BALANCE	CAPACITY
2015	2.817	2.600	+217	5.417
2016	2,671	2,196	+476	4,867
2017	3,139	2,480	+0,659	5,619
2018	3,877	2,445	+1,432	6,322

Source: TÜİK (Million Dollars)

The main products that we export to Romania: Automotive spare parts, vehicles, iron and steel products, agricultural products, machinery industry products. In addition to these, The products imported from Romania are: Iron and steel scrap, iron and steel products, processed petroleum products, vehicles, telephone devices, automotive spare parts, sunflower seeds, chemical fertilizers.

7. Conclusion

When the Ottoman Empire started its conquest movements in the Balkan geography, reaching its natural borders as possible, it became a border neighbor to the great states of the period. Sometimes having direct borders with great empires such as Russia and Austria caused conflicts and many losses. Especially in order to avoid the disadvantages of warm contact by creating a buffer zone for the Ottoman Empire on the northwestern Black Sea coast, two important principalities, such as Wallachia and Moldavia, were not annexed, and they created a system in which the Christian voivodes they chose from among themselves in general were approved by Istanbul. This system created a powerful spiral in terms of military, social, and economic aspects and the interaction with the region has reached today.

In the last quarter of XIV. the century, the problems between the Ottoman Empire and Wallachia and Moldavia gradually increased. The rebellions in Wallachia and Moldavia, the inability to implement the timar system, and the inability to motivate the settlement policy made the dominance in this region even more difficult. These problems caused the money to depreciate in the state economy and the taxes to increase continuously.

The development of Ottoman relations with the Wallachian Principality XIV. as the last quarter of the century started in a very old period, the relationship with the Bosphorus Principality XV. it coincides with the century. After the Treaty of Berlin on 13 July 1878, Wallachia and Moldavia became an independent state under the name of Romania and did not break their ties with the Ottoman State. Immediately after the Ottoman Empire between the economic and the Republic of Turkey from Romania, social and cultural relations, the old forms evolve over time, it has continued to develop.

The history of Romania and Turkey is based on strong roots in political, economic, cultural, and humanitarian ties. The relationship between turkey and romaia has started from lozan. And it has been improved with strong balkania friendship ties. Our relations with Romania are maintained within the framework of close dialogue and friendly relations that exist at a high level.

Kaynakça

- BOA, C. İKTS, 18/856, 15, 1(15 M. 1178/15 Temmuz 1764)
- BOA, A.DVN. MHM 18, s. 178, h. 302
- BCA 030.10 162.134.9
- C. ML, 570/23322/29 s.1265
- Erdoğan, M.K. & Ferlibaş, M.B. & Çolak, Kamil. (2009). *Rusçuk Ayanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, Yeditepe Yay. İstanbul.
- Emecen, F.M. (1997). *Haraçgüzâr*, DİA, C: XVI, İstanbul.
- Emecen, F.M. (2016). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, İSAM Yay., İstanbul.
- Emecen, F.M. (2011). *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yay., İstanbul.
- Guboğlu, M. (1988). “*Osmanlılar ile Romen Ülkeleri Arasında İlk Devir İlişkileri (1364-1456) Hakkında Belirtmeler ve Doğrultmalar*”, IX Türk Tarih Kongresi, C:II, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.
- Heper, Y. (2020). “Osmanlı Devleti ve Eflak-Boğdan İlişkileri 1574-1634”, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Doktora Tezi), Uşak.
- İnalçık, H. (2019). *İstanbul Tarihi Araştırmaları Fetihden Sonra İstanbul'un Yeniden İnşası Bilâd-i Selâse: Galata, Eyüp, Üsküdar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- İnalçık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

Karpat, K. (1994). “Eflak Tuna ile Karpatlar Arasında Bulunan ve Osmanlı Hakimiyeti Döneminde Özel Bir Statü Tanınan Bölge”, DİA, C:X, TDV Yay., İstanbul.

Kılınç, A. (2011). “Eflak-Boğdan ve Karadeniz’de Bal ve Balmumu”, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, 1(1): 42-43

Bilge, R. (2015). *Tarih-i Sultan Bayezid’in Tarihi: Matrakçı Nasuh*, Klasik Türkçe’den Aktaran Mertol Tulum, Arvana Yay., İstanbul.

Maxim, M. (2013). *Voyvoda*, DİA, C: XLIII, İstanbul.

Maxim, M. (1989). “Bükreş Üniversitesi Osmanlı Etüdleri Merkezinde Romen-Osmanlı İktisadi İlişkileri Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

Maxim, M. (1973). “XVI. Asrın İkinci Yarısında Eflak-Boğdan’ın Osmanlı İmparatorluğuna Karşı İktisadi ve Mali Mükellefiyetleri Hakkında Bazı Düşünceler”, *VII. Türk Tarih Kongresi Sunulan Bildiriler*, C:2, TTK Yayınları, Ankara.

Önal, A. & Afyoncu, E. (2017). *Venedik Elçilerinin Raporlarına Göre Osmanlı’nın İhtişamlı Yılları*, Yeditepe Yay. İstanbul.

Özcan, A. (1992). *Boğdan*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi, C:6, İstanbul.

Özgiray, A. (1998). “Türkiye-Romanya Siyasi İlişkileri (1920-1939)”, *Türk Kültürü Araştırmaları (Orhan F. Köprülü’ye Armağan) Dergisi*, C: 34, Ankara.

Sarğın, Y. (2013). “Başlangıcından 1606’ya Kadar Osmanlı Devleti ile Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları Arasındaki İlişkiler”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.

Türkyılmaz, U. (2020). “Hocabey/Odessa Kalesi ve Limanı”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne.

Tosun, İ. (2006). *Ulakların-Romenlerin Ortaya Çıkışı*, Balkanlar El Kitabı, C:1, Karam Vadi Yay., Ankara.

Uzunçarşılı, İ. H. (1972). *Osmanlı Tarihi*, C:1, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

Uyanık, F. (2018). “II. Mahmud Dönemi Osmanlı İdaresinde Eflak-Boğdan”, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Edirne.

Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

Wilkinson, W. (1820). *An Account of the Pricipalities of Wallachia and Moldovia*, Longman Press, Londra.

ALGILANAN KENT VE KURAMSAL KENT NİTELİKLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR DEĞERLENDİRME⁶

Arş. Gör. Mete Korhan ÖZKÖK⁷

Gönderim Tarihi: 07.06.2021

Bu Makaleye Atıf İçin:

Özkök, M. K. (2021). “Algılanan Kent ve Kuramsal Kent Nitelikleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 15-30.

Özet

Kentler, zaman sürecinde sürekli değişen/dönüşen sosyo-ekonomik ve politik ilişki yumaklarının fiziksel mekân üzerinden biçimlendiği örüntülerden meydana gelmektedir. Bu yapısı ile diğer yerleşim tiplerin farklı olarak özsel birçok farklı niteliğin bulunduğu bir karmaşık bir bileşke özelliği taşımaktadır. Kent kavramı ise tarih boyunca farklı kuramsal bakış açıları ve dönemin özelliklerine göre farklı biçimler, anlamlar kazanmış dinamik bir yapıya sahiptir. Bu dinamik yapı, literatürde ve yasal mevzuatta dönemler ve ülkeler için "ortak" bir kent tanımının yapılamamasına neden olmuştur. Ancak kentlerin bir fizik düzleminden öte olan anlamının aktarılabilmesi için kenti tanımlayan özsel niteliklerinin tüm boyutları ile beraber ele alınması ve ortaya konması gerekmektedir. Bu durum özellikle planlama eğitiminde de kendisini göstermekte, mekânsal çevreyi doğru değerlendiren şehir plancılarının yetiştirilebilmesi için planlama eğitiminin kente yönelik tüm nitelikleri kapsayan bir yapıya sahip olması gerekmektedir. Bu çalışmada, 2015-2017 yılları arasında Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama 1. Sınıf öğrencilerinin “algıladıkları” kent ile planlama eğitiminde aktarılan “kuramsal” kent arası ilişki incelenecek ve planlama eğitiminde Şehir ve Bölge Planlama bölümü öğrencilerinin algılarından yola çıkılarak kenti tanımlamada özellikle üzerinde durulması gereken niteliklere yönelik yorumlamalar getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *kent kavramı, kentsel nitelikler, Kırklareli, planlama eğitimi.*

⁶ Bu makale, 2016 yılında 40. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumunda sunulan “Planlama Öğrencileri Gözünden Kent Kavramına Yönelik Bir Değerlendirme” adlı bildirinin 2017 yılına ait yeni veri seti ile geliştirilmiş halidir.

⁷ Araştırma Görevlisi, Kırklareli Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Orcid: 0000-0001-8734-3644, metekorhanozkok@gmail.com

A COMPARATIVE EVALUATION ON THE PERCEIVED AND THEORETICAL URBAN QUALITIES

Abstract

Cities consist of patterns in which physical space shapes socio-economic and political relations constantly changing/transforming over time, thereby making city full of complex features which are not in common with other types of settlement. The concept of city, on the other hand, has a dynamic structure that has acquired different forms and meanings in parallel with different theoretical perspectives and the characteristics of the period. This dynamic structure has caused a lack of a common definition for “city” for periods and countries in the literature and legal legislation. However, it is of great importance to analyze every dimension of the essential qualities that define “city” with a view to conveying the meaning of “city” that is beyond the physical limits. This can be seen especially in urban planning education. Urban planning education should have a structure that includes every quality of the city in order to train urban planners capable of correctly evaluating the spatial environment. In this study, the relationship between the city “perceived” by the freshmen studying Urban and Regional Planning at Kirklareli University and the “theoretical” city covered in urban planning curriculum between the years 2015 and 2017 will be examined. Accordingly, data based on the perception of freshmen shedding light on the qualities that are of high importance to define “city” in urban planning education will be analyzed.

Keywords: *urban concept, urban qualities, Kirklareli, planning education.*

1. Giriş

İnsan toplumsal bir varlıktır. Bu yapısına bağlı olarak, tarih boyunca gereksinimlerini karşılamak için insanlar birbirileri ile ilişkiler kurmuş ve bu bağlar topluluk, toplum olmak üzere farklı sosyal birliktelikleri, örgütlenme düzeylerini beraberinde getirmiştir (Laborit, 1990; Kaya, 2003). İnsanların bir arada yaşama isteği ve oluşturduğu bu ilişkiler ise yerleşim olgusunun temellerini atmış ve alan-mekân-yer algı sürecinde biçimlenerek, bir yerleşim birimi olarak “kent” oluşmuştur. Kent ile ilgili kavramsal tanımlara ve farklı görüşlere geçilmeden önce, alan-mekân-yer kademeli algı sürecinin tanımlanması; kent olgusunun bir fiziksel düzlemde öte olan önem ve anlamını ortaya koymak açısından önemli bir yere sahiptir. Sözlük tanımları incelendiğinde, dilimizde alan-mekân-yer kavramları arasında tanım bazında bir fark bulunmaması ve kavramların iç içe geçmiş bu hali bu konunun vurgulanmasında bir diğer etkidir.

Ulusal ve uluslararası kaynaklar incelendiğinde, alan kavramı ile ilgili karşımıza çıkan sözlük tanımları şu şekildedir:

- Düz, açık, geniş yer, meydan, saha; orman içinde düz ve ağaçsız yer, düzlük; bir çalışma çerçevesi (TDK, 2021a). Dünya yüzeyinin bir parçası; uzayda yer alan herhangi bir şeyin bulunduğu nokta; açık, sınırlanmamış bölüm; boş alan (CD, 2021a).

Mekân kavramı ile ilgili karşımıza çıkan sözlük tanımlar şu şekildedir:

- Yer, ev, yurt, uzay (TDK, 2021b). Alan, yapılı çevre, şehir, yer, alan, boşluk; yapılı çevre için veya başka amaçlar için kullanılan alan (CD, 2021b).

Yer kavramı ile ilgili karşımıza çıkan sözlük tanımları ise şu şekildedir:

- Bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekân; gezinilen, ayakla basılan taban; yaşanılan, oturlan bölge (TDK, 2021c). Yuva, ev, yaşamak ve inşa etmek için uygun alan; insanın yaşayabileceği alan (CD, 2021c).

Tanımları inceleyecek olursak; düz, geniş ve sınır algısından bahsedilmeyen yer “alan” olarak, belli bir amaç doğrultusunda değişerek yeni bir nitelik kazanmış, sınırlara sahip yer ise “mekân” olarak tanımlanmaktadır. Ancak bir mekânı oluşturmak için her yönden kesin fiziksel engellerin olması gerekmemektedir, mekânda var olan sınırlar duyular yoluyla da oluşturulabilmektedir. Dolayısıyla mekân kavramında bahsedilen sınır, algıyı yöneten ve algılanabilen soyut/somut kapalılık olarak anlaşılması gerekmektedir. Ayrıca mekân özelinde yapılacak yorumlamalarda, işin zaman boyutunun atlanmaması gerekmektedir çünkü mekânın oluşumu zamana dolayısıyla zamanla beraber gelişen değişim ve oluşuma bağlıdır. Değişim, oluşum ve hareketin görüldüğü alanın bir mekâna dönüşeceğini söylemek mümkündür.

Mekân, sınırlı, bir şeyin var olmasına, barınmasına ya da kendisini temsil etmesine imkân sağlayan düzlem olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanoğlu, zaman süreci içerisinde yaşadığı alanda belleğine işlenen öğeleri birleştirerek yeni anlamlar, başka bir deyişle imgelemeler oluşturmaktadır (Laborit, 1990). Mekân tanım itibarıyla tarihsel süreçte dönemler

ve anlayışlar kapsamında farklı içeriklere sahip olmuştur. Özellikle Rönesans ve Barok dönemler içinde mekân “tasarlanacak, güzel hale getirilecek” bir fiziksel düzlem olarak ele alınmış koşutunda planlama, kentsel tasarım ve kentsel düzenleme ile ilgili uygulamalar ise “kenti güzel kılma, sanat eseri olarak tasarlama” biçiminde gelişmiştir. Sanayi dönemini kapsayan 19. yy ve devamında kentsel büyüme ve gelişmede paradigmanın kırılışını getiren kapitalist/liberal dönemi kapsayan 20. yy ve günümüzde küresel/neo-liberal kent dönemini kapsayan 21. yy’da mekân “kullanım/değişim değeri” ile ön plana çıkmış, menkul değeri ile ölçülen ve bu koşutta tasarlanan/değiştirilen/üretilen bir fiziksel düzlem haline gelmiştir. İnsanoğlunun bulunduğu mekânda, belenmiş deneyim edinimi, hissettiği duyular, yüklediği anlamlar ve oluşturduğu imgelemeler ise “çevresel yuva” yani “yer” algısını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, salt mekândan, yere doğru algının biçimlenmesinde insanoğlunun algısında bir takım imgelemelerin oluştuğu ve bellekte mekânı “yer” kılacak niteliklerin tanımlanmaya başladığı görülmektedir. Birey ve topluluk düzeyinde görülen “yer, yuva” algısının toplum düzeyinde “kent” algısına ulaşabileceğini söylemek mümkündür (Laborit, 1990). Bu bakımdan kenti anlamak için; kentte yaşayan toplumun belleğindeki imgelemelerin dolayısıyla tanımladığı niteliklerin özellikle ele alınması gerekmektedir.

Sözlük tanımları incelendiğinde kent, "nüfusun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetim ile ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı" (TDK, 2021d), “yüksek nüfusun olduğu, yönetim merkezine sahip, ekonomik organizasyonların bulunduğu yerleşim” (CD, 2021d) şeklinde ifade edilmektedir. İlgili literatür incelendiğinde ise, kent kavramının tarihsel süreç içinde dönem özelliklerine göre farklı içerik ve kapsamlar kazanan dinamik bir tanıma sahip olduğu görülmektedir. Bakış açısı değıştikçe kent tanımı ve kenti tanımlamada kullanılan nitelikler farklı biçimlerde evrilmektedir. Sosyologların, şehir plancılarının, antropologların, tarihçilerin, iktisatçıların vb. birçok farklı meslek grubunun kendi disiplin çerçevesinde kenti farklı nitelikler kullanarak tanımladığı görülmektedir (Kaya, 2003; Pustu, 2006). Bu durum, literatürde ve yasal mevzuatta dönemler ve ülkeler için "ortak" bir kent tanımının yapılamamasına neden olmuştur.

Bu çalışmada; planlama eğitiminde aktarılan “kuramsal” kent, kente dair temel nitelikler ile şehir ve bölge planlama öğrencilerinin “algıladıkları” kent, kente dair temel nitelikleri ortaya koymak ve aralarındaki temel farklar/benzerlikler tartışmak temel amacı oluşturmaktadır. Bu kapsamda, literatürde yer alan ve farklı disiplinlerce ortaya konmuş kent tanımları incelenecek ve bir bölüm sonucu olarak kenti tanımlarken aktarılan nitelikler üzerinde durulacaktır. Çalışmanın ilerleyen bölümünde ise, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü 1. Sınıf öğrencilerine sorulan, “Kent nedir?” sorusuna yönelik gelen cevaplar incelenecek ve “algılanan” kenti tanımlarken aktarılan nitelikler üzerinde durulacaktır. Sonuç olarak ise, planlama eğitiminde Şehir ve Bölge Planlama bölümü öğrencilerinin algılarından yola çıkılarak kenti tanımlamada özellikle üzerinde durulması gereken niteliklere yönelik yorumlamalar getirilecektir.

2. Yöntem

Çalışmada analiz yöntemi olarak nitel görüşmeler yapılmıştır. Örneklem olarak, Kırklareli Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde 2015-2016 Eğitim-Öğretim yılı girişli birinci sınıf öğrencileri (47 kişi) ve 2016-2017 Eğitim-Öğretim yılı girişli birinci sınıf öğrencileri (44 kişi), 2017-2018 Eğitim-Öğretim yılı girişli birinci sınıf öğrencileri (45 kişi) seçilmiştir. 2015-2017 arası olmak üzere üç yılı kapsayan çalışmada toplam 136 adet öğrenci ile görüşülmüş ve öğrencilere “Kent nedir? Kenti tanımlamada kullandığınız temel nitelikler nelerdir?” soruları sorularak cevaplar alınmıştır. Alınan cevaplar IBM SPSS Statistics programında derlenerek; frekans incelemeleri ve çapraz sorgular yapılmıştır.

3. Literatür Değerlendirmeleri

Kentler temelde mekân odaklı karakteristiği olan ve sınırlı bir bölgede yüksek insan yoğunluğuna sahip bir yerleşimdir. Ancak kenti diğer tanımlayan nitelikler zaman ve teknoloji değiştikçe farklılaşmakta, yeni nitelikler eklenebildiği gibi bazı nitelikler açısından eksilmektedir (Weeks, 2010, s. 34). Literatürde sunulan “kent” tanımları ve kentlere ilişkin aktarılan nitelikler incelendiğinde; coğrafi, fiziksel, ekonomik ve sosyal faktörler ekseninde farklılaştığı, içerik vurgularının zaman içinde değiştiği görülmektedir. Kent kavramı ise tarih boyunca farklı kuramsal bakış açıları ve dönemin özelliklerine göre farklı biçimler, anlamlar kazanmış dinamik bir yapıya sahiptir. Kentlerin niteliksel özelliklerini tanımlama sürecinde farklı eksenlerde yoğunlaşmaktadır. Ekonomik, sosyolojik, kültürel ve tarihsel ve ülkemiz mevzuatında görüldüğü hali ile nüfus yapısı açısından tanımlama ve değerlendirmeler özelleşmektedir.

Saunders (1986) kentlere yönelik incelemenin salt nüfus, kentsel yoğunluk ve kentsel büyüklük gibi fiziksel kavramlarla kısıtlanamayacağını; toplumsal süreç ve ilişkilerin evriminin incelenmesi ile kenti diğer yerleşimlerden farklı kılan noktaların tespit edilebileceğini belirtmektedir. Köy ve kent kavramlarının birbirinden farklı ve kentin özelliklerinin tanımlanmasında, Ferdinand Tönnies, “cemaat” ve “cemiyet” kavramları ile kent tanımında sosyal gruplara ve sosyo-kültürel ilişkilere ağırlık vermiştir. Cemaatler bugün kü yapısı ile köylere atıf verecek şekilde, etnisite, kültürel yapı bakımından farklılaşmamış homojen, küçük, kendi arasında mekanik dayanışmanın olduğu topluluklardır. Cemiyetler ise kentlere atıf verecek şekilde etnisite, kültürel yapı bakımından heterojen, sosyal farklılıkların yoğun olduğu, farklı iş bölümlerinin organik dayanışma ile yürütüldüğü bir yapıdadır. Daha farklı bir dil ile kentlerde köylere göre bireyin konumu, ürettiği hizmet/değer/fayda ekseninde belirlenebilmektedir (Tönnies, 1887). Durkheim ileri düzeyde karşılıklı bağımlılık, yüksek nüfus oranı, yüksek iş bölümü ve uzmanlaşma ile organik dayanışmanın görülebileceğini vurgulamaktadır (Yükselbaba, 2017, 204). Kent bu bakış açısı ile toplumsal açıdan etkileşim içinde olan, iş bölümleri ve iş birliklerine sahip, uzmanlaşmış bir bütündür (Topal, 2004, 279). Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme” isimli makalesinde, kentin fiziksel bir düzlem ve katı bir mekânsallıktan öte sosyolojik örgütlenme yapısını vurgulamaktadır. Kenti

nüfus büyüklüğü, yoğunluk, heterojenlik, kentliler arasında toplumsal çıkar ilişkileri gibi kavramlar ile tanımlanmış ve kent tanımında kenti yaşanan bir mekândan çıkartarak, insanları ve toplumsal ilişkileri etkileyen, sosyo-ekonomik ve kültürel bileşenlerin bir bütünü olarak tanımlamıştır (Wirth, 2002). Kentler bireyin birden fazla ve birbirinden farklı gruplar içinde kendisini ifade edebildiği, ırk, dil, gelir ve toplumsal konum açısından birbirlerinden ayrıldığı ancak sistem devamlılığı açısından bireylerin karşılıklı bağımlılığının arttığı ve ilişkilerin karmaşık, kırılabilir bir hale geldiği yapıdadır (Wirth, 2002, 105). Simmel (2012, 1-9) kent olgusunu “yabancılaşma” kavramı üzerinden incelemektedir. Kentsel yaşamın en büyük problemi toplumsal yapı içinde bireyselleşmeyi ve bağımsızlığı koruyabilmektir. Kentte yaşayan insanlar, köy toplumlarına göre daha yalnız, topluluk duygusu ve mekânsal bağlılığı azalmış kişilerdir. Para ekonomisi toplumsal ilişkiler üzerinde etkili olup, tüm yaşam biçimini biçimlendirmektedir. Bu nedenle kent yaşamı bilinçli olmaya zorlayan, hesapçı, karmaşık ve dakik bir yapıdadır. Simmel, bir “zaman-mekân sıkışması” olgusu bütününde kentte gerçekleşen etkileşimin hızı ve yoğunluğu doğrultusunda “yeni bir toplumsal örgütlenme” yapısının doğduğundan bahsetmektedir (Özdemir, 2010, 52).

Henry Lefebvre ve David Harvey ise kenti tanımlarken, üretim-tüketim ilişkileri ve buna bağlı olarak mekânda sermaye birikimi kavramları üzerinde yoğunlaşmıştır (Topal, 2004). 1960 ve 1970’li yıllardan sonra ise “mekâna dönüş” olarak da nitelendirilebilecek, görülen mekânsal dönüşüm eğilimlerine karşıt kent-mekân-gelişim sorunsalı çerçevesinde David Harvey, Manuel Castells, Henri Lefebvre kuramsal çerçeveler geliştirmişlerdir (Kitchin ve Hubbard, 2018). Lefebvre kentsel gelişim/değişim/dönüşüm süreçlerinin yarattığı sorunları ilk olarak Şehir Hakkı aslı eserinde değerlendirmiş, “kentsel” olanın neyi oluşturduğuna dair sorular sormuştur (Lefebvre, 2015). Bu soruya eserinde verdiği cevap ise, kentsel olanın belirli bir nüfus, coğrafi alan, binaların bir araya gelişi olmadığı ayrıca günümüz literatüründe de kentlerin tanımlamada kullanılan düğüm noktası, aktarma noktası, üretim merkezi nitelikleri ile sınırlı kalamayacağıdır. Kentsel olan kapitalizmin birçok unsurunun ve yönünün mekân içerisinde keşiştiği sosyal bir merkezîyet ile tanımlanmaktadır. Lefebvre, Mekânın Üretimi aslı eserinde Harvey ve Castells’in öncüllüğünde gelişen Marksist teoriye ayrıca “mekân”, “toplumsal mekân” tanımlarını da katarak farklı boyutlar kazandırmıştır. Bu boyutu ise (Lefebvre, 2014, 24-25), “*Katı Marksist gelenekte toplumsal mekân bir üst yapı olarak görülüyordu. Başka şeylerin yanı sıra hem üretici güçlerin hem de yapıların, mülkiyet ilişkilerinin sonucu olarak kabul ediliyordu. Oysa mekân üretici güçlere, iş bölümüne dahildir...Toplumsal mekân, üretim tarzına hem sonuç hem de neden ve gerekçe olarak müdahale etse de üretim tarzı ile birlikte değişir...Toplumlarla birlikte değişir...*” şeklinde açıklamakta mekânın kuramsal yapısına ve mekân ile ilgili yapılacak tanımlamalara toplumsal yapıyı dahil etmektedir.

Rossi, kentün evrimini zorlayan başlıca etmenin ekonomi olduğunu vurgulamaktadır. Tarımsal üretimin zanaatten, zanaat ve ticaretin birbirinden kopması ayrı iş bölümlerinin ve beraberinde uzmanlaşmayı getirmiş ve modern toplum yapısına geçiş başlamıştır (Rossi, 1984, 140). Dolayısı ile kentleşme sürecinde tarımsal üretim kentsel niteliklerden çıkarak kırsal olanda kalmış, kent yerleşikleri tarım dışında kalan diğer mal ve hizmet üretilen yer haline

gelmiştir. Max Weber’de de ekonomik ve siyasi örgütlenme eksenli bir kent arayışı vardır. Kent ekonomik çok yönlülüğünü iki şekilde kazanabilmektedir: feodal toplum yapısı ve pazarın varlığı. Kentler bu hali ile aktif bir alışveriş ve mal/hizmet akışının yer aldığı pazara sahip özelleşmiş bir yapıdır. Sürekli bir akış olmasından mekânsal yapı açısından da heterojen olan bu kent yapıları, “tüketici” kentler, “üretici” kentler ve bunların dışında “garnizon/yönetim” kentleri şeklinde ayrılmaktadır (Weber, 2012, 85-95). Weber’in idealleştirdiği kent ekonomik girişimleri sanayi ve ticaret işlevleri özelinde destekleyen, siyasi açıdan özerk olan (savunma amaçlı kale, özerk mahkeme veya hukuk), özel ve kamusal alanları (kentlilerin bir araya gelebildiği ve etkileşime girebildiği alanlar) bir düzlemde toplamış yapıdadır (Turut ve Özgür, 2018, 5). Bu bağlamda Weberci kent tanımında ekonomiye dayalı organizasyon ve birlikler ile mülkiyet ilişkisinin de önemli olduğunu söylemek mümkündür (Gündüz, 2020, 246). Gordeon Childe, Gideon Sjoberg benzer şekilde kent tanımlarında sosyal yapı ve ilişkilerden daha çok ekonomik ve siyasi örgütlenme özellikleri üzerinde durmuştur. Kentin oluşması için belli bir nüfus büyüklüğü, uzun mesafeli ticaret, hukuk ve yasa düzeni gibi temel etmenlerin gerekliliğini aktarmışlardır (Topal, 2004; Akkoyunlu Ertan, 2008).

Farklı bir bakış açısı ile kent tanımlamalarında çoğunlukla mekânsal bakış açısının ve yapıyı çevrenin ele alındığını ve kentin doğal/ekolojik yönünün geri planda kaldığını aktarmaktadır. Özellikle sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için, kentlerin doğal/ekolojik niteliklerinin özellikle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Camagni, Capello ve Nijkamp, 1998). Şikago Okulu yaklaşımı da bu açıdan ekolojik bir yaklaşım özelliği göstermektedir. Kent bir ekosistem olarak ele alınmakta, birey bu ekosistemin bir parçası olmaktadır. Ekolojik bakış açısının mekân ve sosyal süreçler ile birlikte değerlendirilmesi sonucunda; mekânsal örgütlenme, bölgeleme, ayrışma nitelikleri kentsel değişiklikleri ve yapıyı okumakta kullanılan temel nitelikler olmuştur (Sakarya, 2014). Farklı olarak Lewis Mumford, kent tanımında siyasi örgütlenme yapısına ağırlık vererek, kentin oluşması için temel etken olarak yönetici sınıfı ve siyasi örgütlenme yapısının oluşmasını koşul olarak aktarmıştır (Mumford, 2013). Frug (1980) kentlerde temelde bir “yasal konsept” olarak ele almaktadır. Kentlerin tarihsel süreçte yasal yapı ve organların gelişiminden bağımsız bir şekilde değerlendirilemeyeceğini belirtmekte; kentlerin güçlü bir şekilde gelişebilmesinin sadece güçlü yasal kurumlar ile olacağını belirtmektedir. Kentlerin doğal var oluşu onları güçlü hale getirmemiş, krizlere açık bir hale getirmiştir. Toplumsal ilişkileri, ekonomik ilişkileri (devlet/özel sektör ilişkisi) kentlerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayabilmektedir. Bu bakımdan kentlerin gelişmişlik düzeyi ile yasal/yönetimsel gelişmişlik arasında doğrudan bir ilişki vardır (Frug, 1980, 1062-80). Benzer şekilde (Henig, 1992) kentlerin büyüme gelişme limitlerinin güçlü yasal/yönetimsel çerçeve ve toplumsal örgütlenme ile ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Ülkemizdeki yasal-yönetimsel yapıdaki “kent” tanımları ve kente ilişkin nitelikler incelendiğinde ise; hem 1961 yılı anayasası hem de 1982 yılı anayasası içerisinde özelleşmiş bir “kent” tanımının olmadığı görülmektedir. Ancak mülki idare sınıflamaları, yerel yönetim teşkilatlarının kurulması ve düzenlenmesi açısından yasal düzenlemelerle kentsel/kırsal alan ayrımı nüfus ölçütleri ele alınarak gerçekleştirilmiştir. 1924 onanlı 442 sayılı Köy Kanunu, Madde 1’de “nüfusu iki binden aşağı yurtlara (köy) ve nüfusu iki bin ile yirmi bin arasında

olanlara (kasaba) ve yirmi binden çok nüfusu olanlara (şehir) denir.” Şeklindeki bir tanımlama ile kente ilişkin ilk nitelikler belirlenmiştir. 2005 onanlı 5393 sayılı Belediye Kanunu, Madde 4’de ise “nüfusu 5.000 ve üzerinde olan yerleşim birimlerinde belediye kurulabilir. il ve ilçe merkezlerinde belediye kurulması zorunludur.” Şeklindeki bir tanımlama ile farklı bir nüfus ölçütü getirilmektedir. İlgili kanunda belediye bulunan yerleşimlerin “kent” olarak kabul edileceğine dair özel bir hüküm bulunmamasına karşın; yönetimlerin görev ve sorumlulukları ele alındığında kent yönetimi olarak kurgulandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Devlet Planlama Teşkilatı’nın da getirdiği kent tanımlarında Köy Kanunu ile benzeş bir şekilde yirmi bin kişi nüfusunu ele aldığı görülmektedir (Topal, 2004; Aydın ve Çiftçi, 2015).

Bir sonuç olarak tüm kuramsal kent tanımları incelendiğinde; ekonomik, sosyal ve çevresel başlıklarda toplanabilecek kente dair nitelikler ortaya çıkmaktadır. Günümüz planlama eğitiminde de belirtilen yazarlar ve kuramsal çerçevelerden yola çıkılarak; kentleri tanımlamada kullanılan nüfus büyüklüğü, ekonomik faaliyet türleri ve nüfusun sektörel dağılımı, sosyal yapı özellikleri ve idari yapı gibi niteliklerin kente dair temel nitelikleri ele aldığını söylemek mümkündür.

4. Çalışma Verilerinin Değerlendirilmesi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü birinci sınıf öğrencilerinin kent algısını ve kenti tanımlamada kullandıkları nitelikleri çözümlenmeye ilişkin 136 adet öğrenci ile nitel görüşmeler yapılmış ve görüşmeler sonucunda toplam 287 adet nitelik tespit edilerek, yoğunluk gösteren başlıklarda derlenmiştir (Tablo 1, Şekil 1). Bu görüşmeler öğrenciler henüz mesleki eğitim almadan önce (2015-2017 yılları arasında akademik yılın ilk haftasında) yapılmış olup, kente dair gözlemsel öz tanımlama ve bilgileri elde edilmeye çalışılmıştır. Tablo verilerine ilişkin değerlendirmeler bölüm içerisinde aktarılmaktadır. Öğrencilerin genel olarak verdiği cevaplar ise -yazar tarafından düzenlenmiş hali- ile şu şekilde örneklerle aktarılabilmektedir:

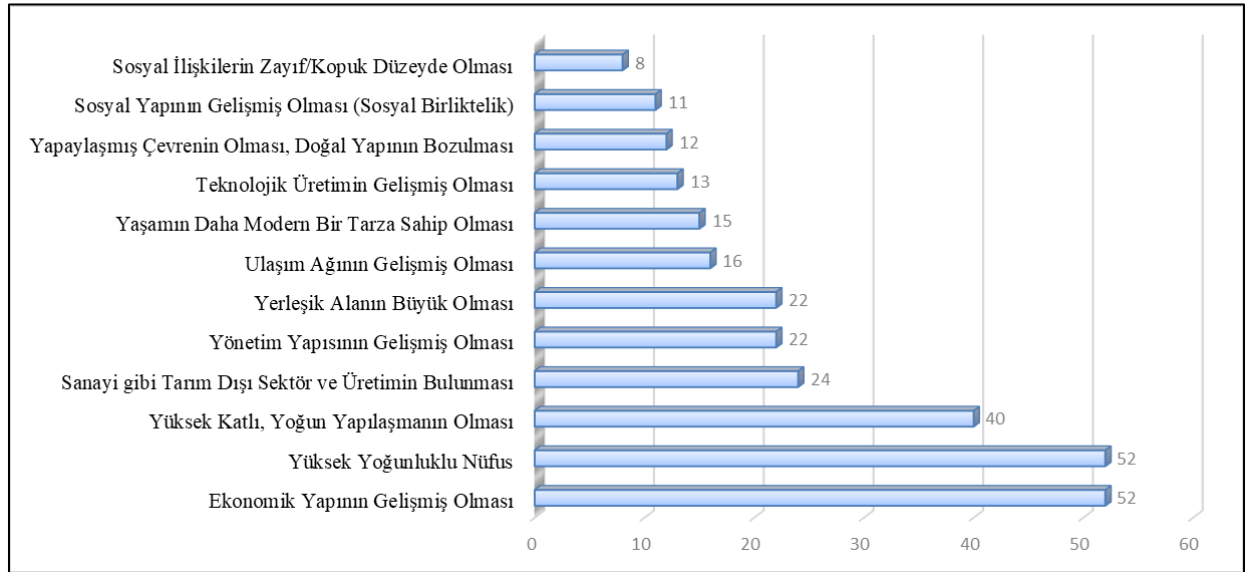
- İnsanları koruyan, sosyal ilişkilerin güçlü olduğu, hazzın yaşandığı yer (2015-2016, ŞBP-1 Öğrencisi).
- Zaman içerisinde insan, ekonomi ve yönetim etkisiyle dönüşmüş yaşam alanı (2015-2016, ŞBP-1 Öğrencisi).
- İnsanların ihtiyaçlarını giderebildiği, samimiyetin olduğu bir yer (2015-2016, ŞBP-1 Öğrencisi).
- İnsanların gelişmişlik düzeyini değiştiren yer. Ne kadar insan o kadar konut, ne kadar insan o kadar iş ve işyeri (2015-2016, ŞBP-1 Öğrencisi).
- Ekonomisi gelişmiş, yaşam tarzının daha modern ve yaşam imkanlarının daha iyi olduğu yer (2016-2017 ŞBP-1 Öğrencisi).
- İş imkanları açısından güçlü ancak gelenek-görenek açısından zayıf, sosyal ilişkilerin samimiyetsiz olduğu yer (2016-2017 ŞBP-1 Öğrencisi).
- İnsanlara ekonomik açıdan kolaylıklar sağlayan, yönetim açısından daha üstün yerdir (2016-2017 ŞBP-1 Öğrencisi).

- Yaşam tarzının daha modern olduğu, ekonomik açıdan gelişmiş, nüfusu fazla olan yaşanabilir çevre (2016-2017 ŞBP-1 Öğrencisi).
- Yüksek katlı yapıların görüldüğü, farklı ulaşım çeşitleri olan, insan ilişkilerinin şüpheli olduğu yerdir (2017-2018 ŞBP-1 Öğrencisi).
- Sınırları geniş, konutların daha lüks ve işlek ticaret merkezi olan mekân (2017-2018 ŞBP-1 Öğrencisi).
- İş olanaklarının fazla olduğu, yapı ve nüfusun yoğun olduğu yerleşim yeridir (2017-2018 ŞBP-1 Öğrencisi).
- Teknoloji ve ekonominin gelişmiş olduğu, apartman olan yerdir (2017-2018 ŞBP-1 Öğrencisi).

Nitelikler	Frekans	Yüzde (%)
Ekonomik Yapının Gelişmiş Olması (İş İmkânı ve Hizmet Sunumu)	52	18.1
Yüksek Yoğunluklu Nüfus	52	18.1
Yüksek Katlı, Yoğun Yapılaşmanın Olması	40	13.9
Sanayi gibi Tarım Dışı Sektör ve Üretimin Bulunması	24	8.4
Yönetim Yapısının Gelişmiş Olması	22	7.7
Yerleşik Alanın Büyük Olması	22	7.7
Ulaşım Ağının Gelişmiş Olması	16	5.6
Yaşamın Daha Modern Bir Tarza Sahip Olması	15	5.2
Teknolojik Üretimin Gelişmiş Olması	13	4.5
Yapaylaşmış Çevrenin Olması, Doğal Yapının Bozulması	12	4.2
Sosyal Yapının Gelişmiş Olması (Sosyal Birliktelik)	11	3.8
Sosyal İlişkilerin Zayıf/Kopuk Düzeyde Olması	8	2.8
Toplam	287	100.0

Tablo 1: Kentsel Nitelikler Frekans Analizi⁸

⁸ Anlatımı kolaylaştırmak adına yazar tarafından terim düzeltmeleri yapılmıştır.

Şekil 1: Çalışma Verileri Frekans Analizi Sütun Grafiği.

Tablo verileri incelendiğinde; öğrencilerin ağırlıklı olarak genel ortalamanın üstünde kente dair aktardığı temel niteliklerin “nüfusun fazla olması (%18,1)”, “ekonomik yapının gelişmiş olması (%18,1)” ve “yüksek katlı, yoğun yapılaşmanın olması (%13,9)” olduğu görülmektedir. Bununla birlikte tarım dışı sektörlerin bulunması (öğrenciler kenti tanımlarken temelde ticaret ve sanayi sektörlerini kullanmışlardır), yönetim yapısının gelişmiş olması ve yerleşik alanın büyük olması diğer tanımlayıcı nitelikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan ağırlıklı olarak aktarılan niteliklerin; nüfus, ekonomik yapı, yönetim yapısı ve yapılı çevre ana başlıklarında toplandığı tespit edilmiştir. Buna karşın; kentin diğer temel niteliklerinden olan sosyal ve doğal yapıya ilişkin getirilen niteliklerin çok az (ortalama %4) olduğu, bu niteliklerin kenti tanımlamada olumlu veya olumsuz açıdan ön plana çıkmadığı tespit edilmiştir.

Nitelikler	Nitelik Sıralaması					Toplam	
		1.Sıra	2.Sıra	3.Sıra	4.Sıra		5.Sıra
Yapaylaşmış Çevrenin Olması, Doğal Yapının Bozulması	Adet	2	1	4	0	5	12
	Yüzde (%)	.7%	.3%	1.4%	0.0%	1.7%	4.2%
Sosyal İlişkilerin Zayıf/Kopuk Düzeyde Olması	Adet	1	2	4	1	0	8
	Yüzde (%)	.3%	.7%	1.4%	.3%	0.0%	2.8%
Yerleşik Alanın Büyük Olması	Adet	5	4	8	2	3	22

	Yüzde (%)	1.7%	1.4%	2.8%	.7%	1.0%	7.7%
Yüksek Katlı, Yoğun Yapılaşmanın Olması	Adet	8	12	9	9	2	40
	Yüzde (%)	2.8%	4.2%	3.1%	3.1%	.7%	13.9%
Sanayi gibi Tarım Dışı Sektör ve Üretimin Bulunması	Adet	7	8	8	1	0	24
	Yüzde (%)	2.4%	2.8%	2.8%	.3%	0.0%	8.4%
Sosyal Yapının Gelişmiş Olması (Sosyal Birliktelik)	Adet	3	5	2	1	0	11
	Yüzde (%)	1.0%	1.7%	.7%	.3%	0.0%	3.8%
Yüksek Yoğunluklu Nüfus	Adet	28	14	7	3	0	52
	Yüzde (%)	9.8%	4.9%	2.4%	1.0%	0.0%	18.1%
Ekonomik Yapının Gelişmiş Olması (İş İmkânı ve Hizmet Sunumu)	Adet	21	24	6	1	0	52
	Yüzde (%)	7.3%	8.4%	2.1%	.3%	0.0%	18.1%
Ulaşım Ağının Gelişmiş Olması	Adet	4	6	6	0	0	16
	Yüzde (%)	1.4%	2.1%	2.1%	0.0%	0.0%	5.6%
Teknolojik Üretimin Gelişmiş Olması	Adet	4	7	1	0	1	13
	Yüzde (%)	1.4%	2.4%	.3%	0.0%	.3%	4.5%
Yönetim Yapısının Gelişmiş Olması	Adet	11	5	3	3	0	22
	Yüzde (%)	3.8%	1.7%	1.0%	1.0%	0.0%	7.7%
Yaşamın Daha Modern Bir Tarza Sahip Olması	Adet	8	4	2	1	0	15
	Yüzde (%)	2.8%	1.4%	.7%	.3%	0.0%	5.2%

Toplam	Adet	102	92	60	22	11	287
	Yüzde (%)	35.5%	32.1%	20.9%	7.7%	3.8%	100.0%

Tablo 2: Kentsel Nitelikler ve Niteliksel Sıralamalar Çapraz Sorgu Analizi.

Çalışma kapsamında, öğrencilerin algılarındaki kente dair temel nitelikleri aktarırken bir sıralama yapmaları da istenmiştir. Aktarılan nitelikler ve aktarım sıralaması bir bütün olarak çapraz sorgu tablosunda incelendiğinde ise (Tablo 2);

- Öğrencilerin ilk sıralamalarda yönetim yapısının gelişmiş olması, ekonomik yapının gelişmiş olması, yüksek yoğunluklu nüfusun olması, yüksek katlı yapılaşmanın olması, yaşamın daha modern bir tarza sahip olması niteliklerini aktardığı tespit edilmiştir.
- İkinci sıralamada ise ek olarak tarım dışı sektörlerin bulunmasına yönelik niteliklerin vurgulandığı görülmektedir.
- Üçüncü sıralamada ise yerleşik alanın büyüklüğüne ilişkin niteliklerin vurgulandığı görülmektedir.
- Tüm bu sıralamalar içinde ise sosyal yapıya ilişkin niteliklerin aktarımının çok az olduğu ve yoğunluk göstermediği tespit edilmiştir. Aynı şekilde doğal/çevresel yapıya ilişkin niteliklerin aktarımının çok az olduğu ve sadece 5. Sırada yoğunluk gösterdiği tespit edilmiştir.
- Tablo bir bütün halinde değerlendirildiğinde ise; öğrencilerin kent algılarında öncelikli olarak nüfus, yönetim ve ekonomik yapıya ilişkin niteliklerin ağırlıklı olduğu; sonrasında ise algı da sektörel yapı ve yapıli çevreye ilişkin niteliklerin yoğunlaştığı ve detaylandığı görülmektedir. Bu bakımdan, öğrencilerin kente ilişkin gözleme dayalı temel algısının öncelikli olarak fizik ve ekonomik çevrede yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Kentsel nitelikler ve niteliksel sıralamalar arasında yapılan korelasyonda da iki veri arasında pozitif yönlü, orta düzeyde bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (p: 0.330, sigf:0.000) (Tablo 3). Basit doğrusal regresyon analizi ile bağımsız değişken kavramlar, bağımlı değişken kavram sıralaması olarak uygulandığında da ANOVA değerlendirmesi açısından sunulan önerme ve yorumun anlamlı bir sonuç verdiği görülmektedir (Tablo 4). Dolayısıyla, istatistiksel olarak savı desteklediği görülmektedir.

		Nitelik Sıralaması	Nitelik
Nitelik Sıralaması	Pearson Correlation	1	,330**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	287	287
Nitelikler	Pearson Correlation	,330**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	287	287

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Tablo 3: Kentsel Nitelikler ve Niteliksel Sıralamalar Korelasyon Analizi.

ANOVA ^a						
Model	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	
1	Regression	37.464	1	37.464	34.749	,000^b
	Residual	307.268	285	1.078		
	Total	344.732	286			

a. Dependent Variable: Kavramsal_sira_no

b. Predictors: (Constant), Kavram

Tablo 4: Basit Regresyon Analizi ANOVA Değerlendirmesi.

5. Sonuç ve Değerlendirmeler

Planlama eğitiminde aktarılan “kuramsal” kent, kente dair temel nitelikler ile Şehir ve Bölge Planlama öğrencilerinin “algıladıkları/gözlemledikleri” kent, kente dair temel nitelikleri ortaya koymak ve aralarındaki temel farklar/karmaşalar tartışmak amacıyla sahip bu çalışmada tüm bu incelemeler sonucunda getirilen temel yorumlar şu şekildedir:

- Kuramsal kent tanımlarından farklı olarak, öğrencilerin algısında yapılı çevre ve ulaşım yapısına yönelik ağırlık kazanan niteliklerin tanımlandığı görülmektedir. Bu bakımdan, kenti tanımlarken yönetim, nüfus, ekonomik ilişkiler ve sosyal yapının yanında özellikle

günümüz kentlerinde yapılı çevrede görülen bu değişim-dönüşüm süreci beraberinde farklı bir değer ve nitelik sistemini getirmiştir.

- Giriş bölümünde aktarıldığı üzere, kullanıcıların mekândan yere algı biçimlenmesinde en önemli etkenlerden biri imgemelerdir. Kullanıcıların kente ilişkin algısının temelini belleklerinde oluşturdukları imgelemeler meydana getirmektedir. Tablo verileri incelendiğinde ise, öğrencilerin kente dair getirdiği niteliklerde herhangi bir öznel imgelemenin bulunmadığı, yaşam tarzına yansıyan belirgin niteliklerin aktarılmadığı veya yaşam biçiminin sadece “modernlik” kavramı ile özetlendiği ve kentin çoğunlukla yönetim ve ekonomik organizasyonun bulunduğu bir fizik düzlemi olarak ifade edildiği tespit edilmiştir.
- Ortaya konan bu çalışmanın planlama eğitiminde ders kapsam ve içeriklerinin düzenlenebilmesinde ele alınabilecek etmenler ortaya koymaktadır. Öğrenci algısına yönelik yapılacak bu analizler ile algısal açıdan eksik olduğu konulara yönelik zorunlu/seçmeli dersler yeniden tanımlanabilir. Bu sayede stabil ve standart formata sahip bir şehircilik eğitiminden öte, dinamik ve öğrenci odaklı bir eğitim verilebilecek ve öğrencilerin kentin tüm niteliklerine ele alan bir algı geliştirmesi sağlanabilecektir.

Kaynakça

Akkoyunlu Ertan, K. (2008). Kent Hakkı Üzerine Düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4): 125-141.

Aydınlı, H. İ. & Çitftçi, S. (2015). Türkiye’de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği ve Mevzuatın Sürece Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54): 192-200.

Camagni, R. & Capello, R. & Nijkamp, P. (1998). Towards sustainable city policy: An economy-environment technology nexus. *Ecological Economics*, 24(1): 103-118.

CD. (2021a). Land. *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/>, (erişim: 01.03.2021).

CD. (2021b). Space. *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/>, (erişim: 01.03.2021).

CD. (2021c). Place. *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/>, (erişim: 01.03.2021).

CD. (2021d). Urban. *Cambridge Dictionary*. <https://dictionary.cambridge.org/>, (erişim: 01.03.2021).

Frug, G. E. (1980). The City as a Legal Concept. *Harvard Law Review*, 93(6): 1057-1154.

Gündüz, A. (2020). A Comprehensive Overview to City & Capitalism in the Axis of Max Weber. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*, 7(2): 236-264.

Henig, J. R. (1992). Defining City Limits. *Urban Affairs Quarterly*, 27(3): 375-395. doi:10.1177/004208169202700304

Kaya, E. (2003). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul.

Kitchin, R. & Hubbard, P. (2018). *Mekân ve Yer Üzerine Büyük Düşünürler*. Çev. Ş. E. Ataman, İstanbul, (Orijinal yayın tarihi, 2010).

Laborit, H. (1990). *İnsan ve Kent*. 2. bs, Çev. B. Onaran, İstanbul.

Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. 2. bs., Çev. I. Ergüden, İstanbul. (Orijinal yayın tarihi, 1991).

Lefebvre, H. (2015). *Şehir Hakkı*. 1. bs., Çev. I. Ergüden, İstanbul. (Orijinal yayın tarihi, 1968).

Mumford, L. (2013). *Tarih Boyunca Kent*. Çev. T. Tosun ve G. Koca, İstanbul. (Orijinal yayın tarihi, 1961).

Özdemir, E. (2010). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar: Toplumsal Süreç ve/veya Mekânın Çözümlemesi. *İDEALKENT*, 1(1): 44-77.

Pustu, Y. (2006). Küreselleşme Sürecinde Kent “Antik Site”den Dünya Kentine”. *Sayıştay Dergisi*, C:60: 129-151.

Rossi, A. (1984). *The Architecture of the City*. Çev. D. Ghirardo ve J. Ockman. Cambridge.

Sakarya, A. (2014). Kent Kavramı ve Planlama Üzerine. <https://ademsakarya.wordpress.com/2014/02/06/kent-kavrami-ve-planlama-uzerine/> (erişim: 24.02.2019).

Saunders, P. (1986). *Social Theory and the Urban Question*, 2.bs., London.

Simmel, G. (2012). The Metropolis and Mental Life. *The Urban Sociology Reader* içinde (2. Baskı., ss. 1-9). Routledge.

TDK. (2021a). Alan. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim: 01.03.2021).

TDK. (2021b). Mekân. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim: 01.03.2021).

TDK. (2021c). Yer. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim: 01.03.2021).

TDK. (2021d). Şehir. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>, (erişim: 01.03.2021).

Topal, K. (2004). Kavramsal Olarak Kent Nedir ve Türkiye’de Kent Neresidir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1): 276-294.

Tönnies, F. (1887). *Community and Society*, 1. bs., New York.

Turut, H. & Özgür, E. M. (2018). Kent Kuramlarından Eleştirel Kent Kuramlarına Geçiş Bağlamında Kentleri Yeniden Okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1): 1-19.

Weber, M. (2012). *Şehir Modern Kentin Oluşumu*, 10. bs., Çev. M. Ceylan, İstanbul.

Weeks, J. R. (2010). Defining Urban Areas. T. Rashed ve C. Jürgens (Ed.), *Remote Sensing of Urban and Suburban Areas* içinde, (ss. 33-45). Dordrecht.

Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. Çev. B. Duru ve A. Alkan, *20. Yüzyıl Kenti* içinde (ss. 77-106). Ankara.

Yükselbaba, Ü. (2017). Émile Durkheim'a göre toplum, düzen ve hukuk: Hukukun ve cezanın evrimi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 75(1): 191-226.

SEÇMEN DAVRANIŞININ KURAMLAR, SEÇİMLER VE ÇEŞİTLİ ARAŞTIRMALAR ÜZERİNDEN ANALİZİ

Çağlar ÖZDEMİR⁹

Gönderim Tarihi: 09.07.2021

Bu Makaleye Atıf İçin:

Özdemir, Ç. (2021). “Seçmen Davranışının Kuramlar, Seçimler ve Çeşitli Araştırmalar Üzerinden Analizi”, *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 31-46.

Özet

Seçmen davranışları siyasal paradigmalara stratejik yoğunluğu fazla olan öğelerin başında gelmektedir. İktidar olabilmenin kilit noktası seçmendir ve onları etkileyebilmek adına seçim politikaları belirlenmektedir. Türkiye sosyal, kültürel ve siyasal çok boyutlu farklılıkları ve yönelimleri içeren zengin bir yapıya sahiptir. Siyasi tarihi ve kültür yapısıyla derin izlere sahip olan Türk siyasal hayatında önemli kırılma dönemlerine de sahip oluşu, araştırılması ve incelenmesi gereken noktaları ortaya çıkarmaktadır. Çalışmada ilk olarak literatürdeki belli başlı seçmen davranışına yön veren ana kuramlara değinilecek ve seçmen davranışlarının genel özelliklerine yer verilecektir. Ardından Türkiye’deki özellikle günümüze yakın gerçekleşen seçimler neticesinde seçmen davranışları analiz edilecek; sonrasında ise hem Türkiye’de hem de yurt dışında seçmen davranışlarıyla ilgili yapılan bazı araştırmalar üzerinden çalışma, derinleştirilmeye çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise varılan neticeler kapsamında soru ve hipotez çerçevesinde genel değerlendirme yapılacaktır. Çalışma, literatürdeki seçmen davranışlarını inceleyen belli başlı çalışmaların ele alınarak karşılaştırılması yöntemine dayanmaktadır. Çalışma kapsamındaki araştırma; “*Demokrasinin en önemli aktörleri arasında yer alan seçmenlerin, davranışlarına yön veren faktörler nelerdir?*” sorusuyla şekillenmektedir. Çalışma ile belirlenen hipotez ise, “*sosyolojik, ekonomik, kültürel olgu, demografik ve sosyo-psikolojik ayrıntılar neticesindeki yansımaların seçmen profilini ve yönelimini etkiler*” görüşüdür. Ayrıca çeşitli mikro ve makroekonomik faktörler de seçmen yönelimlerine etki edebilmektedir. Araştırmalardaki sonuçların seçmen davranışı yönelimleri konusunda farklılıkları ve benzerlikleri noktasında kritik noktaları ortaya çıkararak gelecek çalışmalara ışık tutabilme konusu çalışmada hedef noktadır. Türkiye’de de kritik siyasal süreçlerin birbirleri ile bağlantılı ve birbiri ardına devam eden siyasal paradigmaları meydana getirmektedir. Dolayısıyla çalışma kapsamında seçmen davranışlarına etki eden belli başlı aşamalar olan bireysel, toplumsal, kültürel, bölgesel ve ekonomik özelliklerin değişkenlikleri bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır.

⁹ Araştırma Görevlisi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Orcid: 0000-0002-2246-184X, caglar.ozdemir@rumeli.edu.tr

Anahtar Kelimeler: *demokrasi, seçim sistemi, seçmen, iktidar.*

ANALYSIS OF VOTER BEHAVIOR FROM THEORIES, ELECTIONS AND VARIOUS RESEARCH

Abstract

Voter behavior is one of the elements with high strategic intensity of political paradigms. The key point of being in power is the voters and electoral policies are determined in order to influence them. Turkey has a rich structure that includes social, cultural and political multidimensional differences and orientations. The fact that it has important breaking periods in Turkish political life, which has deep traces with its political history and cultural structure, reveals the points that need to be investigated and examined. In the study, first of all, the main theories that shape the main voter behavior in the literature will be mentioned and the general characteristics of the voter behavior will be included. Then, voter behavior will be analyzed as a result of the elections in Turkey, which took place especially close to today; Afterwards, the study will be tried to be strengthened through some researches on voter behavior both in Turkey and abroad. In the conclusion part, a general evaluation will be made within the framework of questions and hypotheses within the scope of the conclusions reached. The study is based on the method of comparing the main studies examining the voter behavior in the literature. The research within the scope of the study; “What are the factors that shape the behavior of voters, who are among the most important actors of democracy?” shaped by the question. The hypothesis determined by the study is the opinion that “reflections as a result of sociological, economic, cultural facts, demographic and socio-psychological details affect the voter profile and orientation”. In addition, various micro and macroeconomic factors can also affect voter orientations. The aim of the study is to shed light on future studies by revealing the critical points in terms of the differences and similarities of the results in the voter behavior orientations of the researches. In Turkey, too, critical political processes create interconnected and ongoing political paradigms. Therefore, within the scope of the study, it will be tried to be discussed in the context of the variability of individual, social, cultural, regional and economic characteristics, which are the main stages that affect voter views.

Keywords: *democracy, electoral system, voters, power.*

1. Giriş

İnsanların doğumundan beri sergilediği temel tutumların değişmesi oldukça güçtür. Genetik özellikler itibariyle ve karakteristik davranışlar genelde stabil olarak kabul edilir. Bunun yanında başta ailede olmak üzere arkadaş, akraba ve okul çevresindeki ilişkilere bağlı olarak edinilmiş ve kazanılmış tutum ve davranışlar bazı değişkenlikler gösterebilir. Değişkenlik gösteren tutum ve davranışlar, belirli durumlarda ve olaylardaki koşullara istinaden insanların verdiği tepkilere göre şekillenebilir. Özellikle toplumsal ve siyasal şartların hızlı bir şekilde değiştiği günümüzde çoğalan kişisel uyumsuzluklar ardından toplumsal sorunlara sahne olmaktadır. Aynı zamanda kişilerin tutumları, yaşam boyunca bireye yön verir ve seçimlerini kolaylaştırır (Kışlalı, 2018, 147). Demokrasinin kabul gördüğü hemen hemen her ülkede seçimler yapılır ve bu doğrultuda iktidar kaynakları belirlenir. Batı tipi liberal demokrasilerin vazgeçilmez koşullarından biri seçimlerdir. Abraham Lincoln'ün halka vurgu yapan söylemiyle; 'halkın halk için yönetimi' perspektifini yansıtan bu anlayış günümüz demokratik seçimlerin meşru dayanağını da oluşturmaktadır. Dolayısıyla siyasal arenada iktidarın kaynağını belirleyen seçmenlerin önemi çok fazladır. İktidara sahip olmak isteyen kişi ya da kurumlar siyasi çizgilerini seçmeninden bağımsız oluşturamaz ve her zaman iktidar olmak için çalışmalarını sürdürürler. Özellikle seçim dönemlerinde seçmen profilindeki vatandaşın siyasi sahnedeki rolü belirginleşmekte; seçim dönemlerinde olmasa bile siyaset stratejilerinin yoğunluğu seçmen algısına yönelik oluşmaktadır. Seçmen yönelimlerinin siyasi tercihlerindeki belirlenmesi konusuna çeşitli ülkelerde ve ülkemiz genelinde yapılan çalışmalarla cevap bulunmaya çalışıldığı görülmektedir (Beren, 2013, 191). Bu doğrultuda da yapılan araştırmalarda hangi etkenlerin daha fazla önem arz ettiği bulunmaya çalışılmaktadır.

Haydaroğlu ve Korkmaz'a (2020, 61) göre günümüzde seçmen davranışlarına yön veren üretim istihdam, gelir düzeyi, siyasi parti politikaları, kamu harcamaları ve yatırım düzeyi gibi birçok faktör bulunmaktadır. Ayrıca seçmenlerin siyasi çizgileri doğrultusunda görüşlerini sandığa yansıtip yönetenini belirleme konusunda düşünce ve yönelimlerini etkileyen süreçler de bulunmaktadır. Bu süreçlere dâhil olan faktörlerin başında ise toplumsal ve kültürel değerler, eğitim durumları ve ekonomik faktörler geldiği söylenebilir. Seçmenin çizgisine etki edebilen faktörlerin değişkenlik göstermeleri ve siyasi görüşlerin değişmesi her ne kadar güç gözükse de zaman içerisinde bu yönelimler çeşitli sebeplerden dolayı farklılık arz edebilir. Dolayısıyla çalışmada bu faktörlerin neler olduğu incelenecek; siyasal süreçlere etkileri ve hangi noktalara vurgu yapılması gerekliliği analiz edilecektir.

2. Literatür, Seçmen Davranışı Teorileri ve Öncü Yaklaşımlar

Kenneth J. Arrow seçim kuramlarına önemli ölçüde katkısı bulunan öncülerdendir. Arrow, toplumsal ölçüde karar alma kuralının olamayacağını ve bireysel tercihlerin özgürlüğüne vurgu yaparak; olanaksızlık teoremini ortaya çıkarmıştır (Göksel, 2011, 7). Ayrıca, demokrasilerde liberal bağlamda oy kullanma eğilimlerinin araştırıldığı başlangıç zamanları 1960 yılında; Angus Campbell, Philip Converse, Warren Miller ve Donald E. Stokes tarafından yayınlanan *'The American Voter'* isimli kitapta seçmenlerin nasıl karar verdiklerine ilişkin tutumları incelenmiştir. (Şener ve Çağlar, 2020, 515). Yine aynı paralellikte olan

Amartya K. Sen'de '*liberal paradox*' ile bireysellik ile çoğunluğun uyumu ve saygınlığının sağlanmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir (Göksel, 2011, 7). Dolayısıyla yazın dünyasında yer alan bu çalışmalar, siyasi kararlarda bireylerin rasyonel tercihlerini ve özgür kararlarının önemine vurgu yapmaktadır.

Literatürde seçmen davranışlarını yansıtan teorik yaklaşımlardan diğer önde gelenleri; sosyolojik yaklaşım, güven yaklaşımı, ekonomik, sosyo-psikolojik ve rasyonel yaklaşım modelleridir (Coşkun ve Çetin, 2019, 243). Sosyolojik yaklaşım modelinin temelini, Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet gibi araştırmacılar; Columbia Üniversitesi'nde çalışmaları ile atmış ve ekolün ismi yine üniversite adıyla anılmaktadır (Bayır ve Aslan, 2019, 873). Yine bu modelin içeriğini; insan ilişkilerinin seçmen tercihlerine yansıdığını ve özellikle din, statü, dahil olunan siyasi gruplar ve yaşanan coğrafi unsurlar bu teorinin içeriğini oluşturmaktadır (Coşkun ve Çetin, 2019, 243). Bu ekole (Columbia) göre sosyal ayrışmaların içeriğini seçmenlerin etnik, dini ve meslek farklılıkları oluşturur ve bu farklılıklar doğrudan seçmen davranışlarına yansımaktadır (Bayır ve Aslan, 2019, 874). Bu yaklaşıma göre kişiler toplumsal normlardan bağımsız bir şekilde hareket etmez çünkü içerisinde bulunduğu grup veya çevreden dışlanma korkusu duygusuna bağlıdır. Dolayısıyla bireyler aile, sosyal çevre, din ve iş çevresi gibi unsurları dikkate alarak yönelimlerini oluştururlar (Şener ve Çağlar, 2020, 518).

Maslow'un hiyerarşik piramidi davranışsal bir model yaratmada öncü kuramlardandır. İlk olarak 1954 yılında Maslow, bireylerin kişisel ihtiyaç ve işleri ile ilgili motivasyon kaynakları açısından teoriler ortaya koymuştur (Durmuş, 2020, 1735). İnsan ihtiyaçlarını değer ve üstünlüklerine göre sınıflandıran Maslow'a göre insanlar, ilk sıralardaki fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra diğer ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadır (Durmuş, 2020, 1735). Maslow, davranışsal modele, insanların özellikle zor şartlar altında en zor seçimlerini kişisel gelişim evreleri bağlamında bir yön vermeye çalışarak önemli katkılarda bulunmuştur. Dolayısıyla insanlar, tercihlerinde benlik duyguları çerçevesinde kendini gerçekleştirme hedefiyle kararlarını vermektedirler.

Literatürde yer alan seçmen davranışlarına yönelik bir diğer kuram ise Schwartz'a ait 'değerler ölçeği' kuramıdır (Yılmaz ve Karakaş, 2018, 38). İnsanlar için hayatlarında seçim yapma noktasında değer yargılarından ödün vermemeleri önemli bir husustur. Bu kuram ile siyasi alanda seçmenlerin kendisi, çevresi ve diğer eylemleri değerlendirir ve seçenekler arasından kendi değer yargısına ve ölçütlerine göre temel evrensel ihtiyaçlar çerçevesinde meşru bir seçim yaptıkları ifade edilir (Yılmaz ve Karakaş, 2018, 38). Dolayısıyla bu kurama göre seçmen eğilimleri kendi öz yargı ve ölçütlerinden ayrıca siyasilerin bu çerçevede kullandıkları söylem ve propagandalardan da bağımsız değildir. Ayrıca, yine Yılmaz ve Karakaş'a (2018, 39) göre Schwartz'ın değer kuramı, seçmen davranışlarında bireysel ve toplumsal değerler üzerindeki etkileri sosyo-psikolojik pencereden incelediği için psikoloji çalışmalarına da ışık tutan bir model olma özelliğini taşımaktadır.

Güven ilkesi ile ilgili yazında özellikle 1960'lı yıllardan itibaren çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Güven kuramcılarında Rotter'a göre siyasi söylemler ve faaliyetlerde vatandaşların güven duyguları ve inançları seçim sonuçlarına doğrudan etki etmektedir (Bayır

ve Aslan, 2019, 870). Ayrıca kişisel güvenlik olgusu, popülist siyaset ve ekonomik güvenlik bağlamında ele alındığında seçmen davranışlarında daha sağlıklı temellendirilmektedir (Duman, 2020, 197). Günümüz demokrasilerinde siyasi aktörlerin iktidarını korumak veya iktidara gelebilmek adına seçmenlerinin gözünde mutlak güven duygusuna sahip olmaları gerekmektedir.

Seçmenlerin küçük yaşlardan itibaren sosyalleşme süreçlerini yansıtan, edindikleri siyasi tutum ve yönelimlerini seçim tercihlerine yansıttıkları anlayış ise sosyo-psikolojik yaklaşımlı kuramı oluşturmaktadır. Bu yaklaşım da herhangi bir resmi bağlılık yoktur; seçmen psikolojik açıdan özgür seçimlerle kararlarını yansıtmaktadır (Coşkun ve Çetin, 2019, 243). Partiyle özdeşleşme olarak anılan bu yaklaşımın ekolünü ise Michigan Üniversitesinden Campell, Converse, Miller ve Stokes gibi araştırmacılar geliştirmiştir. Bu ekole göre bireylerin daha küçük yaşta çevresinden etkilenerek siyasi alanda fikirleri gelişmeye başlar ve yönelimleri bu çerçevede gelişmektedir (Bayır ve Aslan, 2019, 875). Dolayısıyla bireylerin küçük yaşlardan beri nasıl yetiştirildikleri ve kimden, hangi ortamlardan ne derece etkilendikleri de oldukça önemlidir.

Bir diğer önemli kuram ise mekânsal ekonometri temeli çerçevesinde 1970'li yıllarda ilk olarak Waldo R. Tobler tarafından: “Her şey birbiriyle ilişkilidir, fakat birbirine yakın nesnelere uzaktaki nesnelere göre daha ilişkilidir.” sözleriyle ifade edilmiştir; Anselin ise 1988 yılındaki “Spatial Econometrics” isimli eserinde mekânsal farklılıkların önemine vurgu yapmış; Paelinck ve Klaassen ise 1979 yılında mekânsal ekonometriyi detaylı başlıklar altında incelemiştir (Yiğit ve Sezgin, 2019, 8). Bu bağlamda demografik nitelik ve farklılıkların da önemli özelliklerine vurgu yapılmıştır.

Ekonomik tercih yaklaşımında, vatandaşlar kendisinin fayda prensibi doğrultusunda kişisel çıkar ve amaçları neticesinde kararlarını verirler (Coşkun ve Çetin, 2019, 243). Seçim sistemi genel anlamıyla seçime ilişkin tüm ayrıntıları kapsıyor olsa da dar anlamında oyların sandalye sayısını belirlemesine ilişkin kuralları ifade etmek için kullanılmıştır (Özbudun, 1998, 230). Parlamento seçimlerinin kurallarının ve işleyişinin önemi, sonraki siyasal iktidarın belirlenmesine ilişkin ayrıntılar için önemlidir. Bunu anlamaksa, siyasal iktidarın özellikleri hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Siyasal iktidarın özellikleri arasında diğer sosyal iktidarlara göre daha kapsamlı oluşu, ülke içindeki en üst iktidar oluşu, maddî güç ve zor kullanma gücüne sahip oluşu, rıza ve itaat unsurları şeklinde sıralanmıştır (Kapani, 2018, 57-59). Demokratik seçimlerde rızanın meşrulukla doğrudan bağlantısı da bu noktada unutulmaması gereken gerçeklerdendir.

Rasyonel seçim modelinde, seçmenler taktiksel bir anlayış belirleyerek çıkarlarını ön plana alırlar; psiko-sosyal faktörlerden etkilenmezler ve özellikle geçmişten çıkarım yaparlar (Bayır ve Aslan, 2019, 876). Antony Downs tarafından 1957 yılında yayınlanan “An Economic Theory of Democracy” isimli kitapta davranışların birey odaklı olmasına vurgu yapılmıştır. Kişilerin, maddî süreçler temelinde çıkarlarını göz önünde bulundurarak kararlarını verdikleri belirtilmiştir (Şener ve Çağlar, 2020, 517). Yine bu yaklaşımda seçmenlere göre oy verdiği düşündüğü partilerin kazanma şansını göremediği zamanlarda kazanmasını istemediği

partilerin iktidara gelmelerini engellemek adına farklı yaklaşımlarda tercihlerini oluşturabilirler (Bayır ve Aslan, 2019, 877). Şöyle ki; seçmenin oy vermeyi düşündüğü 'a' partisinin seçimi kazanma şansını düşük görmesi nedeniyle kazanmasını veya düşük oy almasını istediği 'b' partisi aleyhine olabilecek 'c' partisi lehine oy kullanması ve 'b' partisinin bazı kazanımlardan mahrum bırakmaya çalışması bu seçim modelini yansıtmaktadır.

Sonuçta literatürde var olan genel geçer kuram, yöntem ve seçmen davranışı ekolleri; davranış ve yönelimlerde birbirinden farklı unsurların etkin olduğu görüşüne ulaşılabilir. Bu unsurların da farklı zaman dilimlerinde, farklı uygulanabilirlik alanlarında ve farklı toplumlarda etkinlik dereceleri değişkenlik gösterebilmektedir (Göksel, 2011, 7). Kışlalı'ya göre, liberal ideolojiye yakın kuramlar, bireysel çatışmaların var olduğu ekonomik ve tüketim kültürlü süreçleri yansıtırken; 'tutucu' diye tabir edilen kuramlara göre ise 'seçkin', 'en iyi' kavramları ve manevi değer yargılar çerçevesinde siyasi kültür gelişmektedir (Kışlalı, 2018, 160-161). Ayrıca seçmen yönelimlerinde siyasal karar vericilerin hangi durumlarda bireysel; hangi durumlarda toplumsal faktörlerin ön plana çıkarmaya yönelik politika belirlemelerinde literatürde yer alan kuramların yol göstericilikleri yadsınamaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Seçmen Tercihleri

Toplumlarda belirli zamanlarda değişim ve dönüşüm süreçleri yaşanmaktadır. Bu süreçlerde seçim sistemleri ve seçmen profilleri önemli unsurlardandır. Toplumsal yapının içerisindeki değişim ve dönüşümler, gerçekleştiği coğrafyanın siyasi kültür öğelerinden de bağımsız değildir. Örneğin, Danimarkalı Vikinglere Fransa'nın kıyısından seslenerek "Efendiniz kimdir?" diye soran kişiye cevap veren Vikingler: "Hepimiz eşitiz ve efendimiz yok" diye cevap vermesi, eşitlik ve demokrasi olgusunu siyasi kültür farklılıkları içerisinde değerlendirmektedir. Fakat yine de burada ifade edilen 'özgür erkekler' sınır çizgisi eşitlik ve adalet kavramlarını cinsiyet boyutunda tartışmaya açmaktadır (Beren, 2013, 193).

Oy verme davranışları ise takdir durumunda ödüllendirme ya da öfke durumunda cezalandırma amacı olan bir etkileşimdir (Çinko, 2006, 106). Demokrasilerde siyasal katılım olgusu da önemli bir yer tutmaktadır; katılma ile vatandaşlar aktif rol oynamakta ve demokratik sistemin en önemli çıktısı halini almaktadır (Şener ve Çağlar, 2020, 516). Seçmen davranışları ile ilgili bir başka unsur ise mekânsal yerleşim yeri bağlamında etkinlik düzeyidir (Yiğit ve Sezgin, 2019, 5).

Sosyo-ekonomik, psikolojik, kültürel ve çevresel etmenler bireylerin davranışlarını etkilerken, ekonomik durum, eğitim düzeyi, cinsiyet gibi değişkenlerin de etkilerinin olduğu yönünde farklı çalışmalar olmuştur (Kapani, 2018, 145-146). Örneğin yaş değişkeniyle ilgili de bazı çalışmalar yapılmış, gençlerin yaşlılara göre değişime daha yatkın oldukları, yaşlıların ise daha tutucu eğilimler gösterdikleri aktarılmıştır (Kışlalı, 2018, 162). Cinsiyet değişkeniyle ilgili olarak, politik çıkarlar ve sosyal roller gibi alanlardaki cinsiyet farklılıklarının seçimlerde belirleyici olduğu ve ayrıca kadınların siyasal bir rol üstlenme arayışı ile kadınların genellikle sosyal konular ve dış politikada daha liberal adayları tercih etmesi aktarılmıştır (Rusciano, 1992, 335). Bu görüşün paylaşıldığı akademik çalışma ise 1949 ile 1987 yılları arasındaki Batı

Almanya odaklı hazırlanmıştır ve dolayısıyla politik kültürün farklı gelişebileceği, bundan ötürü farklı coğrafyalarda da geçerliliği bilinmemektedir. Zira kadınların tam tersi şekilde siyasi rol üstlenmek bir yana dursun; seçimde oy vermekten bile kaçınabildiği durumlar farklı ülkelerin seçmenlerinde gözlenebilecek bir olasılıktır. Cinsiyete bağlı davranış ve tercih farklılığıyla ilgili olarak, kadın ve erkeğin toplumsal rollerinin etkili olduğu da ayrıca bir başka çalışmada aktarılmıştır (Kışlalı, 1976, 125).

Yaş, eğitim, gelir düzeyi, medeni durum gibi etkenlerin, ayrıca seçimlerde oy verme eğilimini etkilediği de aktarılmıştır (Perea, 2002, 643). Yaş ve sınıfın sosyal katmanlaşmanın iki ana ilkesi olduğu (Svallfors vd., 2012, 159) da bu noktada değinilmesi gereken bir diğer ayrıntı olmuştur. Ek olarak belirtmek gerekir ki ilgisiz olayların (spor müsabakalarındaki sonuçlar gibi) bile seçmen davranışlarını etkileyebileceğine dönük çalışmalar yapılmış ve gerçekten de etkiledikleri saptanmıştır. Ayrıca vücudun salgıladığı hormonların oluşturduğu duyguların da sandıkta karar vermeyi etkilediği saptanmıştır (Waismel vd., 2011, 793). Yine ülkedeki enflasyon düzeyinin yüksek olması, seçmenlerin satın alma gücünü düşürmekte ve oylarına olumsuz etki yaratmaktadır (Haydaroglu ve Korkmaz, 2020, 80). Her ne kadar bireylerin karakterlerinin oluşumunda en çok etkisi olan nokta üstüne bir uzlaşma belirmemiş olsa da çocukların karakter oluşumlarının aileleriyle şekillendiği konusunda görüş birliği bulunmuştur (Atay, 1955, 137). Bu tespitle de ilintili olarak, aile bireylerinin seçmen davranışlarını ne düzeyde etkilediğine veya etkileyebileceğine dönük araştırmalar da yapılmıştır.

Teorik olarak ele alındığında; literatürde çok daha fazla kuram olmasına karşın; seçmen davranışlarını açıklayan üç yaklaşımın (ekonomik yaklaşımı ifade eden rasyonel tercih modeli, sosyolojik model, partiye özdeşleşme veya diğer ismiyle psikolojik model) toparlayıcı başlıklar olduğu belirtilmiştir (Teyyare ve Avcı, 2016, 53-56). Ekonomide daha geniş yer bulan; ancak farklı disiplinlerde de ele alınan rasyonel tercih modeline göre seçmen davranışını belirleyen düşünce şöyle açıklanmıştır:

“(...) bireylerin kendi çıkarlarını iyi bilmeleri, çıkarlarına en iyi şekilde hizmet edecek aday veya partiyi değerlendirmeleri ve bunun sonucunda en uygun aday veya partiye oy kullanmaları yönündeki düşüncedir.” (Teyyare ve Avcı, 2016, 53).

Bir diğer ifadeyle, rasyonel tercih modeline göre seçmenler “*kendi amaçlarını gerçekleştirme bakımından en uygun gördükleri*” (Akgün, 2000, 78) siyasi partiye oy verirler. Sosyolojik model, en yalın şekliyle seçmenin, bir ferdi olduğu toplumdan etkilendiği görüşünü açıklarken, psikolojik model ise siyasi partiye duyulan sevgi, bağlılık ve taraftarlığın belirleyici olduğunu ifade etmektedir (Teyyare ve Avcı, 2016, 55-56). Akgün’e (2000, 77) göre sosyolojik modelde, sosyal ve coğrafi verilerden yararlanılarak toplumun farklı kesimlerinin görüşleri çözümlenmeye çalışılmaktadır. Bireyler, hayatları boyunca tercihlerinde özgür tutum ve davranış sergilemek isterler fakat genelde bütün süreçlerde bu istekler, en azından dolaylı da olsa farklı unsurlar tarafından etkilenme durumuna sahiptir.

3.1. Genel Hatlarıyla Seçmen Davranışı Temelinde Türkiye’de Seçimlerin Değerlendirilmesi

Seçmenler davranışlarıyla birlikte hükümet yetkilileri ve ilgili yöneticilerini belirlerken doğrudan ya da dolaylı seçimler yaparak, kamu politikalarında bir nevi ortak faaliyetlerde bulunurlar (Haydaroğlu ve Korkmaz, 2020, 63). Seçimler temelinde seçmen eğilimlerinde mekânsal bağlamla beraber; sosyolojik, psikolojik ve siyasi etkinlik gibi farklı unsur ve değerlerle ilintilidir (Yiğit ve Sezgin, 2019, 5). Yine Haydaroğlu ve Korkmaz’a (2020, 62) göre seçmenler rasyonel anlamda kendi çıkarları doğrultusunda, kendisi ve ailesi için en faydalı buldukları partilere oylarını verirken; yine siyasi partilerin geçmiş dönem performanslarını da göz önünde bulundururlar. Dolayısıyla seçmenler faydalarını maksimize edecek siyasi kararlara odaklanırlar. Seçimlerin değeri ve nitelikleri ise iktidarın nasıl oluşturulduğuyla da ilgilidir. İktidarın halkçı kökenli olduğu görüşü çerçevesinden halk egemenliği ile meşru bir iktidar, itaat edilmesi zorunlu olan bir iktidardır. Halk egemenliği ise şöyle açıklanabilir:

“(...) her vatandaş halka ait olan egemenliğin bir parçasına sahiptir. Halk egemenliği bu bireylerin sahip oldukları parçaların bir araya getirilmesinden ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden egemenliğin her parçasının sahibinin zorunlu olarak oy hakkı vardır.” (Çam, 1975, 36-37).

Tüm bunların dışında iktidarların meşru bir zeminde yükselmemesi, hukuksallıklarına ilişkin ciddi bir sorun olarak kabul edilmiştir (Özeler, 2016, 187). Oyların değerlendirilmesi aşamasında çoğunluk ve nispi (oransal) temsil sistemleri bulunmaktadır. Ayrıca karma sistemler de kimi zaman uygulanabilmektedir. Bu bölümde seçim sistemlerine kısaca yer verilmiştir. Seçim sistemlerine yer verilmesinin amacı, uygulanan sistemin siyasi sonuçlarının bulunmasıdır. Seçim sistemleri, parlamentodaki sandalye sayılarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğu için, düzenli ve kararlı (istikrarlı) bir hükümet oluşturabilmenin de ana unsurlarından birisi olarak gösterilmiştir (Ekmen ve Fırat, 2017, 469).

Bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti’nde yapılan seçimler, öne çıkan bazı özellikleri itibarıyla ele alınmıştır. Her ne kadar seçimlerin sonuçlarında seçmen davranışları ağırlıklı bir belirleme gücüne sahip olsa da ilgili dönemin koşullarından yasalara kadar farklı etkenlerin de varlığının kabul edilmesi gerektiği hatırlatılmak istenmiştir. Ayrıca siyasi partilerin söylem ve propagandaları da seçimlerin sonuçlarında kısmî de olsa etkili olduğu ifade edilebilir.

Çok partili dönem: 1946, 1950, 1954, 1957, 1961, 1965, 1969, 1973, 1977, 1983, 1987, 1991, 1995, 1999, 2002, 2007, 2011, 2015, 2015, 2018 iken; 1946, 1950, 1954, 1957 genel seçimlerinde liste usulü çoğunluk sistemi uygulanmışken, sonraki seçimlerde nispi temsil sistemleri uygulanmıştır; ancak 1961 seçimlerinden itibaren farklı ölçütler (çevre barajlı d’Hondt, ulusal artık, barajsız d’Hondt, çifte barajlı d’Hondt, ülke barajlı d’Hondt) uygulanmıştır (Tuncer, 2006, 170). 1961 Anayasası, TBMM seçimleri için d’Hont sistemini kabul etmiş, 23.03.1968 tarihli, 1036 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nda barajlı d’Hont sistemi hayata geçirilmiştir (Özbudun, 1998, 233-234). Bunun öncesindeyse, 1965’te ulusal artık sistemi kabul edilmiş ve üç yıl süreyle yürürlükte kalmıştır (Özbudun, 1998, 234). Oy verme oranının %70’in altında olduğu 1973 seçiminde barajsız d’Hont sistemi uygulanmış,

hiçbir siyasî parti tek başına hükümet kurmaya yetecek milletvekili çıkartamamıştır (Bulut, 2017, 337-339). 1983'te 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılmış olsa da barajlı d'Hont sisteminin uygulanmasına devam edilmiştir (Özbudun, 1998, 236). Tercihli oy ise, 1991'de ilgili Kanun'da yer almış ve seçmenin siyasi partilerin adayları arasında tercih yapabilmemesinin önü açılmıştır (Özbudun, 1998, 243).

2002 seçimlerinde AK Parti ve CHP nezdinde komşuluk düzeyine sahip çoğu ilden bu iki parti üzerine seçmen eğilimleri olduğu gözlenmiş; bu eğilimin, siyasi geçmişten ve mekânsal kamu politikalarından bağımsız olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Yiğit ve Sezgin, 2019, 22). 2007 ve 2011 seçimlerinde ise AK Parti, CHP ve MHP'nin iller ve mekânsal yakınsama bağlamında paralellik gösterdikleri; ayrıca kamuoyu söylemleri, parti politikaları ve bölgesel etkinlik derecelerinin de seçmen davranışlarına etki ettiği ifade edilmiştir (Yiğit ve Sezgin, 2019, 23).

2014 yerel seçimleriyle ilgili ise, oy dağılımlarında sosyo-ekonomik faktörlerin etkinliği ifade edilmiş; bunun yanı sıra seçmenlerin özellikle parti programları ve liderlere bağlılıkları neticesinde seçimlerde etkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca yine 2014 seçimlerindeki neticeler incelendiğinde AK Parti ve MHP siyasi kanadının birbirine paralel çizgide olduğu; CHP ve BDP' nin ise hem kendilerinden hem de diğer iki partiden ayrılan siyasi paradigmalardan olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kart ve Keser, 2019, 41). Bu doğrultuda aslında günümüzde var olan ittifakların özellikle AK Parti ve MHP tarafında siyasi çizgilerin temellenmeye başladığı sonucuna varılabilir.

Son dönem seçimlerine yaklaştığımızda; 2015 yılında gerçekleşen iki seçimde de mekânsal bağlamdan kopulmadığı görülmekte; AK Partinin yenilenen seçimde sıçrama göstermesi ve diğer partilerin oylarındaki neticelerin de yine bölgesel politikalar neticesinde geliştiği söylenebilir. 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleştirilen referandumda kabul edilen ve 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan genel seçimlerde de öncesindeki seçimlerde olduğu gibi farklı mekânsal etkenler seçmen ve adaylar üstünde etkili olmuştur. Her ne kadar önceki seçimlerde bu tip değişkenlere ve/veya unsurlara yer verilmemiş olsa da yakın tarihli son genel seçim olması nedeniyle seçimin dinamiğine etki eden konulara kısaca değinilmek istenmiştir. Seçimin gidişatını ve sonucunu belirleyen unsurlar arasında, başka bir çalışmada ise ilk önce 15 Temmuz 2016 tarihinde Fetullahçı Terör Örgütü tarafından kalkışılan darbe girişimi gösterilmiş ve bunun siyasette uzlaşmayı getirdiği aktarılmıştır (Miş, 2018, 326).

Türkiye'de son olarak 23 Haziran 2019'da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yenilenen seçimleri yapılmıştır. Bu seçime ilişkin yapılan bir çalışmada; her iki adayın da söylemleri değerler üzerinde paralellik arz ederken; İstanbul için değişim ve gelişim politikalarını net olarak söylemlerinde ifade eden ve ilk seçimin ardından yaşanan mağduriyet olgusunu dürüstlük ve adalet değerleri temelinde net olarak ön plana çıkarabilen Millet ittifakı adayı Ekrem İmamoğlu'nun seçmen davranışına yön veren farklılıkları ortaya çıkarmıştır (Yılmaz ve Karakaş, 2018, 47). İlk seçimin yapıldığı 31 Mart tarihinin üzerinden yaklaşık üç aylık bir zaman dilimi geçmiş olmasına karşın; özellikle Cumhur ve Millet ittifakları ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı için yarışan Ekrem İmamoğlu ve Binali Yıldırım nezdinde seçim sonuçlarına ilişkin farkların arttığı gözlenmiştir. İlgili çalışmada seçimde Cumhur ittifakı

adayı Binali Yıldırım'ın kaybetmesine ilişkin değerlendirmede ise seçmen gözünde yaşanan, seçimin yapıldığı, liyakat ve şeffaflık unsurlarının bulunduğu bir süreçte seçimlerin yapılmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca halkın ekonomik sıkıntılarının ve işsizlik problemlerinin ayrıca adayın özellikle geçmiş başarılarına dayalı kamusal imaj çerçevesinde uyguladığı stratejiler seçmen davranışlarına negatif ivme kazandırdığı da belirtilmiştir (Yılmaz ve Karakaş, 2018, 48).

Sonuç itibariyle seçimler bağlamında seçmen tutumlarının değerlendirilmesi ülke içindeki ve hatta dışındaki birçok farklı unsurdan bağımsız değerlendirilemez. Özellikle 2000 sonrası dönemde seçimlerle ve seçmen profilleriyle ilgili paralellik arz eden durumlar ve süreçler mevcuttur. Dolayısıyla, etnik köken söylemleri, kamusal politikalar ve mekânsal analiz boyutunda uygulanan propaganda süreçleri doğrultusunda seçmenlerin siyasal katılımlarındaki yönelimleri ve davranışlarını önemli ölçülerde etkilemiş ve farklılaştırmıştır (Yiğit ve Sezgin, 2019, 24). Ayrıca seçmen yönelimlerine pozitif anlamda etki edebilmek adına geçmiş başarı ve politikaları vurgulamak yerine; güncel siyasi ve toplumsal sorunlar üzerinde ve kişisel değer yargılar çerçevesinde sosyal eşitlik ve adalet söylemlerini yansıtmak, seçimlerde fark yaratan unsur ve politikalar olarak ortaya çıkmıştır (Yılmaz ve Karakaş, 2018, 48).

3.2. Yapılan Araştırmalar

Seçmen tercihleriyle ilgili araştırma ve çalışmalarda genellikle tek ülkedeki belli bir dönem içinde yapılan belli bir seçim türü hedef alınmıştır. Bununla birlikte bir seçim bölgesindeki bir seçimin incelenmesi de Türkçe yazında sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu bölümde sunulan iki ara bölümde Türkiye'deki ve yurtdışındaki bazı araştırmaların sonuçlarına yer verilmiştir. Bu verilerden de yararlanılarak; çalışmanın son bölümünde ise karşılaştırmalarla beraber bazı çıkarımlara ulaşabilmek hedeflenmiştir.

3.2.1. Türkiye'de Öne Çıkan Bazı Çalışmalar

Seçmen tutum ve davranışlarıyla ilgili literatürde birçok kuram bulunmakta ve bunlarla ilgili çalışmalar yapılmaktadır. Siyasi aktörlerin belirlenmesi aşamaları daha öncede değinildiği gibi demokrasilerde önemli bir yer tutmaktadır. İktidar oluşumunun sandığa yansması da seçimlerin meşru bir zemine dayandığının en önemli göstergesidir. Bu çerçevede seçmen davranışlarına yön veren unsurları her zaman siyasi aktörler tarafından dikkat edilmesi gereken etkenlerdendir. Ülkemizde seçmen davranışlarını analiz eden birçok araştırma bulunmakla birlikte bu bölümde bu araştırmalardan bazıları seçmen davranışı bağlamında ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır.

Yaş değişkeniyle ilgili bir araştırma iki üniversitede yapılmıştır. 1970'te iki üniversitede yapılan araştırmada öğrencilerin %8'inin Adalet Partisi'ni, %56,1'inin Cumhuriyet Halk Partisi'ni desteklediği tespit edilmiştir; ancak 1969'da yapılan seçimlerde AP'nin oyunun %46'yı geçerken, CHP'nin %28'den az oy aldığı hatırlatılmıştır (Kışlalı, 2018, 162). 2014 yerel seçimleriyle ilgili Zonguldak'ta yapılan çalışmada adayın "*fiziksel özellikleri, etnik kimliği, ideolojisi, yönetim ekibi, geçmiş icraatlarının yanında bireyin çalışma arkadaşlarının ve bireysel çıkarlarının etkisi*" olduğu sonucuna ulaşılmış ve ayrıca kadınların erkeklere göre

ideolojiyle geçmiş işlere daha fazla önem verdiği belirlenmiştir (Teyyare ve Avcı, 2016, 66). Aynı çalışmada adayın gençliğinin, mesleğinin ve seçim kampanyalarının ise yaş grupları üstünde etkisi olduğu tespit edilirken, ankete katılanların medeni durumlarının da bazı konulara yaklaşımda belirleyici olabildiği sonucuna ulaşılmıştır (Teyyare ve Avcı, 2016, 67-68). Çalışmada, eğitim düzeyinin azalmasıyla birlikte adayların siyasi partilerinin öneminin de arttığı belirlenmiştir (Teyyare ve Avcı, 2016, 69). Elâzığ ilinde 2010 yılında yapılan bir diğer araştırmada ise seçmen tercihlerinde cinsiyet, eğitim durumu, yaş ve gelir düzeyleri çerçevesinde farklılaşan seçmen yönelimleri düzeyleri belirlenmiştir (Beren, 2013, 1969). Yaklaşık 2000 seçmen ile Gaziantep ilinde yapılan çalışma sonuçlarına göre; siyasi partinin yaptığı hizmetler, siyasi liderler ve parti programların seçmen davranışını etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Tan ve Baydaş, 2017, 612). Yine aynı araştırmada memur, öğrenci ve yüksek eğitim alan gibi seçmenlerde diğer seçmenlere nazaran siyasi aktörlerin dünya görüşleri ve parti kadrolarına daha fazla önem verdiği sonucuna ulaşılmıştır (Tan ve Baydaş, 2017, 613).

Türkiye'de 2014 yerel seçimlerinden sonra yapılan 81 il genelinde 31 farklı değişken bağlamında çalışma yapılmıştır. Neticede ise sosyal ve ekonomik olarak ayrı gelişmişlik faktörleri sayesinde seçmen davranışlarının şekillendiği sonucuna varılmıştır (Kart ve Keser, 2019, 40). Muş'ta yapılan yerel seçimlerle ilgili, diğer bir araştırmaya göre, bireylerin seçimlerinde özellikle aile bireylerinden etkilendikleri, bu durumun ise daha çok eğitim seviyesi düşük kesimlerde yaygınlık gösterdiği sonucuna varılmıştır (Coşkun ve Çetin, 2019, 253). Ayrıca özellikle geleneksel toplum ve yörelerde ya da geniş aile tipine mensup aile bireylerinde bu sonuç kendini yansıtmıştır. Yine aynı araştırmada sosyal medya ve seçmen davranışı arasında da kuvvetli bir bağ bulunduğu sonucuna ulaşarak; sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanan bireylerin seçimlere de aynı oranda katılım sağladıkları sonucuna ulaşılmıştır (Coşkun ve Çetin, 2019, 253). Şanlıurfa ili ölçeğinde yapılan bir başka araştırma sonuçlarına baktığımızda ise coğrafi ve demografik niteliklerle beraber siyasi kültür olgusunun yansımaları görmekteyiz. Araştırma neticesinde; diğer kentlerdeki çalışmalardan farklı olarak kültürel, feodal, demografik ve güvenlik unsurları etkisinin seçmen davranışları üzerindeki değişimleri yarattığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla özellikle 'seçim güvenliği' ile beraber toplumsal güven ve huzur ortamlarının da sağlanması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır (Beren, 2013, 210-211).

Yapılan başka bir çalışmada ise seçmenler oy verirken; aile, yaşanan coğrafya ve hâkim görüşlerden ziyade, siyasi liderlerin özellikleri ve politikaları, stratejik hamleler, çözüm politikaları ve ideolojik etkenleri karar vermede daha ön planda tuttıkları ortaya çıkarılmıştır (Bayır ve Aslan, 2019, 896). Bu da siyasal alanda liderlerin seçmenler üzerindeki etkilerini önemli boyutlara çekmektedir. Ayrıca, Süleyman Demirel Üniversitesi'nde gençler üzerine seçmen davranışları üzerine yapılan bir araştırmada; gençlerin demografik özellikleri, gelir düzeyleri ve cinsiyet farklılıklarının da siyasal katılım üzerine farklı yönelimler sergilemelerine neden olacağı bulgularına ulaşılmıştır (Şener ve Çağlar, 2020, 527). 24 Haziran 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik ülkemizde yapılan bir diğer çalışmada ise seçmenlerin coğrafi kümelenmeler şeklinde tercihlerinin şekillendiği ve Türkiye'nin bölgesel olarak; Batı Anadolu ve kıyı şeritleri, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Kuzeydoğu ve Orta Anadolu

olmak üzere üç ayrı bölge şeklinde seçmen yönelimi temelinde kümelendiği sonucuna varılmıştır (Ünal, 2020, 29).

Oy verilen siyasi partinin belirlenmesinde aile bireylerinin etkisine dönük bir araştırma ise 2004 yılında yayınlanmıştır. 2002 yılındaki seçimde, aile bireylerinin tümünün aynı partiye oy verdiğini belirtenlerin oranı %43'e yakın tespit edilmiş, bu veriyi ise "Aynı partiye de oy verenler vardı farklı partilere de" yanıtı %31,5 ile izlemiş, aile bireylerinin tümünün farklı partilere oy verdiğini söyleyenlerin oranı ise %11'de kalmıştır (Aydın ve Özbek, 2004, 157). Aile bireylerinin etkisiyle ilgili daha eski bir araştırmadaysa, siyasal tercihte en etkili olan kişi sorgulanmış, kadınların yaklaşık %33'ünün eşlerini ve %8'inin aile üyelerini yanıtladığı aktarılmıştır; ancak erkeklerin %93'ünün "Kendisi" yanıtını verdiği belirtilmiştir (Kışlalı, 1976, 127). Her iki çalışma arasında yaklaşık 20 yıl bulunduğu ve ilk araştırmayla günümüz arasında da benzer bir sürenin geçtiğini bu noktada hatırlatmak gereklidir. Yerel seçimlerle ilgili bir çalışmada; belediye başkanlarının seçmen nezdinde güvenilirlik düzeyi, azimli ve çalışkan olup; bölgenin yapısını iyi analiz ederek seçmenine iyi koşullar yaratabileceği şartların da seçmenin gözünde görünürlük kılınması davranışları etkileyen önemli hususlar olarak ortaya çıkmaktadır (Coşkun ve Çetin, 2019, 254). Yine 2018 seçimleri genelinde yapılan bir çalışmada seçmen davranışları eğilimlerinin önceki yıllardaki ivmesiyle paralel şekilde geliştiği ortaya çıkarılmıştır (Ünal, 2020, 29).

3.2.2. Yurtdışı Araştırmaları

2014 yılında Türkiye'nin de dahil olduğu birçok ülkeden toplanan veriler neticesinde Schwartz ve arkadaşları, farklı siyasal ve kişisel değerlerdeki bireysel tutum ve davranışların siyasi yönelimleri üzerinde önemli değişkenlikler yarattıkları ortaya çıkarılmış ve temel bireysel değerlerin siyasi değerler üzerinde tutarlılığı sağlayan bir unsur olduğu kanısına varılmıştır (Yılmaz ve Karakaş, 2018, 39). Batı Almanya'da 1949 ile 69 yılları arasında yapılan seçimlere ilişkin yapılan bir çalışmada kadınların erkeklerden daha çok Hristiyan Demokrat Parti'yi tercih ettikleri aktarılmıştır (Rusciano, 1992, 340).

ABD'de yapılan bir çalışmada, seçim günü öncesinde yapılan yerel futbol maçlarındaki sonuçların seçmen davranışlarını etkilediği belirlenmiştir (Healy vd., 2010, 12805). Günlük hava değişimlerinden köpek balığı saldırılarına kadar ilgisiz olayların seçmen davranışlarını etkileyebildiğine dönük çalışmalara değinen Busby ve diğerleri de spor maçlarının sonuçlarının seçmen davranışlarını etkileyebildiğini aktarmıştır (Busby vd., 2017, 346-347). 1995 yılındaki Case ve Basley'nin 1960-1988 yıllarına ait ABD'de yapılan diğer bir çalışmada; ülkedeki vergi organizasyonları ile seçmen davranışları arasında çeşitli deney ve gözlemler sonucunda belirlenmiştir (Haydaroğlu ve Korkmaz, 2020, 64). Vergi konusunda Michael L. Ross ise yaptığı çalışmada ilginç verilere ulaşmıştır. Şöyle ki; artan vergi oranlarının iktidarın kendi zeminini sağlamlaştıran sosyal hizmet ve kamu harcamaları gibi politikalar ile kendi seçmenini artırarak bir nevi oy kârı sağladığını vurgulamıştır (Haydaroğlu ve Korkmaz, 2020, 64). Bir başka çalışmada ise, politik konulardan bağımsız, farklı şeylerle ilgili korku ve kızgınlık duygularının bile seçimlerde etkili olabileceğini gösterilmiştir (Parker vd., 2010, 549).

Schuknecht 1998 yılında yapmış olduğu çalışmasında seçmen davranışı üzerinde vergi oranlarındaki politikalardan ziyade, özellikle kamu yararı üzerine kamu hizmetlerinin karşılıksız sunulmasının daha etkili olduğunu belirtmiştir. Örneğin, işsizliği düşürmeye çalışan doğrudan politikalar seçmen tarafından çok rahat benimsenip siyasi yönetime neden olabilecektir (Haydaroğlu ve Korkmaz, 2020, 68). Brezilya'da J. Bolsonaro seçimlerine ait bir çalışmada ise popülist söylemlerin, kitlesel anlamda siyasi gruplandırma psikolojisinin, 'biz' ve 'onlar' gibi kimlik yaratma betimlemesinin seçmen davranışları üzerinde önemli ölçüde etki yarattığının ve seçim sonuçlarına yansıdığını ortaya çıkarmıştır (Duman, 2020, 202). Türk seçmenlerine yönelik Hollanda'da yapılan bir çalışmada ise seçmenlerin siyasal katılım düzeyleri siyasal süreçler, kurumlar ve aktörler özelindeki bilgi seviyelerindeki düzeylerine göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Beren, 2013, 197).

1940 yılında ABD Başkanlık seçimlerindeki bir çalışmada Lazarsfeld, Berelson ve Gaudet, sosyal kimlik ve sosyal gruplara ait olma eğilimlerin seçim davranışlarına yansıdığını ifade etmişlerdir (Coşkun ve Çetin, 2019, 243). 2002 yılındaki bir çalışmada, Slemrod; siyasi iktidarın yönetilebilirliği ve seçimi halk tarafından kabullenilen ve güven duygusunun önemine vurgu yapmıştır (Haydaroğlu ve Korkmaz, 2020, 65). ABD'de yapılan başka bir çalışmada ise medya, basın ve iletişim teknolojilerin seçmen yönelimlerine yaptığı katkı üzerineyken; çalışmada beklenilenin aksine sonuçlar elde edilmiş ve teknolojik aygıtlardan daha çok, kişilerin ait olduğu siyasi ve sosyal faktörlerin etkisinin daha fazla olduğu ortaya çıkarılmıştır (Şener ve Çağlar, 2020, 518).

Sözü edilen çalışmalardan çıkarılan sonuç; Kışlalı'nın da özetlediği gibi seçmenlerin ekonomik, demografik, sosyal ve kültürel yapıları; siyasi davranışlarına farklı ölçülerde ve şartlarda etki eden mikro ve makro değerler arasında yer almaktadır (Beren, 2013, 197). Dolayısıyla bu faktörlerden etkilenme düzeyleri, seçmenlerin yaşadıkları coğrafyadan ve içinde buldukları siyasal kültürden de bağımsız değildir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Her toplumun ve kültürün kendine özgü bir yapısı söz konusudur ve bu kültürel kimlik olgusu seçmen davranışlarının siyasal alt yapısını oluşturur (Duman, 2020, 202). Sonuçta, seçimler ve seçmen davranışları demokrasilerde önemli bir yer tutmaktadır. Seçmen davranışlarının değişkenlik göstermesinde ise ideolojik, kültürel, sosyo-ekonomik, işsizlik, yolsuzluk gibi birçok etken rol almaktadır (Haydaroğlu ve Korkmaz, 2020, 81). Seçmen davranışları eğilimlerine bakıldığında; siyasal liderlerin özellikleri ve politikaları önemli yer tutmakla beraber; kamu politikaları, toplumsal çözüm stratejileri ve sosyo-ekonomik etkenleri de göz önüne almaktadırlar (Bayır ve Aslan, 2019, 897). Genel bir değerlendirme yaptığımızda; çalışma kapsamındaki araştırma sorusu olan, “*Demokrasinin en önemli aktörleri arasında yer alan seçmenlerin, davranışlarına yön veren en önemli faktörler nelerdir?*” sorusuna ipucu niteliğinde önemli cevaplar verilmiştir. Ayrıca yine çalışmadaki hipotez olan “*Sosyolojik, ekonomik, kültürel olgu, demografik ve sosyo-psikolojik ayrıntılar neticesindeki yansımaların seçmen profilini ve yönelimini etkiler*”, görüşü varılan sonuçlar neticesinde önemli ölçüde kabul edilmiştir.

Seçmen davranışları temelinde ülkelerdeki seçim sistemlerinin adaletli olması da demokrasilerde vazgeçilmez bir unsurdur. Dolayısıyla demokratik değerlerin yüksek olduğu siyasi ortamda siyasi aktörler, toplumun büyük bir kesiminin güvenini ve aynı doğrultuda oyunu kazanmış seçilmişler ile siyasi alanda iktidar ve istikrar sahibi olurlar (Göksel, 2011, 139). Tabii ki siyasi iktidarı elinde bulandıran politika yapımcıları da hukuk, adalet ve demokrasi alanını aynı derecede korumayı ön şart olarak benimsemeli ve bir sonraki seçmen yönelimlerine bu çerçeveden hazırlıklarını yapmalıdırlar. Ayrıca çeşitli mikro ve makroekonomik faktörler de seçmen yönelimlerine etki edebilmektedir. Bu çerçevede ülkelerin yaşam standardı, ekonomik ve siyasi çizgisi hatta dış paydaşlarla arasındaki ilişki ve uluslararası imaj ve politikaları da seçmen davranışlarını geniş çerçevede etkileyen unsurlardandır. Sonuçta seçmen davranışlarına yön veren unsurları birbirinden bağımsız nitelikte ve tek taraflı olarak düşünmemek gerekir. Özellikle siyasi çerçevede politika yapımcıları bağlamında seçmenler göz ardı edilerek iktidar sahibi olmak ya da sağlıklı bir yaklaşımla sürdürülebilir politikalar ya da yönetim sergilemek faydasız olacaktır.

Kaynakça

Akgün, B. (2000). “Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4): 75-92.

Atav, N. (1955). “Şahsiyetin Gelişiminde Aile Çevresinin ve Ailedeki Gerginliklerin Etkileri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 10(4): 134-149.

Aydın, K. & Özbek, V. (2004). “Ailenin Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 2, 144-167.

Bayır O. & Aslan, E. Ş. (2019). “Siyasal Lidere Duyulan Güven Bağlamında Seçmen Davranışı Üzerine Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2): 868-901.

Beren, F. (2013). “Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1): 191-214.

Bulut, S. (2017). *Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri*, Ankara.

Busby, Ethan C. & Druckman, James N. & Fredendall, A. (2017). “The Political Relevance of Irrelevant Events”, *The Journal of Politics*, 79(1): 346-350.

Coşkun B. & Çetin M. (2019). “Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışını Etkileyen Faktörler: Muş Örneği”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(6): 241–255.

Çam, E. (1975). *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul.

Çinko, L. (2006). “Seçmen Davranışları ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkilerin Teorik Temelleri ve Türkiye Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1): 103-116.

Duman Doğanılmaz, D. (2020). “Popülist Söylemin Seçmen Davranışlarına Etkisi: Jair Bolsonaro’nun Seçim Kampanyasının İncelenmesi”, *Uiüid-Ijeas*, S: 27, 193-208.

Durmuş, İ. (2020). “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisinin Genç Bireylerin Yaşam Tarzları ile Girişimcilik Niyetleri Açısından İncelenmesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(3): 1731-1749.

Ekmen, S. E. & Fırat, M. S. (2017). “Seçim Sistemlerinin Hükümetlere Etkisi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2): 461-474.

Göksel, T. (2011). *Mevcut Seçim Sisteminin İyileştirilmesine Yönelik Sayısal Analizler ve Politika Önerileri*, TEPAV Yayınları, Ankara.

Haydaroğlu C. & Korkmaz F. (2020). “Ekonomi Politikalarının Seçmen Davranışları Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (Asead)*, 7(12): 60-83.

Healy, Andrew J. & Malhotra, N. & Mo, Cecilia H. (2010). “Irrelevant Events Affect Voters’ Evaluations of Government Performance”, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 107(29): 12804-12809.

Kapani, M. (2018). *Politika Bilimine Giriş*, 57. bs. Ankara.

Kart, Burcu R. Keser, İ. (2019). “Türkiye’deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi ve Yerel Seçim Oy Dağılımlarının Karşılaştırılması”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23(1): 25-52.

Kışlalı, A. T. (1976). “Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri (Bir Alan Araştırması)”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 31(1): 117-130.

Kışlalı, A. T. (2018). *Siyaset Bilimi*, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul.

Miş, N. (2018). “Yeni Siyasal Sistemin İlk Seçimleri ve Sonuçlarının Karşılaştırmalı Analizi”, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 15(54): 323-355.

Özbudun, E. (1998). *Türk Anayasa Hukuku*, 5. bs. Ankara.

Özeler, N. (2016). “Asli Kurucu İktidar: Sınırı ya da Sınırsızlığı”, *Hukuk Politikası* içinde ss. 181-196. Çev. Ali Şafak Balcı, Ankara.

Parker, Michael T. & Isbell, Linda M. (2010). “How I Vote Depends on How I Feel: The Differential Impact of Anger and Fear on Political Information Processing”, *Psychological Science*, 21(4): 548-550.

Perea, Anduiza E. (2002). "Individual Characteristics, Institutional Incentives and Electoral Abstention in Western Europe", *European Journal of Political Research*, Sayı: 41, 643-673.

Rusciano, Louis F. (1992). "Rethinking the Gender Gap: The Case of West German Elections, 1949-1987", *Comparative Politics*, 24(3): 335-357.

Svallfors, S. & Kulin, J. & Schnabel, A. (2012). "Age, Class, and Attitudes Toward Government Responsibilities", *Contested Welfare States: Welfare Attitudes in Europe and Beyond*, 158-192. Çev. Stefan Svallfors, Stanford University Press.

Şener, T. & Çağlar, N. (2020). "Genç Seçmenlerin Siyasete Olan İlgileri ve Siyasal Katılım Açısından Kümelenmeleri Üzerine Bir Araştırma", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sbe Dergisi*, 10(2): 514-531.

Tan, A. & Baydaş, A. (2017). "Seçmen Özelliklerinin Oy Verme Davranışı Üzerindeki Etkileri", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 13, 592-622.

Teyyare, E. & Avcı, M. (2016). "Yerel Seçimlerde Seçmen Davranışları: 2014 Yerel Seçimleri ve Zonguldak İli Örneği", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 4(1): 51-76.

Tuncer, E. (2006). "Türkiye'de Seçim Uygulamaları / Sorunları Işığında Temsilde Adalet - Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği", *Anayasa Yargısı*, 22(1): 167-182.

Ünal Aydoğan, B. (2020). "Türkiye'deki Seçmen Tercihlerinin Coğrafi Kümeleme Analizi: 24 Haziran 2018 Seçimleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst. Derg.*, S: 39, 21-32.

Yılmaz, M. & Karakaş, O. (2018). "Siyasal Değerler Açısından 23 Haziran 2019 İstanbul Büyükşehir Belediyesi Seçiminin Analizi", *Ajit-E: Online Academic Journal Of Information Technology*, 10(38): 35-52.

Yiğit, H. H. & Sezgin, A. (2019). "Türkiye'de Milletvekili Genel Seçimleri Üzerine Bir Mekânsal Bağımlılık Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(35): 1-28.

Waismel-Manor I. & Ifergane, G. & Cohen, H. (2011). "When Endocrinology and Democracy Collide: Emotions, Cortisol and Voting at National Elections", *European Neuropsychopharmacology*, 21(11): 789-795.

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN YAPAY ZEKÂ POLİTİKALARININ KÜRESEL TEKNOLOJİ DÖNÜŞÜMÜNE ETKİLERİ

Tolga Erdem¹⁰

Cengiz Özbek¹¹

Gönderim Tarihi: 24. 05. 2021

Bu Makaleye Atıf İçin:

Erdem, T. & Özbek, C. (2021). “Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Politikalarının Küresel Teknoloji Dönüşümüne Etkileri”, *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 47-69.

Özet

Yapay zekâ teknolojileri, insanların yetilerine sahip olabilen makineleri, algoritmaları, bilgisayar sistemlerini ve diğer donanım araçlarını içermektedir. Bu zeki makineler, insanın desteğine ihtiyaç duymadan büyük veriler üzerinde kısa sürede çok sayıda işlemi yapabilecek ve belirli çıkarımlarda bulunabilecek niteliktedir. Söz konusu teknolojilerin sahip olduğu potansiyel sebebiyle başta bilim, sağlık, eğitim, siyaset ve ekonomi olmak üzere sosyal açıdan yaşamın pek çok alanında insanlara büyük kolaylıklar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu yüzden yapay zekâ teknolojileri hem devletleri hem de devlet dışındaki diğer aktörleri uluslararası alandaki üstünlüğünü teknoloji üzerine inşa etmeye zorunlu kılmaktadır. Öyle ki, birçok uluslararası örgüt tarafından gerçekleştirilen bilimsel çalışmalar, hukuki düzenlemeler, askeri ve ekonomik yatırımlar ile uzman kurumlar ve teknoloji şirketleri aracılığıyla yapay zekâ teknolojilerinin geliştirilmesi desteklenmektedir. Bu bağlamda, bölgesel bir güç olarak kabul edilen Avrupa Birliği (AB), teknolojide öncü güç konumuna gelebilmek adına söz konusu teknolojilerden doğrudan faydalanmaktadır. Böylelikle üyeler arasındaki iş birliğini artırmayı, yapay zekâ teknolojilerinin uluslararası rekabetine katılmayı, AB üyelerinin çıkarlarını garanti altına almayı ve AB vatandaşlarının yüksek refah şartlarında yaşayabilmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Ayrıca AB, hazırladığı pek çok proje ve uluslararası arenada gerçekleştirdiği girişimlerle de yapay zekâ teknolojilerini geliştirmektedir.

Bu çalışmada, “Dijital Çağ” ile birlikte uluslararası sistemde görülen teknoloji kapsamındaki farklı yönelimlerin ve önceliklerin Uluslararası İlişkiler disiplininin bakış açısıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda, AB'nin resmi çevrimiçi sayfası ve elektronik ortamdaki diğer resmî belgeleri birincil kaynak olarak kullanılarak AB'nin yapay zekâ

¹⁰ Araştırma Görevlisi. Doktor, Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-9354-2914, tolgaerdem@trakya.edu.tr.

¹¹ Doktora Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, ORCID: 0000-0002-9158-3381, cengizozzbek@gmail.com.

teknolojisi kapsamında işlerlik kazandırdığı politikalar ve yapay zekânın uluslararası aktörler için ifade ettiği anlam ve önem AB özelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Ek olarak ise söz konusu çalışma kapsamında teknolojik gelişmelerin uluslararası alandaki rekabete katkıları değerlendirilmekte ve yapay zekâ teknolojilerindeki ilerlemelerin uluslararası boyutu, AB üyesi devletlerin çalışmaları çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, dijital teknoloji, uluslararası politika, yapay zekâ.*

THE EFFECTS OF THE EUROPEAN UNION'S ARTIFICIAL INTELLIGENCE POLICIES ON GLOBAL TECHNOLOGY TRANSFORMATION

Abstract

Artificial intelligence technologies include machines, algorithms, computer systems and other hardware tools that can have human abilities. These intelligent machines are capable of conducting a wide range of operations on massive amounts of data in a short amount of time, as well as making certain inferences without the assistance of humans. Due to the potential of these technologies, it is expected that they will provide great convenience to people in many areas of social life, especially in science, health, education, politics and economy. Therefore, artificial intelligence technologies compel both states and other non-state actors to build their superiority in the international arena on technology. In fact, the development of artificial intelligence technologies is supported through scientific studies, legal regulations, military and economic investments carried out by many international organizations, and expert institutions and technology companies. In this context, the European Union (EU), which is considered as a regional power, directly benefits from these technologies in order to become a leading power in technology. Thus, it aims to increase cooperation between member countries, participate in the international artificial intelligence technology competition, protect EU members' interests, and ensure that EU citizens may live in high welfare conditions. Furthermore, the EU is fostering artificial intelligence technologies through a number of projects and initiatives in the international arena.

In this study, it is aimed to examine the various trends and priorities within the scope of technology as viewed in the international system together with the "Digital Age" from the perspective of the International Relations discipline. In this context, the policies that the EU has implemented within the scope of artificial intelligence technology, as well as the meaning and importance of artificial intelligence for international actors, have been attempted to be explained in the EU specific by using the EU's official online page and other official documents in the electronic environment as the primary source. Furthermore, within the scope of this study, the significance of technical advancements to international competition is evaluated and the international dimension of breakthroughs in artificial intelligence technologies is analyzed within the framework of the studies of EU member states.

Keywords: *The European Union, digital technology, international politics, artificial intelligence.*

1. Giriş

Dijital teknolojilerdeki gelişmelerle beraber devletlerin yanı sıra uluslararası alanda faaliyet gösteren diğer aktörlerin de bu teknolojilere sahip olma çabaları ve gittikçe derinleşen rekabet ortamı, Uluslararası İlişkiler disiplinine yeni bir inceleme alanı kazandırmıştır. Özellikle “Yapay Zekâ” (*Artificial Intelligence, AI*) destekli teknolojilerin sosyal yaşamımızda olduğu kadar diğer birçok alanda da yaygınlaşması, uluslararası boyutta bu teknolojiyi geliştiren devletlerin mutlak bir üstünlük ve hâkimiyet gücü kazanacağı düşüncesiyle hareket etmesine vesile olmuştur. Öyle ki; Rusya Federasyonu (RF) Başkanı Vladimir Putin, yapay zekâyı üreten küresel lider olma amaçlarına dayanan Uluslararası İlişkilerdeki bu rekabet ortamının önemini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Yapay Zekâ sadece Rusya için değil tüm insanlık için bir gelecek vaat ediyor. Muazzam fırsatlarla birlikte geliyor ancak aynı zamanda tahmin edilmesi zor tehditler de barındırıyor. Bu alanda kim lider olursa, dünyanın hâkimi olacaktır.*” (Vincent, 2017). Putin’in düşüncelerini destekler nitelikte yapay zekâ sistemleri ve stratejileri, farklı aktörlerin arasındaki rekabet sayesinde şirketlere sunduğu yeni üretim olanaklarıyla üretimi artırmada, insanların yeni inovasyon fırsatları geliştirmesinde ve ekonomik büyümede günden güne önemini artırmıştır (Shabbir ve Anwer, 2015, 5). Bu duruma ek olarak bugün geliştirilen otonom çalışma prensibine sahip silahlara “Üçüncü Devrim” niteliği atfedilmektedir (UNESCO, 2021). Ayrıca Sanayi 4.0, Nesnelerin İnterneti, yapay zekâ çalışmaları, siber sistemler ve geliştirilen diğer dijital teknolojilerle dijitalleşmedeki atılımın insanlığı yeni bir çağın eşiğine taşıdığı ve bu Dijital Çağ’ın insanlara benzeri görülmemiş ilerlemeler ve fırsatlar kazandıracağı kabul edilmektedir (UNDP, 2021).

Gerek bu teknolojik değişimlerden üst düzeyde faydalanmak gerekse de söz konusu teknolojilerin beraberinde getireceği tehditlere ve tehlikelere karşı güvenlik önlemlerinin işletilmesini sağlamak için birçok devlet, ulusal ve uluslararası düzeyde girişimlerde bulunurken uluslararası örgütler de merkezi konumunu güçlendirmek için üyeleriyle iş birliği içinde çalışmalar yürütmektedir. AB de Avrupa bölgesini yapay zekâ teknolojisinde küresel bir merkez haline getirmek ve uluslararası alanda söz sahibi olmak amacıyla yapay zekâ teknolojileri hususunda bir Avrupa yaklaşımı oluşturma, iletişimi güçlendirme ve bu konuda temel kuralları içeren bir yasa geliştirme hedefleri üzerinde iş birliğiyle çalışmalar yapmaktadır (The European Commission, 2021a). İç Piyasadan Sorumlu Avrupa Komiseri Thierry Breton, AB’nin bu konudaki tutumunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Yapay zekâ bir araçtır, amaç değil. On yıllardır ortalıktaydı, ancak bilgi işlem gücüyle beslenen yeni kapasitelere ulaştı. Bu; sağlık, ulaşım, enerji, tarım, turizm veya siber güvenlik gibi çok çeşitli alanlarda muazzam bir potansiyel sunmaktadır. Aynı zamanda birtakım riskleri de beraberinde getirmektedir. Bugünün önerileri, Avrupa’nın yapay zekâ alanında laboratuvarlardan pazara küresel bir mükemmeliyet merkezi olarak konumunu güçlendirmeyi, Avrupa’da yapay zekânın değerlerimiz ve kurallarımıza saygı göstermesini sağlamayı ve endüstriyel kullanım için yapay zekânın potansiyelinden yararlanmayı hedeflemektedir.” (The European Commission, 2021b).

Avrupa Komisyonu'nun Rekabetten Sorumlu Genel Müdür Yardımcısı Margrethe Vestager AB'in bu konuda uluslararası alandaki önemini ve geleceğe yönelik amaçlarını şu şekilde belirtmektedir:

“...Avrupa Birliği, yapay zekâya güvenilebilmesini sağlamak için yeni küresel normların geliştirilmesine öncülük ediyor. Standartları belirleyerek, dünya çapında etik teknolojiye giden yolu açabiliriz ve AB'nin bu yolda rekabetçi kalmasını sağlayabiliriz...” (The European Commission, 2021b).

Bu durumdan hareketle teknoloji konusunda uluslararası alanda var olan rekabetin AB boyutunun irdelemesinin, uluslararası aktörlerin dış politikadaki tutumlarının anlaşılmasındaki ve Sosyal Bilimler içerisinde kendisine henüz yer bulmaya başlayan yapay zekâ teknolojilerinin Uluslararası İlişkiler disiplini açısından sahip olduğu avantajların ve dezavantajların değerlendirilmesindeki muğlak noktalara ışık tutacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, dünden bugüne AB'nin söz konusu teknolojinin geliştirilmesi için uluslararası alana yapmış olduğu katkının açıklığa kavuşturulması ve teknolojik gelişmelerin Sosyal Bilimler üzerindeki etkisinin Uluslararası İlişkiler disiplini perspektifinden değerlendirilmesi için kaleme alınmıştır. Çalışmada, öncelikle yapay zekâ teknolojisine ilişkin genel bilgiler verilecek, ardından bu teknolojinin kullanıldığı alanlar bakımından ulaştığı nokta, AB üyesi olan devletlerin çalışmalarındaki örneklerle yazına aktarılacaktır. Diğer bölüm kapsamında AB'nin yapay zekâ konusunda geliştirdiği politikalar değerlendirilerek yapay zekânın Sosyal Bilimler, Uluslararası İlişkiler, uluslararası güvenlik gündemi ve uluslararası politika çalışmaları açısından sahip olduğu önceliğe ilişkin sorulara AB'nin politikaları çerçevesinde yanıt aranacaktır.

2. Yapay Zekâ Teknolojisi

“Yapay Zekâ”,¹² ilk kez 1955’li yıllarda John McCarthy, Marvin L. Minsky, Nathaniel Rochester ve Claude Shannon gibi uzmanların bilimsel çalışmalarında kullanılan ve sonraki süreçte bilgi işlemek için askeri ve istihbarat faaliyetlerinde faydalanılmasıyla bilim dalına dönüşen bir kavramdır (Dick, 2019, 2). Genel anlamda Yapay Zekâ, akıllı makinelerin ve bilgisayar programlarının üretilmesi için çalışmalar yapan bir disiplin ve bilgisayar mühendisliği alanıdır (McCarthy, 2007, 2).

Yapay zekâ teknolojisi ise sağlık, otomotiv, finansal hizmetler, perakende sektörü, teknoloji, iletişim, eğlence, imalat, enerji ve lojistik gibi birçok konuda insan kapasitesinin artırılmasına yardımcı olabilecek büyük imkânlar ve yenilikler barındırdığı kabul edilen dijital teknolojileri ifade etmektedir (UN-ESCAP, 2021). Öyle ki bu teknoloji, öğrenme, problem çözme, rasyonel davranabilme, akıl yürütme veya karar verme gibi insanlara özgü olan birçok zihinsel ve davranışsal yetiyi insandan bağımsız olarak öğrenen, bu yetileri edinen ve yapabilen yapay makinelerin ve bu makineleri harekete geçirebilecek algoritmaların üretilmesine dayanmaktadır (BJ Copeland, 2021).

¹² Çalışmada, Yapay Zekâ kavramının bir disiplin olarak ifade edilmesinde “Yapay Zekâ”; teknolojik bir gelişme olarak ele alınmasında ise “yapay zekâ” kullanımı tercih edilmiştir.

Yapay zekânın tarihsel bakımdan gelişimi edebi eserlere konu olması bakımından 1940'lı yıllara dek uzanmaktadır. Bu konudaki bilimsel çalışmaların önemli bir boyutunu ise 1956'da düzenlenen "Dartmouth Yaz Araştırması Kongresi" ve bu Kongrenin ardından Marvin Minsky ve John McCarthy öncülüğünde hazırlanan "Dartmouth Yapay Zekâ Yaz Araştırma Projesi" (*The Dartmouth Summer Research on Artificial Intelligence*, DSRPAI) oluşturmuştur. 2015 yılına gelindiğinde "Yapay Sinir Ağları" ve "Derin Öğrenme" yöntemlerinin kullanımı yaygınlık kazanmış; son olarak "Yapay Sürü Zekâsı" yöntemi gibi farklı yaklaşımların ortaya çıkmasıyla da yapay zekâ teknolojisi gelişimini sürdürmüştür (Haenlein ve Andreas, 2019, 1-9).

Yukarıda belirtilen süreçlerin bir sonucu olarak bugün örüntü tanıma, mantıksal verilerle çıkarım yapma, Dünya hakkındaki bilgilerin temsil edilmesi, sağduyu ve muhasebe, planlama, ontolojik çalışmalar, yaratıcılık ve genetik programlama gibi farklı alanlarda multidisipliner bir bilim dalına dönüşen Yapay Zekâ biliminden üst düzeyde faydalanılmaya çalışılmaktadır (McCarthy, 2007, 10-11).

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri António Guterres, "2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi" kapsamında belirlenen hedeflere ulaşılmasında, yoksulluğun giderilmesinde, Dünya'nın korunmasında ve barış ortamının sürdürülmesinde eğer amacına uygun kullanılırsa bu teknolojinin önemli rol oynayabileceğini deklare etmiştir (UNICRI, 2021a).

2019 yılında Cenevre'de düzenlenen Üçüncü Yapay Zekâ Küresel Zirvesi'nde yapay zekâ kapsamında eğitim, sağlık, refah, sosyo-ekonomi, eşitlik ve dış uzay araştırmalarını geliştirme potansiyelinden de bahsedilmiştir. Dünya Meteoroloji Örgütü'nün Genel Sekreteri Petteri Taalas tarafından aşırı hava olaylarının takip edilerek dayanıklılığın artırılmasında ve iklim değişikliğine ilişkin küresel düzeyde elde edilen verilerin analiz edilmesinde yapay zekâ teknolojisinin önemli bir araç olarak görüldüğü ifade edilmiştir (UN News, 2019). Ayrıca, süreç içerisinde yapay zekânın sahip olduğu uygulamalarla Ay'ın yüzey haritalarını çıkarılabildiği ve bu teknolojinin diğer dış uzay projelerini destekleyebildiği, biyolojik çeşitliliğin durumunu takip edebildiği ve hastalıkların erken teşhisi gibi geniş bir yelpazede de uzmanlaşmaya başladığı fark edilmiştir (Temming, 2018). Öyle ki; COVID-19 Koronavirüsü hastalığının teşhisinin konulmasından dokuz gün önce yapay zekâ teknolojisi ve robotik araçlar içeren Kanada'daki bir halk sağlığı izleme platformunun alışılmadık düzeyde büyüyen bir enfeksiyon kümesini tanımlaması, gelecekte ortaya çıkabilecek olası bir salgına karşı erken önlem alınmasını kolaylaştırabilmesi bakımından yapay zekânın potansiyeline ilişkin önemli bir örneği oluşturmaktadır (UNICRI, 2021a).

Bunun gibi birçok yapay zekâ uygulaması, uluslararası alandaki önemli atılımları oluşturmaktadır. Bu kapsamda AB üyesi olan bazı devletlerin de geliştirdiği benzer uygulamalar ve stratejiler dikkat çekmektedir. Örneğin Avusturya, yapay zekânın kullanımından kaynaklanan fırsatların ve risklerin belirlenmesinde ve Avusturya endüstrisinin rekabet edilebilirliğinin artırılmasında yapay zekâ yönergeleri hazırlanmaktadır. Ayrıca Avusturya; iklimin korunması, yapay zekânın güvenli kullanılmasında yasaların oluşturulması

ve devletin diğer kurumlarıyla koordinasyon kurulması konularında kurumsallaşmak için “Avusturya Robotik ve Yapay Zekâ Konseyi”ni kurmuştur (The Austrian Council on Robotics and Artificial Intelligence, 2021). Bu duruma ek olarak Avusturya, 2018 yılında “Avusturya Yapay Zekâ Misyonu 2030” (*The Artificial Intelligence Mission Austria 2030*) belgesini yayımlayarak eğitim, araştırma, ekonomi, kamu sektörü, toplum, işgücü piyasası, güvenlik, hukuk ve endüstri gibi alanları yapay zekâ projelerinin geliştirilmesi için öncelikli alanlar olarak belirlemiştir (The European Commission, 2021ç).

Belçika, 2019 yılında yayınladığı “Yapay Zekâ 4 Belçika Komisyonu” (*Artificial Intelligence 4 Belgium Commission*) adlı raporda Avrupa’daki yapay zekâ uygulamalarını ve üyeleri olan Belçika, Fransa, Almanya ve Finlandiya’nın yatırımlarını desteklemek için 2030 yılına kadar en az 1 Milyar Euro yatırım seviyesi belirlemeyi öngörmüştür (AI4Belgium Commission, 2019). Belçika, yapay zekânın sebep olabileceği toplumsal dönüşümlere hazırlanmak, eğitim sisteminde reformlar yapmak, topluma yaşam boyu öğrenme projeleriyle yenilikçi beceriler kazandırmak için de ulusal stratejiler geliştirmiştir. Örneğin; lisans ve yüksek lisans programlarındaki düzenlemelerin yanı sıra doktora öğrenimi için Yapay Zekâ/Makine Öğrenimi projelerini ve bu teknolojiye ilişkin mühendislik çalışmalarını teşvik etmenin yanında laboratuvar ortamından pazara ulaşan üretim zincirinde Belçika, yenilikçi şirket süreçlerine yönelik destekleyici finansman seçeneklerinin ve özel sektörün teknolojiye yönelik araştırmalarının geliştirilmesini desteklemiştir. Bu bağlamda yeni teknolojilerle güçlendirilmiş araştırma laboratuvarları ve projelerle Belçika’nın Avrupa’nın yapay zekâ laboratuvarı haline getirilmesi hedeflenmiştir. Yine örgütsel bir ağ oluşturmak için iş birliğinin teşvik edilmesinde “Belçika Avrupa İş ve İnovasyon Merkez Ağı”nın kurulması, bağımsız veri paylaşım platformlarının geliştirilmesi, yapay zekâyâ ilişkin etik konulu yönergelerin desteklenmesi de Belçika’nın yapay zekâ teknolojisi politikalarından bazılarıdır (The European Commission, 2021c).

AB bünyesinde çalışmalar yapan diğer bir devlet olan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Bakanlar Kurulu’nun Ocak 2020’de onayladığı “Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi” kapsamında öncelikli alanlar belirleyerek bu alanlar üzerinde çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır. Bu alanlar ömür boyu öğrenme projelerinin geliştirilmesi, yapay zekâ odaklı girişimlerin desteklenerek işletmelerin rekabet etmesinin sağlanması, dijital teknoloji ve yapay zekâ uygulamalarının benimsenmesiyle kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, ulusal veri alanlarının oluşturulması, etik ve güvenilir yapay zekânın geliştirilmesi olarak sıralanabilir. GKRY, ulusal düzeyde “Dijital İnovasyon Merkezi”, “KIOS Araştırma ve İnovasyon Mükemmeliyet Merkezi”, “Robotik Kontrol ve Karar Sistemleri” laboratuvarları ve kurulması planlanan “Etik ve Güvenilir Yapay Zekâ Ulusal Komitesi” gibi kurumlarla yapay zekâ teknolojisine ilişkin altyapı da oluşturmaktadır (The European Commission, 2021d).

Mayıs 2019’da Çekya yayınlamış olduğu yapay zekâyâ ilişkin strateji belgesiyle güvenilir yapay zekâ politikaları oluşturmak, işletmelerin dijital dönüşümünü sağlamak ve yapay zekâ politikalarıyla tüm toplumun ekonomik gelişimini gerçekleştirmek hedefleri üzerinde durmuştur. Bu bağlamda Çek Hükümeti, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde teknik üniversitelerden faydalanmak için araştırma ekipleriyle sözleşmeler imzalamıştır. Ayrıca

Çek Hükümeti, kamu ve özel sektör girişimlerini desteklemek için “Dijital Çek Cumhuriyeti Programı”, “Yapay Zekâ Mükemmellik Merkezi”, “Çek Cumhuriyeti Hibe Ajansı” ve “Çek Cumhuriyeti Teknoloji Ajansı” gibi yapılanmaların hibe programlarıyla finans kaynağı oluşturmaktadır. Yine yapay zekâ gelişmelerine ilişkin verilere erişilmesinde açık veri havuzlarının oluşturulması için “Çek Cumhuriyeti Bilimsel Bilgi ve Verilere Açık Erişim Ulusal Stratejisi” (*The Czech Republic National Strategy of Open Access to Scientific Information and Data*) belgesi yayınlamıştır (The European Commission, 2021e).

Danimarka Hükümeti de 2019 yılında bir yapay zekâ ulusal strateji belgesi yayınlayarak önceliklerini etik kurallar çerçevesinde insan merkezli yapay zekâ fırsatlarını geliştirmek, her alanda yapay zekâ teknolojisinin geliştirilmesine öncelik vermek, yapay zekânın kullanılmasıyla Danimarka işletmelerini büyütmek ve toplumun yararına olan yapay zekâ teknolojilerini kullanmak olarak sıralamıştır. Bu stratejilerde, Danimarka tarafından 2019-2027 yılları arasındaki dönemde 5 Milyon Euro bütçeye sahip 24 girişimin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. 2019 yılındaki Finans Yasası kapsamında dijital teknolojilere ilişkin araştırmalar yapılması için 39,5 Milyon Euro fon ayrılmıştır. 2019-2022 arasındaki dönemde ise Yatırım Fonu’nun bu çalışmaları 26,8 Milyon Euro ile desteklemesi planlanmıştır. “Danimarka Dijital Araştırma Ulusal Merkezi”nin oluşturulmasına ek olarak “Danimarka İnovasyon Fonu” ve “Danimarka Bağımsız Araştırma Fonu” da bu çalışmalar için altyapı hazırlamaktadır. Sağlık hizmetleri, enerji ve kamu hizmetleri, tarım ve ulaşım alanlarının yapay zekâ teknolojisiyle geliştirilmesi temel hedefler arasına alınmıştır. Nesnelerin İnterneti ve yapay zekâ uygulamalarında veri etiği ve güvenlik düzenlemelerini içeren “Danimarka’nın Dijital Büyüme Stratejisi” (*Strategy for Denmark’s Digital Growth*) de söz konusu çalışmalara ek olarak geliştirilmeye devam edilen diğer çalışmalar arasındadır (The European Commission, 2021f).

2019 yılı içerisinde Estonya, “Ekonomik İşler ve İletişim Bakanlığı” ve “Estonya Hükümet Ofisi” aracılığıyla ulusal bir yapay zekâ stratejisi hazırlamıştır. Bu belgeyle yapay zekâ teknolojisinin sahip olduğu potansiyelden faydalanmak için hem kamuda hem de özel sektörde yapay zekânın teşvik edilmesi ve geliştirilmesi, yapay zekâ ile ilgili bilgi ve becerileri artıracak eğitim süreçlerinin desteklenmesi ve yapay zekânın satın alınabilmesi için yasal süreçlerin düzenlenmesi noktalarını öncelemiştir. Estonya Hükümeti, 2019-2021 yıllarında en az 10 Milyon Euro yatırım fonunun bu teknolojiye aktarılmasını kararlaştırmıştır. Ayrıca dijital teknolojideki ilerlemelerle toplumun uyumlaştırılması için eğitim reformlarının yapılması, yapay zekâyâ ilişkin müfredatı içeren “*ProgeTiger*” programının düzenlenmesi, “Dijital İnovasyon Merkezleri”nin kurulması, toplumsal dönüşümün sağlanmasında altyapı politikalarının hızlandırılması ve etik konusundaki yönergelerin hazırlanması gibi çalışmaların yapılması da planlamıştır (The European Commission, 2021g).

Öte yandan, Finlandiya Ekonomik İşler ve İstihdam Bakanlığı, yayınladığı “Finlandiya’nın Ulusal Yapay Zekâ Programı” (*Finland’s National Artificial Intelligence Programme AuroraAI*) ile desteklenen “Finlandiya’nın Yapay Zekâ Çağı” (*Finland’s Age of Artificial Intelligence*) adlı raporla Finlandiya’nın yapay zekâ hedeflerini işletmelerin rekabet gücünü artırmak, yüksek kaliteli kamu hizmetleri sağlamak ve bu teknolojiyle iyi bir refah

ortamı geliştirmek olarak ifade etmiştir. Bu bağlamda üzerinde çalışılan alanlar; Finlandiya vatandaşlarının yapay zekâ hakkında bilgi edinmesinin sağlanması, işgücü taleplerinin karşılanması, eğitim programlarının geliştirilmesi, yeniliği teşvik eden araştırmalara hız verilmesi, yapay zekâ alanında iş birliğinin devletin tüm kadrolarında sağlanması, Finlandiya'nın dijital teknolojilere sahip olması konusunda çekiciliğinin artırılması olarak sıralanabilir. Ayrıca “Finlandiya Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi” (*Finland's Cyber Security Strategy*), Bilgi Yönetimi Yasası, Kamu İhale Kanunu gibi düzenlemelerle yasal ve düzenleyici çerçevenin hazırlanması ve bir sanal alan felsefesine dayanan veri altyapısının kurulması konularına öncelik vermiştir. Yine Finlandiya, “Finlandiya Yapay Zekâ Merkezi”ne 2019-2022 yılları arasında 8,3 Milyon Euro ve “Finlandiya Yapay Zekâ İş Programı”na 100 Milyon Euro bütçe ayırmıştır (The European Commission, 2021h).

“Fransa Yapay Zekâ Strateji Raporu” (*France Artificial Intelligence Strategy Report*) kapsamında hazırlanan ve “İnsanlık İçin Yapay Zekâ” (*Artificial Intelligence for Humanity*) olarak adlandırılan Fransa'nın yapay zekâ strateji belgesi de konuya ilişkin önemli bir örneği oluşturmaktadır. Öyle ki; belge kapsamında Fransa, eğitim ağının iyileştirilmesi, açık veri politikalarının oluşturulması, adil kullanım koşullarının saptanması ve etik bir çerçevenin hazırlanması noktalarını temel amaçlar olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda 2022 yılının sonuna kadar yapay zekâ teknolojisinin üretilmesi için 700 Milyon Euro; bu konudaki araştırmalar için ise toplam 1,5 Milyar Euro fon ayrılması planlanmıştır. Ayrıca söz konusu belgede “Disiplinlerarası Yapay Zekâ Enstitüleri”nde yükseköğrenim programlarına öncelik verilerek eğitim kademelerinin tümünde yapay zekâ eğitimlerinin başlatılması hedeflenmiştir. Ek olarak; tasarımcılar, profesyoneller ve vatandaşlar gibi farklı özelliklere ve sıfatlara sahip insanların öğrenme yeteneğine sahip makinelerin işleyişleri hakkında bilgilendirilmesi; sağlık, ulaşım, çevre, savunma ve güvenlik alanlarında teknolojik dönüşümlerin takip edilerek bu tür yeniliklerin ulusal politikalara uyarlanması, Fransa'nın yapay zekâ konusundaki başlıca çalışmaları arasında yer almaktadır (The European Commission, 2021k).

Almanya, yapay zekâ stratejisiyle Almanya ve Avrupa bölgesini yapay zekâ konusunda lider yapmak, Almanya'nın bu konudaki rekabet gücünü artırmak, etik, yasal, kültürel ve kurumsal alanlar kapsamında yapay zekâ ile toplumu bütünleştirmek için 2019-2025 dönemi arasında söz konusu teknolojiye yaklaşık olarak 3 Milyar Euro fon ayrılmasını planlamıştır. Yine yapay zekâ destekli makinelerle ilişkin topluma kullanım becerisi kazandırmak için “Öğret ve Öğren: Yapay Zekâ” adında bir platform kurulmuş, bölgesel gelecek merkezleri kapsamında kırsal alanların teknolojiden faydalanması için hazırlıklar başlatılmış ve yapay zekâyâ ilişkin altyapı çalışmaları açık veri politikalarıyla genişletilmiştir. Ayrıca, Alman toplumunda ve Alman iş dünyasında bu teknolojinin etkisini izlemek için “Alman Yapay Zekâ Gözlemevi”; teknoloji kampanyalarını düzenlemek için “Almanya İçin Avrupa Sosyal Fonu”; yaratıcı fikirlerin ülkede gelişmesini hızlandırmak için yapay zekâ uygulamalarının işleme ve haritalama araçlarının kurulması planlanmıştır (The European Commission, 2021).

Macaristan, “Macaristan Yapay Zekâ Koalisyonu” (*Artificial Intelligence Coalition of Hungary*) ile eğitim ve altyapı konusunda düzenleyici bir çerçevenin oluşturulmasını; imalat, sağlık hizmetleri, tarım, kamu yönetimi, ulaşım, lojistik ve enerji alanlarında bu teknolojinin

geliştirilmesine odaklanılmasını ve tarımın, yenilenebilir enerji şebekelerinin, otonom sistemlerle kişiselleştirilmiş hizmetlerin yapay zekâ uygulamalarıyla desteklenmesini planlamıştır. Bu kapsamda “Macaristan Bilimler Akademisi, Bilgisayar Bilimleri ve Kontrolü Enstitüsü” ve “Eötvös Loránd Araştırma Ağı”, “Ulusal Veri Varlığı Ajansı” gibi kurumlarla gerek eğitimin gerekse de toplumsal alanların yapay zekâ teknolojisiyle uyumlaştırılması amaçlanmıştır (The European Commission, 2021m).

İtalya, “İtalya Yapay Zekâ Ulusal Stratejisi” (*Artificial Intelligence National Strategy of Italy*) ve “Yapay Zekâ İçin İtalyan Stratejisi Önerileri” (*Proposals for an Italian Strategy for Artificial Intelligence*) adlı belgelerle tüm eğitim seviyelerinde ve iş sektörlerinde yapay zekâ teknolojisine ilişkin becerilerin ve yeterliliklerin kazandırılması için fırsatlar yaratılmasını planlamıştır. Ayrıca İtalya, güvenilir ve etik kurullarla düzenlenen bir yapay zekâ politikasının kurulması, uluslararası ağların ve ortaklıkların teşvik edilmesi, veri tabanı geliştirilmesi ve kamu hizmetlerinin yapay zekâ aracılığıyla iyileştirilmesi için çalışmalarını sürdürmektedir. Bu amaçların gerçekleşmesi için de 2025 yılına kadar yapay zekâ teknolojisine yapılacak yatırımın 2 Milyar Euro’ya ulaşması hedeflenmiştir (The European Commission, 2021n).

Letonya’daki yapay zekâ çalışmaları ve amaçları ise Şubat 2020’de yayınlanan “Yapay Zekâ Çözümlerinin Geliştirilmesine İlişkin Letonya Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi” (*Latvia National Artificial Intelligence Strategy for the Development of Artificial Intelligence Solutions*) adlı belgede vurgulanmıştır. Bu bağlamda Letonya, söz konusu belgeyle tüm ekonomi sektörlerinde yapay zekâ teknolojisinin büyümesini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Yine yapay zekâyâ ilişkin farkındalığın artırılması için de eğitim reformlarının yaygınlaştırılması, kamu ve özel sektörde yapay zekâ teknolojisinin teşvik edilmesi, uluslararası iş birliğinde aktif olarak yer alınması, dijitalleşme ve iletişim altyapısına yatırım yapılması da öngörülmüştür (The European Commission, 2021o).

Litvanya yayınladığı “Litvanya Yapay Zekâ Stratejisi” (*Lithuanian Artificial Intelligence Strategy*) adlı belge çerçevesinde yapay zekâ teknolojilerine ilişkin becerilerini artırmakta, ulusal araştırma ve inovasyon projeleri geliştirmekte, özel sektörde ve kamu kurumlarında yapay zekâ uygulamalarını kullanmayı teşvik etmekte, sürdürülebilirlik ve şeffaflık için yapay zekânın geliştirilmesinde yasal çerçeve oluşturmayı amaçlamaktadır (The European Commission, 2021ö).

Lüksemburg, “Yapay Zekâ: Lüksemburg’un Stratejik Vizyonu” (*Artificial Intelligence: A Strategic Vision for Luxembourg*) ve “Dijital Lüksemburg” (*Digital Luxembourg*) belgeleriyle eğitim projeleri çerçevesinde yapay zekâ alanındaki yetkinlikleri geliştirmek, kamu sektörlerinde bu teknolojiyi yaygınlaştırmak, ulusal ve uluslararası düzeydeki iş birliğini güçlendirmek ve veri ekonomisinin potansiyelinden yararlanmak için stratejik hamleler yapmaktadır (The European Commission, 2021v).

Malta, “Malta Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi” (*National Artificial Intelligence Strategy of Malta*) belgesinde belirtildiği üzere küresel ekonomide stratejik bir rekabet avantajı elde etmek amacıyla yatırımlarla ve yenilikçi teknolojilerle yapay zekâ politikalarının oluşturulmasına, kamu sektöründe yapay zekânın yaygınlaştırılmasına ve özel sektörde söz

konusu teknolojinin benimsenmesine yönelik önlemlerin alınmasına öncelik vermiştir. Bu konuda hukuk, sağlık, pazarlama, sosyoloji ve fizik gibi diğer disiplinlerle koordineli çalışılması da söz konusu kapsamda atılan diğer önemli adımlardır. Bu bağlamda “Malta Sanat, Bilim ve Teknoloji Koleji” tarafından yapay zekâya ilişkin eğitim reformlarını belirlemek için “Yapay Zekâ Stratejisi ve Eylem Planı (2020-2025)” (*Artificial Intelligence Strategy and Action Plan (2020-2025)*) yayınlanmıştır (The European Commission, 2021p).

Hollanda, yayınladığı “Hollanda Yapay Zekâ Stratejik Eylem Planı” (*The Netherlands Strategic Action Plan for Artificial Intelligence*) adlı rapor aracılığıyla toplumsal ve ekonomik fırsatlardan yapay zekâ çerçevesinde yararlanmak, dijital teknolojiler için altyapı geliştirmek, güvenlik, insan hakları ve etik konularındaki politikaları sistemli biçimde uygulamak için yapay zekâ projelerine 45 Milyon Euro dolayında yatırım yapılmasını kararlaştırmıştır (The European Commission, 2021x).

Polonya ise “Polonya’da Yapay Zekâ Geliştirme Politikası (2019-2027)” (*Artificial Intelligence Policy in Poland for (2019-2027)*) başlıklı belge kapsamında 2019-2027 yılları arasında yapay zekâ alanındaki uygulamaların yaygınlaşmasını ve ulusal yapay zekâ stratejilerinin uygulanmasını yönetmek için “Bakanlar Kurulu Dijital İşler Komitesi” adlı bir yapı kurmuştur. Bu kapsamda ekonominin bilgiye dayalı büyümesi için yeniliklerin teşvik edilmesi, toplumun dijital dönüşüme hazırlanması ve bu süreçte insan onurunun korunarak adil rekabet koşullarının yaratılması amaçlanmıştır (The European Commission, 2021r).

Portekiz, “Yapay Zekâ Portekiz” (*Artificial Intelligence Portugal*) adlı ulusal yapay zekâ stratejisiyle eğitim, yeterlilik, uzmanlaşma ve araştırma konularında yapay zekâ teknolojisinin teşvik edilmesini, yapay zekâda eğitim düzeyinin artırılmasını, işgücünün niteliklerinin yükseltilmesini, yapay zekânın kullanıldığı alanlarda uzmanlaşmanın gerçekleşmesini öngörmektedir. Bu noktalara ek olarak, teknoloji odaklı şehirlerin kurulması için kentsel dönüşümün planlanmasının, sürdürülebilir enerji ağlarının kurulmasının, biyolojik çeşitliliğin korunmasının, otonom sürücülerin, siber güvenliğin, kuantum malzemelerinin, eğitim müfredatının yapay zekâ kapsamında yeniden düzenlenmesi çalışmalarına başlanması da amaçlanmıştır (The European Commission, 2021s).

Slovakya’nın 2019-2020 arasındaki dönemde “Dijital Dönüşümü İçin Eylem Planı” (*The Action Plan of the Digital Transformation of Slovakia*) ve “Slovakya Dijital Dönüşüm Stratejisi 2030” (*2030 Digital Transformation Strategy for Slovakia*) belgelerinde eğitimde dijital dönüşümün sağlanması, dijital veri ekonomisinin güçlendirilmesi ve kamu sektörlerinde sözü edilen teknolojinin geliştirilmesi konuları üzerinde durulmuştur. Yapay zekânın güvenilir bir şekilde kullanılması için mevzuatların hazırlanması, güvenilir verilerle yapay zekâya ilişkin yapılan testlerin doğrulanmasında bir enstitü kurulması, kişisel bilgi yönetimi sistemleriyle yapılan veri havuzlarında kişisel verilerin ve bilgilerin korunması amaçlarını gerçekleştirmek için çalışmalarını sürdürmektedir (The European Commission, 2021ş).

İsveç ise yayınlamış olduğu “İsveç Ulusal Yapay Zekâ Stratejisi” (*Sweden National Artificial Intelligence*) belgesi ve “İsveç İnovasyon Ajansı” kapsamında ülkenin refahını ve rekabet gücünü artırmak için eğitim, öğretim, araştırma, teknoloji kullanımı ve altyapı

hazırlıkları gibi birçok alanda söz konusu teknolojiyi geliştirmek için çalışmalar yapmaktadır (The European Commission, 2021t).

Son olarak ifade etmek gerekir ki; silahsızlanma ve silahların kontrolü, devletlerin arasındaki ilişkilerin sağlıklı biçimde işleminde, güvenliğin tesis edilmesinde ve artırılmasında en etkin önlemlerden kabul edilmektedir (Kavuncu, 2013, 120). Bu kapsamda, yapay zekâ teknolojisinin sahip olduğu avantajların yanında barındırdığı birtakım riskler de bulunmaktadır. Örneğin; yapay zekâ potansiyelinin silahlara aktarılması, silahlı çatışmalarda sivillere ve askerlere verilebilecek şiddetli ve Savaş Hukuku ile bağdaşmayan zararların engellenmesi, oluşabilecek güvenlik ikilemlerinin önlenmesi ve güç kullanım eşliğinin küresel iş birliği ve Uluslararası Hukuk çerçevesinde düşürülmesi konularında bu tür silahların denetlenmesi için BM'yi harekete geçirmiştir (Singh Gill, 2021; Robotic Legal, 2021). Öyle ki; yapay zekânın bilimsel ve iyi niyetler dışında kullanılması, amaçlarından saptırılan bilgisayar korsanlığı programlarının mağduriyetlere sebep olması, siyasi manipülasyon için yapay zekâ teknolojisinden faydalanılması, izinsiz veri girişleri veya kişisel verilerin istismar edilmesi gibi tehditler de otonom silahların yanı sıra uluslararası toplumu tedirgin etmektedir (UN News, 2018). Bu olumsuz durumlara karşı BM çatısı altında yapay zekâ hakkında çalışmalar yapan BM Küresel Nabız yapılanması; bireysel verilerin gizliliğini sağlamak, veri koruma standartları geliştirmek, hukuki altyapı ve yönergeler hazırlamak, yapay zekânın kötüye kullanılması ve kaçırılması gibi risklere karşı önlem almak amacıyla hümanist ve etik kuralları içeren küresel bakış açısı geliştirmektedir (UN Global Pulse, 2021).

Bu küresel çalışmaların yanı sıra 2016 yılından bu yana bölgesel, ulusal ve uluslararası aktörler ile özel kuruluşlar tarafından da yapay zekânın geliştirilmesi için endüstriyel strateji belirleme, araştırma yapma, yetenek geliştirme, veri toplama ve etik prosedürler hazırlama gibi konularda düzenlemeleri içeren bir dizi planlama, kurumsal strateji, eylem planı ve politika belgesi hazırlanmaktadır (UNICRI, 2021a). Öyle ki; insan haklarının korunması, demokratik süreçlerin işleyişi ve hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanması gibi konularda etik ilkelerin güvenliğinin sağlanması için yapay zekâyâ sahip sistemlerin tüm süreçlerinin şeffaf ve hesap verilebilir olması, sistemlerin ayrımcılık ve önyargı oluşturmak için geliştirilmemesi ve bu sistemlerin kullanılmasında veri gizliliğine önem verilmesi gerekmektedir (Yılmaz vd., 2021, 449). Bu çalışmaların uluslararası boyutunun önemli bir kısmını oluşturan AB'nin politikaları ise söz konusu örgütün uluslararası alandaki etkisi bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

3. Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Teknolojisine İlişkin Politikaları

AB'nin yapay zekâyı geliştirmedeki temel amacı, Avrupa'yı yapay zekâ teknolojilerini üreten küresel bir merkez konumuna getirerek uluslararası düzeydeki rekabete katılabilme ve AB genelinde yapay zekânın sunduğu yenilikleri kolaylaştırmaktır. Bu amaca ulaşılabilmesi adına AB tarafından 2018 yılından başlanarak 2021 yılı ve sonrasında planlanması için birçok adım atılmıştır. Bu kapsamda günümüzdeki politikalara ilişkin izlenecek kurallar ve yöntemler, yapay zekâ teknolojisine dair AB üyeleri arasında genel bir yaklaşımın oluşturulması için üyeler arasındaki iletişim seçeneklerinin çeşitlendirilerek artırılmasına, üye devletlerin arasında

yapılan planlamaların düzenli olarak koordine edilmesine ve yapay zekâ konusundaki ortak kuralların belirlenerek yasalaştırılmasına dayanmaktadır (The European Commission, 2021a).

Yapay zekâ kurallarının belirlenmesi için izlenecek yöntemler; AB’de yapay zekânın geliştirilmesini ve satın alınmasını sağlamak, Avrupa bölgesini laboratuvar sürecinden satış aşamasına kadar yapay zekânın geliştirildiği bölge yapmak, bu teknolojinin Avrupa toplumu için çalışan bir güç olmasını sağlamak ve yüksek etkiye sahip şehirlerde stratejik liderlik oluşturmak olarak sıralanabilir. Ayrıca Avrupa Komisyonu ve üye devletler, yapay zekâyâ ilişkin görüşleri paylaşma, politikalar ile yatırımların arasında koordinasyon kurma, yapay zekâ sistemleri için gerekli olan veri kümelerini üyeler arasında eşitlikçi politikalarla dağıtma ve bu tür yenilikçi teknolojilerin alınmasını teşvik etme noktalarında fikir birliğine varmıştır (The European Commission, 2021ü).

Yukarıda ifade edilen duruma ek olarak AB, yapay zekâ çalışmalarının gerçekleştirilmesi sırasında yapay zekâ teknolojisini sahip olduğu risklere göre gruplandırmış ve yüksek riskli cihazların veya programların yasaklanmasını öngörmüştür. Buna göre, insanların güvenliğini, temel haklarını ve geçim kaynaklarını doğrudan tehdit edebilecek uygulamalar yasaklanarak kabul edilemez ve riskli olarak adlandırılmıştır. Yine vatandaşların sağlığı, eğitim ve istihdam, işçi yönetimi, özel veya kamu hizmetleri, kanun yaptırımı, göç, iltica ve sınır kontrolü yönetimi, adalet ve demokratik süreçlere ilişkin riske sahip uygulamalar da yüksek riskli kabul edilmiştir. Bu uygulamaların kullanımı, birçok sınırlayıcı kurala uyulmasıyla mümkün olmaktadır. Kullanıcıların makinelerle etkileşimde olduklarının farkında oldukları güvenlik açısından risk oluşturmayan cihazlar ve sistemler ise sınırlı riskli kabul edilmiş; son olarak insan hakları veya güvenlik için risk oluşturmayan cihazlara veya sistemlere ise minimum riskli sistemler denilmiştir (The European Commission, 2021u).

3.1. 2018-2020 Yılları Arasında Avrupa Birliği’nin Yapay Zekâ Politikaları

AB’nin yapay zekâ teknolojisine ilişkin uluslararası alanda var olan rekabet ortamına katılımını sağlamak, hem Avrupa toplumu içerisinde hem de Avrupa ekonomisinde üye devletlerin yapay zekânın geliştirilmesi için iş birliğiyle çalışmasını teşvik etmek ve yapay zekâyâ ilişkin genel “Avrupa Yaklaşımı” oluşturmak adına 2018 yılında “Yapay Zekâ Alanında İş Birliği AB Deklarasyonu” (*The EU Declaration on Cooperation on Artificial Intelligence*) adlı bir bildirme imzalanmıştır (The European Commission, 2018a; The European Commission, 2018a, 3-5). Bu bildirgenin ardından AB’nin yapay zekânın geliştirilmesi konusundaki çalışmalarının ilk adımı da atılmıştır. Nisan 2018’den itibaren yapay zekâ teknolojisini kullanacak sorumlu personelin risk yönetimi, iş sağlığı ve güvenliği konularında oluşturulacak standartlara uygun hareket etmesi için çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda yapay zekâ ve diğer dijital teknolojilerin tasarlanması sırasında iş sağlığı ve güvenliği konusundaki temel ölçütlerin AB üyelerince benimsenmesi, yatırımlarda yenilikçi teknolojilerin desteklenmesi ve olası risklerin azaltılması, yeni teknolojilerin beraberinde getirdiği sorumluluklar için iç hukuk düzenlemelerinin yapılması planlanmıştır. Ayrıca bu konuda bir uzman grubunun kurulması, güvenlik ve sorumluluk hakkındaki ilkelerin, yapay zekâ yazılımlarının, robotik uzantıların ve güncellemelerin özelliklerinin belirtilmesi, siber güvenlik ve dijital teknolojilere ilişkin

kavramların açıklanması için belirli önlemler alınmıştır (The European Commission, 2018b, 3-5).

25 Nisan 2018 tarihli bir basın bülteninde ise yapay zekânın sebep olduğu sosyo-ekonomik değişimlere ilişkin adaptasyon sistemleri geliştirme, ahlaki değerleri ve hukuk kurallarını içeren genel bir metin hazırlama, mühendislik hizmetleri ve bilimsel uzmanlaşmayla teknolojik girişimlerin benimsenmesini sağlama, AB'nin robotik teknolojilerindeki merkezi konumunu destekleme, yapay zekâ konusunda çalışmalar yapmak için inovasyon merkezleri kurma konularına da odaklanılmıştır (The European Commission, 2018c, 5-9). Bu basın bültenine ek olarak yapay zekâyâ ilişkin etik konuları kapsayan yönergelerin hazırlanması ve Avrupa Komisyonu'nun yapay zekâ için uzmanlardan oluşan bir grup kurması için aynı tarihte yapılan duyuruda, AB vatandaşlarının yapay zekâ teknolojisinin sunduğu avantajlardan en iyi ve en güvenli biçimde faydalanmasından ve dijital tek pazarın kurulmasından bahsedilmiştir. Ayrıca, dijitalleşmede insan haklarının ve etik kuralların belirlenmesi, yapay zekâ uygulamalarında kişisel verilerin korunması ve daha güçlü siber güvenlik önlemlerinin alınması için altyapı çalışmalarına başlanması ve Dijital İnovasyon Merkezleri'nden oluşan bir ağın kurulmasının gerekliliği de ifade edilmiştir (The European Commission, 2018b).

27 Haziran 2018 tarihinde farklı sektörden 52 uzman kişinin katılımı sonucunda “Yapay Zekâ Üst Düzey Uzman Grubu” (*High Level Expert Group on AI, AIHLEG*) kurulmuştur. Ayrıca söz konusu grubun kurulduğu bu toplantıda yapay zekâ uzmanlarının gündemini yapay zekâyâ ilişkin politikalar geliştirme, adalet, güvenlik, şeffaflık, eşitlik, temel insan haklarını ve tüketicileri koruma, etik kuralları ve yasal altyapıyı hazırlama, yapay zekâ teknolojisinin geleceğine ilişkin konularda yönergeleri işlevselleştirme oluşturmuştur (The European Commission, 2018e). Bu duruma paralel olarak 14 Haziran 2018 tarihinde yapay zekâ konusundaki sorunları tartışmak için “Avrupa Yapay Zekâ Lansmanı” düzenlenmiştir (The European Commission, 2021c).

Etik yönergelerin hazırlanması adına 18 Aralık 2018-1 Şubat 2019 tarihlerinde “Güvenilir Yapay Zekâ İçin Etik Yönergeleri Hakkında Paydaş Danışmanlığı Taslağı” hazırlama toplantısı sürecinde şirketler, sivil toplum kuruluşları, ticaret birlikleri, akademisyenler ve diğer araştırma toplulukları, Avrupa vatandaşları ve etik kurallar hakkında 506 fikir ortaya atılmıştır. Bu bağlamda “Güvenilir Yapay Zekâ İçin Etik Yönergelerin İlk Taslağı” (*A First Draft of the Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence*) yayınlanmıştır. Söz konusu metinde yapay zekâ teknolojisinin yasal bir çerçeveye sahip olması, etik ilkelere ve değerlere uyarlanması ve yapay zekânın sosyal koşulları da dikkate alarak çalışması gerektiği aktarılmıştır (The European Commission, 2018d). Ayrıca, AB üyeleriyle bu teknolojinin güçlendirilmesi için Avrupa Komisyonu'nun Nisan 2018'de sunmuş olduğu uyumlaştırma planı kapsamında üye devletler, Avrupa Komisyonu, Norveç ve İsviçre arasında yatırımları artırmak ve daha fazla verinin kullanılabilir olmasını sağlamak, Avrupa'nın yapay zekâ konusunda dünya lideri olabilmesi için gereken yenilikleri teşvik etmek gibi hedeflerden de söz etmiştir (The European Commission, 2018d).

“Avrupa’da Üretilen Yapay Zekânın Geliştirilmesi ve Kullanımına İlişkin Koordineli Plan–2018” (*The Coordinated Plan on Development and Use of Artificial Intelligence Made in Europe–2018*) adlı belgede AB’nin yapay zekâyı üreten lider olması için gerekli olan planlamalar yapılmıştır. Bu bağlamda söz konusu amaca ulaşılabilmesi adına AB üyelerinin yapması gereken çalışmaların planlanması, güvenli sistemlerin geliştirilmesi ve üye devletlerle dış pazara dağıtılmasında insan merkezli bir politikanın benimsenmesi üzerinde durulmuştur. Ek olarak, strateji konusunda iş birliği yapılması, inovasyon merkezleri ve test tesisleriyle araştırmaların mükemmelleştirilmesi, eğitim yatırımlarıyla dijital teknolojilere ilişkin becerilerin geliştirilmesi, üye devletlerin arasında ortak bir veri tabanı oluşturulması ve etik ilkelerin araştırma ve üretim süreçleriyle uyumlaştırılması gibi politikalara ilişkin bilgiler de raporlanmıştır (The European Commission, 2018b, 1-21).

Ayrıca AB, yapay zekâ teknolojisi konusunda üye devletlerin ve bu konudaki ilgili kurum ve kuruluşların arasındaki iş birliğini ve iletişimi artırmak için yapmış olduğu çalışmalarda da belirli hedefler üzerinde durmuştur. Bu bağlamda, AB tarafından ortak hedeflere ulaşılması için yapay zekâ stratejilerinin yaygınlaştırılması, güvenilir yapay zekâ uygulamalarının güçlendirilmesi ve yasal düzenlemelerle etik konusunda küresel bakış açısının geliştirilmesi planlanmıştır (The European Commission, 2018a, 1-9).

Diğer taraftan, 8 Nisan 2019’da AIHLEG tarafından hazırlanan “Güvenilir Yapay Zekâ İçin Etik Kurallar” (*Ethics Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence*) adlı belgede ise güvenilir bir yapay zekâ sisteminin üretilmesinde geçerli olan tüm yasalara, düzenlemelere ve etik değerlere saygı duyulması ve yapay zekânın sosyal çevresini de hesaba katabilecek prensiplerle donatılarak geliştirilmesi hususları garanti altına alınmıştır. Bu konulara ilişkin dikkat edilmesi gereken noktalar; temel insan haklarının korunması, doğru, güvenilir ve kasıtsız zararın en az düzeyde olduğu sistemlerin geliştirilmesi, verilerin ve yapay zekâ sistemlerinin şeffaflığı, yapay zekâyâ ilişkin haksız önyargıların önlenmesi ve yapay zekâ sistemlerinin hesap verilebilirliği konusunda gerekli mekanizmaların ve uygulamaların denetlenmesi olarak sıralanmıştır (The European Commission, 2019a).

8 Nisan 2019 tarihinde yapay zekâ teknolojisine ilişkin güvenlik ve etik konusundaki kaygıların giderilmesi adına belirli politikalara işlerlik kazandırılmış ve bu kapsamda AB açısından hukukun üstünlüğüne vurgu yapılmıştır. Ayrıca, bu politikalar çerçevesinde insanın temel hak ve özgürlüklerine ve demokratik işleyişe karşı saldırılarda yapay zekâ teknolojisine güvenilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Bu konudaki ölçütler ise insan gözetimi, teknik sağlık, güvenlik ve şeffaflık, eşitliğin, adaletin, toplumsal ve çevresel refahın korunması ve yapay zekâyâ sahip sistemlerin olası bir zararında sorumluların hesap verilebilirliğinin gözetilmesi olarak sıralanmıştır (The European Commission, 2019a, 2-3).

Bu belgeyi takiben Nisan 2019’da AIHLEG tarafından “AIHLEG Yapay Zekâ Politika ve Yatırım Önerileri” (*The Policy and Investment Recommendations of AIHLEG*) adlı rapor hazırlanmıştır (The European Commission, 2019a). Bu rapor kapsamında genel olarak Avrupa’da yapay zekânın kullanılmasına ilişkin öncelikli noktalar; Avrupa toplumunu korumak ve gelişen teknolojilerle desteklemek, Avrupa bölgesinde özel sektörün gelişmesine öncülük

etmek, sürdürülebilir büyüme için kamu sektörünün dijital dönüşümünü ve küresel düzeyde yapılan araştırma faaliyetlerini desteklemek olarak ifade edilmiştir (The European Commission, 2019b, 1-52).

Yapay zekâya ilişkin AB politikalarının kurumsallaşmasında önemli diğer bir adım olarak 26 Haziran 2019'da "İlk Avrupa Yapay Zekâ İttifakı Meclisi" (*The First European Artificial Intelligence Alliance Assembly*) toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıda, söz konusu teknolojiye ilişkin gelinen son nokta ve geleceğe yönelik öngörülerin yanı sıra mevcut uygulamaların ekonomi ve toplum üzerindeki etkileri uzmanlar, vatandaşlar ve politika yapımcılar tarafından tartışılmıştır (The European Commission, 2019b).

19 Şubat 2020 tarihinde gerçekleştirilen çalışmalarda ise güvenlik konusunun yanı sıra AB'nin yapay zekâ konusunda küresel merkez olması için gerekli görülen önlemler, Avrupa'nın güvenli bir veri ekonomisine sahip olması için ulusal düzeydeki çalışmaların Avrupa Komisyonu'nun çalışmalarıyla uyumlaştırılması konusyla birlikte ele alınmıştır (The European Commission, 2020a, 1-27). Temmuz 2020'de AIHLEG tarafından "Güvenilir Yapay Zekâ İçin Yatırım Önerileri ve Sektörel Hususlar Hakkında Politika" (*Sectoral Considerations on the Policy and Investment Recommendations for Trustworthy Artificial Intelligence*) adlı çalışma yapılmıştır. Kamu, sağlık ve endüstri sektörlerinin Avrupa'nın yapay zekâ teknolojisinde söz sahibi olması için kilit bir rolü bulunduğu belirtilmiş ve rekabet ortamının sağlanması için güvenilir ve yenilikçi teknoloji uygulamalarının yaygınlaştırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır (The European Commission, 2020b). Ayrıca 17 Temmuz 2020 tarihinde AIHLEG, "Güvenilir Yapay Zekâ Değerlendirme Listesi"ni yayınlamış ve söz konusu teknolojinin geliştirilmesi, yatırımcıların desteklenmesi ve gereksiz risklere maruz kalınmasının önlenmesi adına bu tür teknolojilerle çalışanlara uygulamalar sırasında rehberlik edebilecek bir eylem planı listesi oluşturmuştur (The European Commission, 2020a).

19 Şubat-14 Nisan 2020 tarihlerinde yapay zekâya ilişkin geliştirilen Avrupa yaklaşımının içeriği hakkında halkın katılımına yönelik anket çalışmaları gerçekleştirilmiştir (The European Commission, 2020c). 9 Ekim 2020 tarihinde "İkinci Avrupa Yapay Zekâ İttifakı Meclisi" (*The Second European AI Alliance Assembly*) toplantısı sonrasında yayınlanan raporda, yapay zekâ teknolojisinin beraberinde getirdiği tehditlere karşı güvenlik önlemlerinin belirlenmesi ve bu konuya ilişkin yasal çerçeve geliştirilmesi konuları üzerinde durulmuştur (The European Commission, 2020b, 2).

3.2. 2020 Yılı ve Sonrası Avrupa Birliği'nin Yapay Zekâ Teknolojisine İlişkin Politikaları

AB'nin 2020 yılı ve sonrasına ilişkin yapay zekâ politikaları genel anlamda üye devletlerin arasındaki iş birliğinin artırılması için koordinasyon planlarının oluşturulması ve AB üyeleri arasındaki yapay zekâ teknolojilerinin kullanımına ilişkin standartları ve kuralları içeren yönetmeliklerin hazırlanması olarak ayrılmaktadır (The European Commission, 2021a).

AB, Avrupa'yı güvenli, hümanist ve eşitlikçi bir anlayışla bu teknolojiyi üreten küresel bir lider konumuna getirmek için üye devletlerin arasında koordinasyon kurulmasına öncelik

vermiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda AB, yapay zekâ politikasının önceliklerinin belirlenmesinin, teknolojik gelişmelere ilişkin yatırımların hızlandırılmasının, Avrupa Komisyonu ve üye devletlerin yapması gereken ortak eylemlerin belirlenmesinin, dijital araçlara odaklanan yeni sorun çözme yollarının yaygınlaştırılmasının ve yapay zekâyâ ilişkin avantajların takip edilmesinin gerekliliğini belirtmektedir. Ayrıca, “Dijital Avrupa Programı”, “Ufuk Avrupa” ve “Kurtarma Dayanıklılık Tesisi” gibi yatırımların mevcut AB fonları aracılığıyla desteklenmesi, uygulanan politikalardan toplanan verilerin paylaşılması, bilgi işlem uygulamalarının teşvik edilmesi, güvenilir yapay zekâ teknolojisi için AB’nin küresel ilişkilerinde AB vizyonunun diğer devletlere tanıtılması da AB tarafından vurgulanmıştır (The European Commission, 2021a, 1-6). Yine, iklimin ve doğal çevrenin korunması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve tarımın sürdürülebilirliği için yapay zekâ uygulamalarının benimsenmesi; otonom çalışan makinelerin sahip olabileceği güvenlik risklerinin giderilmesi için çalışmalar yapılması; endüstriyel üretim, finans, enerji ve kamu yönetimi gibi alanlarda veri işlemenin kolaylaştırılması için stratejiler geliştirilmesi de hedeflenmiştir (The European Commission, 2021a, 6-57).

Yapay zekâ teknolojilerinin kullanımına ilişkin birtakım kısıtlamaların hazırlanmasını içeren çalışmalarda ise insan sağlığına ve güvenliğine yönelik yüksek risk oluşturabilecek tehditlerin engellenmesi adına birçok düzenleme söz konusu olmuştur. Bu duruma ek olarak, AB’de yaygınlaşan yapay zekâ sistemleriyle temel insan haklarının ve AB değerlerinin uyumlaştırılması, ayrımcılığın önlenmesinde bu sistemler için gerekli olan önlemlerin alınması, çevrenin, insan sağlığının ve tüketicinin korunması, istihdam, güvenlik ve yargı gibi kritik alanlardaki sistemlerin çalışma prensiplerinin düzenlenmesi de öngörülmüştür (The European Commission, 2021b, 1-12). Yine ses ve video oluşturma alanlarında şeffaflık kurallarına uyulması, kişilere fiziksel ve duygusal anlamda zarar verebilecek yapay zekâ sistemlerinin yasaklanması, yüksek riskli sistemlerin tercih edilmesinde yasaklamalara uyulması, bu yönetmeliğin uygulanması için Avrupa Yapay Zekâ Kurulu’nun kurulması ve yönetmeliğin ihlalinde belirli cezaların işletilmesi konularında genel bir yasal çerçeve çizilmiştir (The European Commission, 2021b, 12-82).

Yukarıda ifade edilen politikalarla bağlantılı olarak yapay zekâ konusunda bir “Avrupa Yaklaşımı” oluşturulmasının teşvik edilmesi için yürütülen çalışmalar kapsamında Avrupa Komisyonu’nun yatırım programlarıyla özel sektör kuruluşlarının yılda 1 Milyar Euro, üye devletlerin ise on yıl içerisinde 25 Milyar Euro yardım fonu ayırması öngörülmüştür. Yine kişisel verilerin korunmasında “Genel Veri Koruma Yönetmeliği” ve “Yasa Uygulama Direktifi” hazırlanmıştır. Ayrıca “Siber Güvenlik Stratejisi”, “Dijital Pazarlama Yasası”, “Avrupa Demokrasi Eylem Planı” ve “Kurtarma Dayanıklılık Tesisi” gibi kurumlar aracılığıyla hazırlanacak mevzuatlarla da Avrupa’nın bu teknolojinin merkezi yapılması hedefi üzerinde durulmuştur (The European Commission, 2021b, 1-10).

4. Sonuç

Endüstri 4.0, Nesnelerin İnterneti, robotik ve yapay zekâ gibi teknolojik atılımlar, yaşamımızın birçok alanının yeniden şekillenmesinde ve günümüz dünyasının yeniden

anlamlandırılmasında önemli roller üstlenmektedir. Öyle ki; dijital dönüşüm çerçevesinde değişen konjonktür, yaşamımızın birçok noktasında bu teknolojilerden faydalanılmasının bir ihtiyacın ötesine geçtiğini göstermektedir. Devletlerin yanı sıra uluslararası toplumun birbirleriyle olan ilişkilerindeki birçok uygulama, Dijital Çağ ile birlikte gelen teknolojik gelişmeler çerçevesinde sistematik olarak değişmektedir. Sosyal Bilimciler de teknoloji kapsamındaki bu değişimi ve dönüşümü kendi ilgi alanları çerçevesinde analiz etmek için dünyaya sunulan bilimsel verileri yakından takip etmektedir. Bu bağlamda yapay zekâ teknolojisi, sunduğu fırsatların yanı sıra barındırdığı risklerle birlikte Sosyal Bilimler kapsamında disiplinler arası alanlardaki birçok çalışmaya konu edilmektedir. Yapay zekâ teknolojisiyle çalışan sistemler, sahip olduğu potansiyel dolayısıyla bu teknolojiyi hem üretenleri hem de kullananları yapay zekâ konusunda bilimsel, yasal ve etik altyapı hazırlamaya, yapay zekânın üretilmesinde rekabet eden diğer güçlere karşı dijital dönüşümü içselleştirmeye ve yapay zekâ teknolojisini üreten öncü güç olabilmek için belirli stratejiler geliştirmeye itmektedir. Bu durum, Uluslararası İlişkiler disiplini de doğrudan etkilemektedir. Öyle ki; devletler, uluslararası örgütler, ulus üstü şirketler ve kurumlar, yapay zekâyâ ilişkin uluslararası toplumdaki değişim ve dönüşümü yansıtan birçok girişimde bulunmaktadır. Bu girişimlerden biri olarak AB'nin yapay zekâ çalışmaları, yapay zekâyâ ilişkin uluslararası alanda var olan rekabetin ve iş birliğinin analiz edilmesi için araştırılması gereken önemli bir noktayı oluşturmaktadır. Bu bağlamda AB, güvenli yapay zekâ sistemlerine ve cihazlarına sahip olmak, bu teknolojide Avrupa bölgesini öne çıkarmak, sosyo-ekonomik değişime hazırlanmak, bu politikaları yasal bir çerçevede gerçekleştirmek ve bu teknolojiyi geliştiren küresel bir merkez olmak amacıyla 2018 yılından bu yana resmi olarak geliştirdiği politikalar ve stratejik hamlelerle özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) gibi bu teknolojide önemli projeleri bulunan devletlere karşı AB'nin üstünlüğünü sağlamaya çalışmaktadır. AB'nin geliştirmiş olduğu bu stratejiler, aynı zamanda hem uluslararası alandaki teknolojik dönüşüme ivme kazandırmakta hem de diğer devletleri ve uluslararası örgütleri yapay zekâyâ sahip olma uğraşına itmektedir. Bu çalışmalar çerçevesinde dijitalleşme sürecinin bir boyutunu yapay zekânın oluşturmasının muhtemel olduğu dikkate alındığında devletlerin veya uluslararası örgütlerin, bu teknolojiye sahip olmasının onların küresel güç olma hedeflerine katkı sağlayacağı görülmektedir. Çevre ile uyumlu ve insan için güvenli teknolojik sistemlerin geliştirilmesi, sürdürülebilir bir geleceğin kurulmasına faydalı olacağı gibi bu konudaki girişimlerden daha hızlı sonuç alınmasını da sağlayacaktır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında, AB'nin yapay zekâyâ ilişkin politikalarının önümüzdeki yıllarda da önemini koruyacağı ve uluslararası sistemde gözlemlenen teknolojiye dayalı ilişkilerin, görüş ayrılıklarının, rekabetin ve iş birliğinin, uluslararası güvenliğin korunması ve yeni teknolojilerin geliştirilmesi üzerindeki etkisinin çözümlenmesi adına çalışan araştırmacılara geleceğe yönelik öngörülerde bulunulmasını kolaylaştıran bilimsel veriler sunacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

Yazılı Kaynaklar

Dick, S. (2019). "Artificial Intelligence", *Harvard Data Science Review*, (1.1): 1-8.

Haenlein, M. & Kaplan, A. (2019). “A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence”, *California Management Review*, 2019, 61(4): 5–14.

Jahanzaib, S. & Tarique, A. “Artificial Intelligence and its Role in Near Future”, *Journal of Latex Class Files*, 14(8): 1-11.

Kavuncu, S. (2013). “Nükleer Silahsızlanma Yolunda Start Süreci” *Bilge Strateji*, 5(8): 119-148.

Yılmaz, İ. & Sözer, C. (2021). “Yapay Zekâ İle İlgili Güncel Düzenlemeler: Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletlerinde Alınan Aksiyonlar Işığında Bir Değerlendirme”, *Adalet Dergisi*, (66): 445-469.

Elektronik Kaynaklar

AI 4 Belgium Commission. (2019). “AI 4 Belgium”, https://www.ai4belgium.be/wp-content/uploads/2019/04/report_en.pdf, (erişim: 05.05. 2021).

Amandeep, Singh Gill. (2021). “The Role of the United Nations in Addressing Emerging Technologies in the Area of Lethal Autonomous Weapons Systems”, <https://www.un.org/en/un-chronicle/role-united-nations-addressing-emerging-technologies-area-lethal-autonomous-weapons>, (erişim: 05.05.2021).

Copeland, B.J. (2021). “Artificial Intelligence”, <https://www.britannica.com/technology/artificial-intelligence>, (erişim: 04.05.2021).

McCarthy, John. (2007). “What is Artificial Intelligence”, Stanford University. <http://www-formal.stanford.edu/jmc/whatisai.pdf>, (erişim: 04.08.2021).

Robotic Legal. (2021). “Yapay Zekâ İçin Yeni Kurallar- Sorular ve Cevaplar”, <https://robotic.legal/en/yapay-zekâ-icin-yeni-kurallar-sorular-ve-cevaplar/>, (erişim: 05.05. 2021).

Temming, Maria. (2018). “Artificial Intelligence is Mastering a Wider Variety of Jobs, Than Ever Before”, <https://www.sciencenews.org/article/artificial-intelligence-machine-learning-2018-yir>, (erişim: 05.05.2021).

The Austrian Council on Robotics and Artificial Intelligence. (2021). “Council”, <https://www.acrai.at/en/the-council/>, (erişim: 05.05. 2021).

The European Commisison. (2021e). “Czech Republic AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/czech-republic-ai-strategy-report_en, (erişim: 04.05.2021).

The European Commisison. (2021f). “Denmark AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/denmark-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021g). “Estonia AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/estonia-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021h). “Finland AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/finland-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021k). “France AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/france-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021l). “Germany AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/germany-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021m). “Hungary AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/hungary-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021n). “Italy AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/italy-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021o). “Latvia AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/latvia-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021ö). “Lithuania AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/lithuania-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021p). “Malta AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/malta-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2018a). “Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions”, 2021. Erişim adresi <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/communication-artificial-intelligence-europe>.

The European Commission. (2018a). “EU Member States sign up to cooperate on Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/eu-member-states-sign-cooperate-artificial-intelligence>, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2018b). “The European Commission Staff Working Document: Liability for Emerging Digital Technologies”, 2021. Erişim adresi <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/staff-working-document-liability-for-emerging-digital-technologies>.

[strategy.ec.europa.eu/en/library/european-commission-staff-working-document-liability-emerging-digital-technologies](https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/european-commission-staff-working-document-liability-emerging-digital-technologies).

The European Commission. (2018b). “Member States and Commission to Work Together to Boost Artificial Intelligence “made in Europe””, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/member-states-and-commission-work-together-boost-artificial-intelligence-made-europe>, (erişim: 09.05.2021).

The European Commission. (2018c). “Commission Appoints Expert Group on AI and Launches the European AI Alliance”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-appoints-expert-group-ai-and-launches-european-ai-alliance>, (erişim: 06.05.2021).

The European Commission. (2018c). “EU Declaration on Cooperation on Artificial Intelligence”, 2021. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/jrc/communities/en/node/1286/document/eu-declaration-cooperation-artificial-intelligence>.

The European Commission. (2018d). “Over 500 Comments Received on the Draft Ethical Guidelines for Trustworthy Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/over-500-comments-received-draft-ethical-guidelines-trustworthy-artificial-intelligence>, (erişim: 17.05.2021).

The European Commission. (2018e). “Artificial Intelligence: Commission Kicks off Work on Marrying Cutting-Edge Technology and Ethical Standards”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/artificial-intelligence-commission-kicks-work-marrying-cutting-edge-technology-and-ethical>, (erişim: 19.05.2021).

The European Commission. (2019a). “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Building Trust in Human-Centric Artificial Intelligence”, 2021. Erişim adresi <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/communication-building-trust-human-centric-artificial-intelligence>.

The European Commission. (2019a). “Policy and Investment Recommendations for Trustworthy Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/policy-and-investment-recommendations-trustworthy-artificial-intelligence>, (erişim: 06.05.2021).

The European Commission. (2019b). “Policy and Investment Recommendations for Trustworthy AI”, 2021. Erişim adresi <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/policy-and-investment-recommendations-trustworthy-artificial-intelligence>.

The European Commission. (2019b). “The first European AI Alliance Assembly”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/events/first-european-ai-alliance-assembly>, (erişim: 06.05.2021).

The European Commission. (2020a). “Assessment List for Trustworthy Artificial Intelligence (ALTAI) for Self-Assessment”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/assessment-list-trustworthy-artificial-intelligence-altai-self-assessment>, (erişim: 06.05.2020).

The European Commission. (2020a). “White Paper On Artificial Intelligence- A European Approach to Excellence and Trust”, 2021. Erişim adresi https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf.

The European Commission. (2020b). “Second European AI Alliance Assembly 9 October 2020”, 2021. Erişim adresi <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/events/second-european-ai-alliance-assembly>.

The European Commission. (2020b). “Sectorial Considerations for Trustworthy AI-Taking AI’s Context Specificity into Account”, <https://futurium.ec.europa.eu/en/european-ai-alliance/blog/sectorial-considerations-trustworthy-ai-taking-ais-context-specificity-account>, (erişim: 06.05.2021).

The European Commission. (2020c). “White Paper on Artificial Intelligence: Public Consultation towards a European Approach for Excellence and Trust”, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/white-paper-artificial-intelligence-public-consultation-towards-european-approach-excellence>, (erişim: 09.05.2021).

The European Commission. (2021). “AI Excellence: Enabling Conditions for AI’s Development and Uptake”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/enabling-ai>, (erişim: 09.05.2021).

The European Commission. (2021a). “A European Approach to Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/european-approach-artificial-intelligence>, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021a). “Annexes to the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Fostering a European Approach to Artificial Intelligence”, 2021. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/items/709091>.

The European Commission. (2021ç). “Austria AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/austria-ai-strategy-report_en, (erişim: 17.05.2021).

The European Commission. (2021b). “Europe fit for the Digital Age: Commission Proposes New Rules and Actions for Excellence and Trust in Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/europe-fit-digital-age-commission-proposes-new-rules-and-actions-excellence-and-trust-artificial>, (erişim: 24.05.2021).

The European Commission. (2021b). “Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonised Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts”, 2021. Erişim adresi <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/items/709090>.

The European Commission. (2021c). “Belgium AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/belgium-ai-strategy-report_en#aistrategy, (erişim: 04.05.2021).

The European Commission. (2021d). “Cyprus AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/cyprus-ai-strategy-report_en, (erişim: 04.05.2021).

The European Commission. (2021x). “Netherlands AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/netherlands-ai-strategy-report_en, (erişim: 04.05.2021).

The European Commission. (2021r). “Poland AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/poland-ai-strategy-report_en, (erişim: 06.05.2021).

The European Commission. (2021s). “Portugal AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/portugal-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021ş). “Slovakia AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/slovakia-ai-strategy-report_en, (erişim: 07.05.2021).

The European Commission. (2021t). “Sweden AI Strategy Report”, https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/sweden-ai-strategy-report_en, (erişim: 05.05.2021).

The European Commission. (2021u). “Strategy for Artificial Intelligence”, <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/strategy-artificial-intelligence>, (erişim: 15.05.2021).

The European Commission. (2021ü). “Europe Fit for the Digital Age: Commission Proposes New Rules and Actions for Excellence and Trust in Artificial Intelligence”, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1682, (erişim: 24.05.2021).

The European Commission. (2021v). “Luxembourg AI Strategy Report” https://knowledge4policy.ec.europa.eu/ai-watch/luxembourg-ai-strategy-report_en, (erişim: 16.05.2021).

UN-ESCAP. (2021). “Artificial Intelligence in Asia and the Pacific”, https://www.unescap.org/sites/default/files/ESCAP_Artificial_Intelligence.pdf, (erişim: 04.05.2021).

UN Global Pulse. (2021). “Policy”, <https://www.unglobalpulse.org/policy/>, (erişim: 17.05.2021).

UN News. (2018). “Artificial Intelligence Raises Ethical, Policy Challenges – UN Expert”, <https://news.un.org/en/story/2018/11/1025951>, (erişim: 08.05.2021).

UN News. (2019). “Artificial Intelligence Summit Focuses on Fighting Hunger, Climate Crisis and Transition to ‘Smart Sustainable Cities’”, <https://news.un.org/en/story/2019/05/1039311>, (erişim: 01.05.2021).

UNDP. (2021). “Harnessing the Digital Revolution”, <https://feature.undp.org/global-goals-technology/>, (erişim: 06.05.2021).

UNESCO. (2021). “The Threat of Killer Robots”, <https://en.unesco.org/courier/2018-3/threat-killer-robots>, (erişim: 14.05.2021).

UNICRI. (2021a). “Artificial Intelligence and Robotics”, http://www.unicri.it/index.php/topics/ai_robotics, (erişim: 12.05.2021).

Vincent, James. (2017). “Putin Says the Nation that Leads in AI ‘Will be the Ruler of the World’”, <https://www.theverge.com/2017/9/4/16251226/russia-ai-putin-rule-the-world>, (erişim: 01.05.2021).

SİVAS İLİNDE FAALİYET GÖSTEREN TEKSTİL FİRMALARININ İNSAN KAYNAKLARI FONKSİYONLARI ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA¹³

Cansu Tunahan¹⁴

Gönderim Tarihi: 12.09.2021

Bu Makaleye Atıf İçin:

Tunahan, C. (2021). “Sivas İlinde Faaliyet Gösteren Tekstil Firmalarının İnsan Kaynakları Fonksiyonları Üzerine Nitel Bir Çalışma”, *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 70-85.

Özet

İşletme faaliyetlerini başlatan, sürdüren ve yöneten insan kaynağının işletmelerdeki yeri oldukça önemlidir. Bu nedenle, etkin ve verimli bir faaliyet süreci geçirmek isteyen işletmelerin bünyesinde bulunan çalışanlarını doğru yönlendirmesi ve yönetmesi gerekmektedir. Özellikle günümüz rekabet koşullarında avantaj yaratmak isteyen işletmeler için insan kaynakları fonksiyonlarının işletme çıkarları doğrultusunda yürütülmesi ve koordine edilmesi üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu çalışmanın amacı, Sivas ilinde ve tekstil sektöründe faaliyette bulunan işletmelerin insan kaynakları fonksiyonlarını incelemektir. Araştırma örneklemini Sivas Organize Sanayi Bölgesinde tekstil üretimi yapan, A ve B olarak isimlendirilen iki firma oluşturmaktadır. Araştırmada nitel veri toplama yöntemlerinden, yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeciler olarak ilgili firmaların, insan kaynakları departmanı müdürleri tercih edilmiştir. Görüşmenin sonucunda, tekstil sektöründe faaliyet gösteren firmaların, insan kaynakları işlevlerinden hangilerini, hangi yöntem ile ve neden kullandıkları konuları aydınlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *nitel araştırma, insan kaynakları fonksiyonları, tekstil.*

¹³ T. C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, 2021/08 numaralı toplantının 12nci maddesi ile etik olarak uygun olduğu bildirilmiştir.

¹⁴ Araştırma Görevlisi, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ORCID:0000-0001-8953-9739, cansu.tunahan@rumeli.edu.tr

A QUALITATIVE STUDY ON THE HUMAN RESOURCES FUNCTIONS OF TEXTILE COMPANIES OPERATING IN SIVAS PROVINCE

Abstract

The place of human resources that start, maintain and manage business activities in enterprises is very important. For this reason, businesses that want to have an effective and efficient activity process need to direct and manage their employees correctly. Especially for businesses that want to create an advantage in today's competitive conditions, conducting and Coordinating Human Resources functions in accordance with business interests is an issue that needs to be focused on. The aim of this study is to examine the human resources functions of enterprises operating in Sivas province and textile sector. The research sample consists of two companies named A and B that produce textiles in the Organized Industrial Zone of Sivas. From qualitative data collection methods, semi-structured interview method was used in the research. Human resources department managers of the relevant companies were preferred as interviewers. As a result of the interview, the subjects of which of the human resources functions of the companies operating in the textile sector, with which method and why they use were clarified.

Keywords: *qualitative research, human resources functions, textile.*

1. Giriş

Artan insan gücü çeşitliliği, uzmanlaşmış işgücü yetenekleri, küreselleşme ile “sınır” kavramının önemini yitirmesi, işsizlik oranındaki yükseklik gibi nedenlerin sonucunda insan kaynakları yönetimi önemini gün geçtikçe daha hayati boyuta taşımaktadır. Organizasyonlarda kayıtların yapılması, örgütsel ve kişisel gelişim için eğitim verilmesi, çalışanların motive edilmesi ve mesleki olarak donanımlarının artırılması yönündeki faaliyetleri kapsayan insan kaynakları yönetimi, işletmelerin optimal seviyede verim elde edebilmesi için gereklidir (Güney, 2015, 23). Bu optimal seviyeye ulaşmak için, insan kaynakları yönetimine bağlı olan insan kaynakları fonksiyonlarından da bahsetmek gerekir. Planlama, seçme ve yerleştirme, eğitim ve geliştirme, performans değerlendirme ve ödüllendirme, personel-işveren ilişkileri ile koruma ve geliştirme aşamalarını bünyesinde barındıran insan kaynakları fonksiyonları/işlevleri bu aşamalarda ortaya koyduğu titiz çalışmalar doğrultusunda etkin ve verimli bir insan kaynakları süreci geçirecektir.

1. İnsan Kaynakları Planlaması

İnsan kaynakları planlaması (İKP) en temel anlamda, insan kaynağının tedariki ile bu kaynağın gerekliliği arasındaki ilişkiyi planlamaktır (Birch vd., 2003, 25). Bir başka ifadeyle, İKP, uygun zamanda, yerde, sayıda ve nitelikte personeli bulundurmaktır (Özakman, 1995, 45). Bu noktada örgüt misyonu, vizyonu, hedefleri, paydaşların gereksinim ve beklentileri, İKP aşamasının belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır (Küçüksüleymanoğlu, 2008, 403-404). İKP uygulamaları işgören gelişimini artırmak, ihtiyaç duyulan kadroları doldurmak, değişen koşul ve yasal düzenlemelere ayak uydurmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Bingöl, 1997, 81).

1.1. İş Gücü Planlaması

İşletme faaliyetlerinin optimal verimlilikle yürütülmesine yönelik uygulamaları içeren iş gücü planlaması çeşitli personel ihtiyaçlarını gidermeye çalışmaktadır. Bu ihtiyaçlardan gerçek personel ihtiyacı, fiilen gerçekleştirilen iş gücüne olan ihtiyacı, yedek personel ihtiyacı, kişisel nedenlerle meydana gelebilecek aksaklıkları ortadan kaldırmak adına duyulan personel ihtiyacını, ek personel ihtiyacı, işten çıkarma durumlarında meydana gelebilecek aksaklıkları ortadan kaldırmak adına duyulan personel ihtiyacını, yeni personel ihtiyacı ise, iş hacminde oluşan yatay ve dikey yönlü büyümeler sonucunda meydana gelen personel ihtiyacını temsil etmektedir (Öntaş, 2012, 9; Sabuncuoğlu, 2000, 44).

1.2. İş Analizi

İş analizi işletme içi işlerin görevler halinde küçük öğelere ayrılmasıdır (Levine vd., 1983, 339). İş analizinde çeşitli bilim dallarından yararlanılarak küçük iş öğelerinin sosyal ve teknik analizleri yapılmaktadır (Çelikten, 2005, 129).

1.2.1. İş Analizinin Amaçları

Planlama aşamasını oluşturan iş analizlerinin uygulama aşaması, birtakım amaçlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Sabuncuoğlu, 2000, 53):

- Gelecekte duyulabilecek işgücü ihtiyacını ve bu ihtiyacın niteliğini tespit etmek,
- Gerekli iş bilgisini elde etmek,
- İş performansını maksimum seviyeye çıkarabilmek adına eğitim çalışmaları sürdürebilmek,
- İşe yönelik kariyer planlaması yapabilmek,
- İş yükü noktasında çalışanlar arası denge kurabilmek,
- Olumsuz çalışma şartlarını yok etmek

1.2.2. İş Analizi Süreci

İş analizi süreci şu şekilde takip etmektedir (Sabuncuoğlu, 2000, 60-62):

1. Analizcilerin seçimi,
2. Analizcilerin eğitimi,
3. Analiz süresi,
4. Analizin denetimi,
5. Analizin güncelleştirilmesi

1.3. İş Tanımı

İş analizinin ardından elde edilen veriler ışığında yapılması gereken işlerin işlem ve sorumluluklarının yazılı şekilde ifade edilmesini kapsayan iş tanımı, işin istenilen şekilde yerine getirilebilmesi için yetki, sorumluluk ve şartların belirlenmesine yönelik çalışmaları kapsamaktadır (Yüksel, 2000, 78; Tortop vd., 2013, 75).

1.4. İş Gereklilikleri

Temeli insan kaynağı profilinin tasvirine dayanan ve iş analiz ve tanımları ışığında, yapılması gereken işin ifası için gereken yetkinlik özelliklerinin belirlenmesine dayalı bir aşama olan iş gereklilikleri aşamasında, işe uygun iş gücü özellikleri belirlenmekte ve bu özellikler doğrultusunda çalışan seçimi gerçekleşmektedir (Yüksel, 2000, 79).

2. İşgören Seçme ve Yerleştirme

Kadrolama olarak da bilinen iş gören seçme ve yerleştirme işlemleri, işletme içi faaliyetlerin en verimli şekilde gerçekleşmesi için gerekli adayların seçilmesi sürecinden oluşmaktadır. Bu süreç şu şekilde ilerlemektedir (Çetinarslan ve Can, 2017, 129-130):

- Adayların araştırılması ve lokalize edilmesi,
- Adayların seçilmesi,
- Oryantasyon dönemi

Adayların araştırılması ve lokalize edilmesi sürecinde transfer, terfi, iş rotasyonu ve iş genişletme gibi yöntemlerle işletme içerisinde, internet, meslek odaları, eğitim kurumları, kitle iletişim araçları ve iş bulma kurumu gibi yöntemlerle işletme dışından çalışan tedarik edilmektedir (Güney, 2015, 71; Sabuncuoğlu, 2000, 73-74). Adayların seçilmesi sürecinde, aday havuzu içinden aranan niteliklere sahip adaylar seçilmektedir. Bu seçim genellikle adayları belirli testlere tabi tutarak gerçekleştirilmektedir. Oryantasyon döneminde ise, şartların sağlanması ve karşılıklı anlaşma sağlanması halinde seçilen adayın yapacağı iş ile ilgili gerekli donanımın kazandırılmasına yönelik uygulamalar gerçekleştirilmektedir (Çavdar ve Çavdar, 2010, 85-93).

3. Eğitim Yönetimi ve Kariyer Geliştirme

Kariyer geliştirme topluma yarar sağlamak amacıyla ömür boyu süren, devamlı bir süreç olarak nitelendirilmektedir (Hansen, 1976, 43). Bu süreç, çalışanlar açısından deneyim ve bilinç geliştirmeyi, işletmeler açısından ise, verimlilik ve süreklilik geliştirmeyi sağlamaktadır (Güney, 2015, 124-125).

3.1. Oryantasyon

Çalışanların ve işletmelerin verimliliği noktasında önemli bir rol oynayan oryantasyon uygulamaları çalışanların örgüt kültürünü benimseyebilmesi, yetki ve sorumluluklarını öğrenebilmesi, hata yapma olasılığını minimum seviyede tutabilmesi, zaman ve emekten tasarruf sağlayabilmesi gibi faydaları beraberinde getirmektedir (Karakaş, 2014, 2-10).

3.2. Personel Eğitimi

Çeşitli personel eğitimi uygulamaları ile iş eğitimi alan çalışanlar, konferans, seminer, toplu grup yöntemi gibi çeşitli metotlarla iş dışında, rotasyon eğitimi, staj yolu ile eğitim, gösteri yolu ile eğitim, formen aracılığıyla eğitim gibi çeşitli metotlarla işbaşı, multimedya, bilgisayar destekli ve uzaktan eğitim uygulamalarıyla ise teknoloji destekli eğitim alabilmekte ve böylece verimliliğini artırabilmektedir (Sabuncuoğlu, 2000, 124-138).

3.3. Kariyer Planlama

Kariyer, bireyin belirli bir alanda kendini sürekli geliştirmesi ve yetkinlik kazanmasıdır. Kariyer planlama ise, örgüt içindeki bir çalışanın kariyer amaçlarını ve bu amaçlara ulaşmak için elde etmesi gereken araçları belirleme aşamasıdır. Kariyer planlaması kişinin kariyer başarısını elde etmesini ve kendini geliştirmesini sağlamaktadır (Taşlıyan vd., 2011, 234-235).

4. Performans Değerlendirme ve Ödüllendirme

Performans değerlendirme, belirli koşullar çerçevesinde ve örgütsel amaçlar ışığında bir işin ifasının ortaya koyduğu sonuçların analiz edilmesi ve değerlendirilmesidir. Performans değerlendirme faaliyetleri çalışanın yetersiz olduğu konuları görmesine, terfi ve iş değişikliği gibi uygulamaların sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesine, iş tasarımı yapılan hataların görülebilmesine, kişinin yeteneklerine yatkın pozisyonlarda çalışabilmesine olanak tanımaktadır (Tunçer, 2013, 89-95).

4.1. Disiplin

Disiplin, istenilen davranış kalıplarına ve performansa uymak için gösterilen tutumları ifade etmektedir (Turner, 2006, 183). İşletmelerin temel hedeflerine ulaşmasında önemli bir yere sahip olan disiplin, personelin uyum içerisinde çalışmasına olanak tanımaktadır. Disiplin uygulamaları ceza ya da teşvik odaklı politikalar ile sağlanabilmektedir (Kaplan, 2011, 139-156).

4.2. Ücret Yönetimi

İşletmelerin ekonomik koşullarını zorlamadan çalışanların tatminini sağlayacak ödeme faaliyetlerini ifade eden ücret yönetimi, çalışanların daha motive ve verimli olmasını sağlamayı hedeflemektedir. Ücret yönetiminde temel amaç nitelikli çalışanları çekme, mevcut çalışanları memnun etme, motivasyon sağlama ve performansı yükseltmedir. Ücret yönetimi, kıdeme, performansa, beceriye, yetkinliğe, çalışma zamanına göre şekil alabilmektedir (Akalp, 2003, 149-165).

4.3. Ödüllendirme

Ödüllendirme, çalışanların almayı hedeflediği maddi ve maddi olmayan ödülleri onlara sunarak davranışlarındaki verimliliği artırmayı hedefleyen uygulamalardır (Bulut ve Çavuş, 2015, 595). İşletmelerde ödüllendirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde önem arz eden bir diğer nokta da çalışanın işini sevmesine yönelik güdülenme sağlamaktır. Bu güdülenme iç ve dış güdülenme şeklinde gerçekleşebilmektedir. İç güdülenme, kişiyi belirli davranış kalıplarına iten motivasyon, beceri, sorumluluk gibi iç kaynaklı etmenlerdir. Dış güdülenme ise, övgü, ücret, terfi gibi motive edici dış etmenlerden oluşmaktadır (Karatepe, 2015, 126).

5. İşçi-İşveren İlişkileri

İşçi-işveren ilişkileri, çalışan ve işveren arasında gerçekleşen, sosyal ve ekonomik faktörlere bağlı olan kurumsallaşmış ilişkiler bütünüdür (Önsal, 2010, 18). İşçi-işveren ilişkilerini işsizlik, siyasi gelişmeler, ekonomik politikalar, uluslararası rekabet koşulları, teknoloji gibi birçok etmen etkilemektedir (Şenkal, 1999, 251-259).

5.1. Toplu Pazarlık

Toplu pazarlık, işveren ve çalışan grupları arasındaki ilişkileri ve çalışma koşullarını düzenlemek amacıyla yapılan görüşmeleri ifade etmektedir. Toplu pazarlık süreci şu aşamalardan oluşmaktadır (Tokol, 2017, 87):

- Tarafların belirlenmesi,
- Taleplerin belirlenmesi,
- Toplu görüşme,
- Görüşmenin olumlu geçmesi halinde toplu sözleşmenin imzalanması, olumsuz geçmesi halinde uzlaşma yoluna gidilmesi,
- Toplu iş sözleşmesinin yürürlüğe girmesi

6. Koruma ve Geliştirme

İnsanın sahip olduğu bütün insan hakları, gerçekte kişinin maddi ve manevi varlığını muhafaza etme ve geliştirme hakkına hizmet etmektedirler. “Kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı”nı açıklamak için kullanılan terimler, “kişiliğin serbestçe geliştirilmesi hakkı”, “kişinin maddi ve manevi varlığını geliştirme hakkı”, “genel davranış özgürlüğü”, “isimsiz hürriyet” ve “adı konmamış özgürlük hakkı”dır. Bahsi geçen terimlerin temel mantığı “kişinin maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkı”dır (Gümüş, 2005, 134-136).

6.1. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği

Çalışanları iş kazaları ve meslek hastalıklarından korumak amacıyla geliştirilen işçi sağlığı ve iş güvenliği uygulamaları yalnızca çalışanları değil işletmenin ve üretim çıktılarının tümünün güvenliğini kapsamaktadır (Özkılıç, 2005, 159). İş güvenliği ise “iş yerlerini işin yürütümü nedeniyle oluşan tehlikelerden uzaklaştırmak ve sağlığa zarar verebilecek koşullardan arındırarak, daha iyi bir çalışma ortamı sağlamak için yapılan sistemli çalışmalar” şeklinde tanımlanmaktadır (Uslu, 2014, 6).

7. Yöntem

Bu araştırmada, nitel veri toplama araçlarından görüşme yöntemi içerisinde yer alan “yarı yapılandırılmış görüşme tekniği” kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler için tüm görüşmelerde kullanılmak üzere bir dizi soru hazırlanmaktadır. Kendileriyle görüşülen kişilerin hepsine sorular aynı sırayla sorulur, ancak kendisiyle görüşülen kişinin görüşme sırasında istediği genişlikte yanıtlamasına izin verilen bir görüşme şeklidir (Baş, 2013, 63).

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği için gerekli olan sorular oluşturulmadan önce, insan kaynakları fonksiyonları ile ilgili bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama sonucunda bu fonksiyonların, optimal şekilde işleyip işlemediğini ölçmek için gerekli olan sorular

hazırlanmıştır. Hazırlanan bu sorular, A ve B şeklinde isimlendirdiğimiz iki tekstil firmasının, insan kaynakları departmanı müdürleri ile gerçekleştirilen görüşme esnasında sorulmuştur. Verilen cevaplar, çalışmanın “Bulgular” aşamasında yer almaktadır.

8. Bulgular

A işletmesine sorulan sorular ve alınan cevaplar şu şekildedir:

1- İnsan Kaynakları Planlaması kullanıyor musunuz?

Firma çapında kendine özgü bir insan kaynakları planlamamız var. Hangi bölümde, hangi standartta ve hangi sayıda çalışanın bulundurulacağı, kurulum aşamasında sistematik bir şekilde belirlenmiştir. Bununla alakalı bir değişiklik olması gerektiğinde yönetim kararını bizlere bildirir, bizler de bu bildiriye istinaden gerekli işlemleri gerçekleştiririz.

2- İş gücü planlaması yaparken “gerçek, yedek, ek, yeni” iş gücü çeşitlerinden hangisini/hangilerini kullanıyorsunuz?

Gerçek iş gücü çeşidini aktif bir şekilde kullanıyoruz. Şu anda mevcut personellerimiz içerisinde, çalıştığımız sayı itibari ile gerçek iş gücünü sağlamaktayız. Ek ve yedek iş gücünü, personel sayımız çok olduğu için, buldurma şansımız olmuyor. Bu tip durumlarda genellikle mesai yapma sistemi ile çalışmaktayız. Çalışma saatlerimiz itibari ile genellikle, cumartesi gününü boşaltıyoruz ve mesailerimizi cumartesi günleri yapıyoruz. Yeni iş gücü istihdamı gerektiğinde ise yönetimin bizlere faaliyetten önce verdiği bilgi dahilinde bizler bu bilgi ile hazırlıklarımızı yaparak gerekli iş gücü istihdamını sağlıyoruz.

3- İş analizi yaparken kullandığımız yöntemler nelerdir?

Barkodlu üretim takip sistemlerimiz ve kullandığımız diğer üretim ve kalite kontrol-performans kontrol sistemlerimiz aracılığı ile iş aşamaları için gerekli olan analiz sürecini bant bant gerçekleştirmekteyiz.

4- Kadrolama süreciniz nasıl ilerlemektedir?

2005 yılından önce tekstil sektörüne yönelik faaliyetler çok olmadığı için, genellikle İŞKUR programları ile eğitim alan bireylerin yetişmesi sonrasında bizlerin rolü başlıyordu. Ancak şu anki konumda kadrolama faaliyetlerimiz şu şekilde ilerlemekte; yönetim ile alakalı gerekli iş planları yapıldıktan sonra, bir üst yönetim bizlere, gerekli olan personelin yeteneklerini, aranan özelliklerini, eğitim durumlarını bildirir ve bizler de İŞKUR veya özel kariyer sitelerinden yardım alarak ve yahut kendi bünyemizde tuttuğumuz başvuru formlarını değerlendirme yolunu tercih ederek, seçme aşamasını gerçekleştirmiş oluruz. Daha sonra görüşme sağlar ve kadro için gerekli niteliklerle birey arasındaki uyumu ölçer ve bir karara varırız.

5- Adayların temini noktasında “işletme içi temin”den mi, “işletme dışı temin”den mi daha çok yararlanıyorsunuz? Nedeni nedir?

Genel itibari ile mevcut personeli değerlendirmek ve yetiştirmek eğilimindeyiz. Yani işletme içi temin bizlere daha sıcak gelmektedir. Nedeni ise, işgören veya işgören adayının, sistemi ve örgütü bilmesinin, belirli bir örgüt kültürüne sahip olmasının bizler için oldukça önemli bir faktör olmasıdır.

6- İşgören seçimi aşamasında “biçimsel yaklaşım türü”nü mü, “biçimsel olmayan yaklaşım türü”nü mü tercih etmektesiniz?

Ne yönetim kurulu başkanımız ne de genel müdürümüz işgören seçimi konusunda insan kaynakları departmanına kesinlikle müdahale etmezler. İnsan kaynakları departmanı ve ilgili departman ustası bu süreci değerlendirir. Bu anlamda biçimsel yaklaşım türünü kullandığımızı söyleyebilirim.

7- Biçimsel yaklaşım türünde hangi aşamaları kullanmaktasınız?

İnsan kaynakları departmanı yani bizler, bir ön görüşme gerçekleştiririz. Bu aşamada dikkat ettiğimiz sektörel bazda deneyim gibi kriterler insan kaynakları departmanının şartlarına uygun ise personel adayları ilgili departmanın ustasına yönlendirilir. İlgili departman ustası da bir değerlendirmeye tabi tutar ve bu değerlendirme olumlu ise kanuni deneme süresi olan iki aylık deneme süresi böylece başlamış olur. Bu süreçte işte gösterdiği başarı değerlendirilir. Personel adayı bu süreçte istenilen kriterlere uygun personel değil ise burada çalışma durumu mümkün olmayacaktır. Ancak başarılı ise işe alım gerçekleşmiş olur. Bu başarı noktasında da, ilk önce personellerimiz ile bir anlaşma imzalamaktayız. Daha sonra muhasebe departmanının yapacağı işlemler gerçekleşir. Bu işlemlerden sonra da, iş yeri hekimimiz personelimizi çalışacağı bölüm esas alınarak muayene etmektedir. Herhangi bir sorun olduğu takdirde personeli başka departmanlara yönlendirebilmekteyiz. Seçim sürecimiz bu şekilde sonlanmaktadır.

8- İnsan kaynakları uyumu için oryantasyon çalışmalarınız mevcut mu? Eğer mevcut ise ne gibi faaliyetler düzenlemektesiniz?

Bizler işgörenlerimizi seçerken özellikle uzun vadeli çalışan istihdamı ilkesine önem veririz. Bu noktada gerekli seçim aşamalarından başarı ile geçen personeller ilk etapta çalışma ortamını izlemler. Oryantasyon çalışmalarımız ise her ayın ikinci haftasında işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerimiz ile gerçekleşmektedir. Bu eğitimde, çalışılan bölüm ile ilgili riskler anlatılır. Fabrikanın yangın kaçış sistemi gibi olağanüstü durumlarda ne yapılması gerektiği, acil durum toplantı salonlarının neresi olduğu ve bu durumlarda yetkili kişilerin kimler olduğu gibi aydınlatıcı eğitimler verilmektedir.

9- Personel eğitim uygulamalarından hangisini/hangilerini tercih etmektesiniz?

İşbaşı eğitimi ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Bu noktada özellikle alanında uzmanlaşmış ve kendini geliştirmiş kişilerin yeni gelen kişilere eğitim vermesi gibi bir süreci takip etmekteyiz.

10- İşletme olarak sahip olduğunuz kariyer planı nedir?

En eğitimli personel ile şu an yaptığımız işi en kaliteli şekilde yapmak bizim kariyer planımızı oluşturmaktadır.

11- Personel değerlendirme yapıyor musunuz?

Evet yapıyoruz.

12- Personel değerlendirme yöntemlerinden hangilerini kullanmaktasınız?

Her işin ne kadar sürede ve ne kalitede yapılacağı belirlenmektedir. Bununla ilgili istenen kalite ve sürede çıktı elde edilememesi durumunda ise gerekli personel bu noktada ikaz edilmektedir. Bu kontroller genellikle departman içerisinde birkaç safhada bir olmaktadır. Bütün personeller yaptığı iş adedi ile ilgili takip edilmektedir. Her bölümün sorumlusu gerekli incelemeleri yapmaktadır.

13- Ödüllendirme faaliyetleri sürdürüyor musunuz? Sürdürüyor iseniz ne gibi faaliyetler sürdürmektedir?

Gezdiğimiz atölye bölümünde herkesin kullanamayacağı, tecrübe gerektiren özel makineler var, bu makineleri kullanan personellere ücret sabit olmamak kaydı ile belirli bir ücret sistemi uygulanmaktadır. Olması gereken sistemden daha üst düzey bir performans sergileyen personellere de yine bir prim sistemi uygulamaktayız. Bunu fabrikamızın genellikle işinin ve çalışanın sabit olduğu bölümlerde, tespiti daha mümkün olduğu için uygulayabilmekteyiz.

14- Disiplin yöntemlerinden hangisini/hangilerini tercih etmektesiniz? Bu tercihinizin nedeni nedir?

Firmamızın bu konu için bir disiplin kurulu var. Ancak bu olaylara karşı genel yaklaşımımız görüşmeden yana olmaktadır. Ceza sistemini kullanmayı çok tercih etmemekteyiz. İşin yürütülmesi için gerekli olan önlemler ve uyarılar uygulanmaktadır. Israrlı ve sistemi bozmaya yönelik tutumların ortaya çıkması durumunda gerekli cezai işlemler uygulanmaktadır. Bu tip durumlar dışında, cezasız disiplin yöntemini tercih etmekteyiz.

15- Ücret sistemlerinden hangisini/hangilerini tercih etmektesiniz? Sebebi nedir?

Bireysel performansa dayalı ücret sistemini ağırlıklı olarak kullanmaktayız. Çünkü çok başarılı olan bir personelin diğer personellerden farkını belirtmemiz gerektiğini düşünmekteyiz.

16- İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinizi nelerdir?

İşe girişlerde temel işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimlerimiz verilmektedir. Firmamızda şu an üç tane işçi sağlığı ve iş güvenliği personeli bulunmaktadır. Çalışanlarımızdan biri danışman olarak dışarıdan çalışmaktadır. Bu usulü tercih etmemizin nedeni ise işletme içi çalışan işçi sağlığı ve iş güvenliği personellerinin belli tehlikeleri, sürekli örgüt içinde olmaktan mütevellit, farkedememesi riskine karşı bir tedbir alanı oluşturmaktır. Her ayın ikinci haftası yine bu konu ile ilgili gerekli eğitimler verilmektedir. Bunun yanı sıra tatbikat uygulamalarımız da uygulanmaktadır. Yılda bir kez karşılaşılmış iş kazalarının değerlendirilmesi yapılarak önlemler alınmaktadır. Bu noktada belirtmek istediğim bir diğer husus ise bu önlemlerin belirli ve özellikle erken yaşlarda eğitiminin verilmesi gerektiğidir. Çünkü belirli bir yaştan sonra gerekli önlemlerin uygulamaya dökülmesi noktasında ihmallerle karşılaşabilmekteyiz.

17- İşçileriniz bir sendikaya bağlı mı? Değil ise yönlendirmeyi düşünüyor musunuz?

İşçilerimiz bir sendikaya bağlı değil. Sivas'ta sendika faaliyetleri çok sık görülmediği için yönlendirme şansımız pek olmamaktadır.

B işletmesine sorulan sorular ve alınan cevaplar şu şekildedir:

1- İnsan Kaynakları Planlaması kullanıyor musunuz?

Profesyonel çapta kullanmıyoruz ama bu ay itibari ile bir insan kaynakları yönetim sistemi kurmayı planlıyoruz. Bu planımızın gerçekleşmesi halinde daha etkin planlama faaliyetleri gösterebileceğiz.

2- İşgücü planlaması yaparken “gerçek, ek, yedek, yeni” işgücü çeşitlerinden hangisini/hangilerini kullanmaktasınız?

Büyüme aşamasında yeni işgücü çeşidine ihtiyaç duymaktayız. Norm kadro olarak nitelendirdiğimiz kadro, gerçek işgücü çeşidimizi oluşturmaktadır. Genel itibariyle bizler, her bölüm için gerekli olacak işgücü sayısını, her sene belirlemekte ve buna göre alımlarımızı gerçekleştirmekteyiz. Ek ve yedek personel bulundurma faaliyetlerini de, bölümün isteği üzerine temin etmekteyiz.

3- İş analizi yaparken kullandığınız yöntemler nelerdir?

Gözlem ve görüşme tekniğini kullanmaktayız. İş analizlerimizi, görüşme esnasında soru-cevap şeklinde ilerleyen bir süreç ve gözlem tekniği oluşturmaktadır.

4- Kadrolama süreciniz nasıl ilerlemektedir?

İlk etapta, norm kadrolarımız belirlenmektedir. Daha sonra yöneticiler bizlerden işgören talebinde bulunurlar. Bizler personel talep formlarımız aracılığı ile talepleri toplarız. Kimi zaman da, İŞKUR ve diğer iş bulma sitelerinden işgören adaylarını toplarız. Gerekli işgören özelliklerine sahip olan işgören adayları ile görüşme gerçekleştiririz. Görüşmeden çıkan sonuçlara göre, olumlu bir görüşme sonunda, uygun adayları, uygun konumlara yerleştirme işlemi ile kadrolama sürecimizi tamamlarız.

5- Adayların temini noktasında “işletme içi temin”den mi, “işletme dışı temin”den mi daha çok yararlanırsınız? Nedeni nedir?

Bu sistem, mavi yaka ve beyaz yaka olarak ayırdığımız işgören çeşidine göre farklılık göstermektedir. Genel olarak ele alacak olursak, mavi yaka niteliğindeki işgörenlerimizi işletme içi temin yolu ile ve genellikle terfi esasına dayanan bir sistemle seçme eğilimindeyiz. Bu eğiliminin nedeni, örgüt kültürünü öğrenmiş bir işgörenin, dışarıdan temin edilecek olan işgörenden daha verimli olacağını düşünmemizdir. Bununla birlikte, durağan bir yapıya sahip olmayışımızın, işgörenleri motive ettiği kanaatindeyiz. Beyaz yaka niteliğindeki işgören temininde ise ağırlıklı olarak, işletme dışı temin yolunu tercih etmekteyiz. Bunun nedeni ise kalifiye personel temininin bu yol ile daha kolay temin edileceğine olan inancımızdır.

6- İşgören seçimi aşamasında “biçimsel yaklaşım türü”nü mü, “biçimsel olmayan yaklaşım türü”nü mü tercih etmektesiniz?

Biçimsel süreci tercih etmekteyiz.

7- Biçimsel yaklaşım türünde hangi aşamaları kullanmaktasınız?

İlgili bölümün talebi insan kaynakları departmanına, yani bizlere, iletilir. Bizler bu talebi değerlendirerek uygun adayları toplayıp, onlarla bir görüşme sağlarız. Örgüt kültürümüze ve işin gereklerine uyumunu ölçtüğümüz işgören adayının, bu kriterlere uygun olduğunu düşündüğümüz takdirde, bir üst departman olan ve talebi gerçekleştiren departman şefine yönlendiririz. Departman şefimiz de uygun gördüğü takdirde, işe alım sürecini başlatmış oluruz.

8- İnsan kaynakları uyumu için oryantasyon çalışmalarınız mevcut mu? Eğer mevcut ise ne gibi faaliyetler düzenlemektesiniz?

Evet, oryantasyon faaliyetlerimiz mevcut. Bu faaliyetler, mavi ve beyaz yakalı çalışanları için ayrı işlem sürecine sahiptir. Mavi yakalı çalışanları işe başladığı zaman, ilk etapta işçi sağlığı ve iş güvenliği eğitimi alır. Sonrasında insan kaynakları tarafından firmanın tanıtımı yapılır ve ilgili departman şefi ile görüştürülür. Departman şefi tarafından işgörene, bir bady belirlenir. Alışma sürecinde belirlenen bady, işgörene gerekli bilgileri vererek yardımcı olmaktadır. Beyaz yakalı çalışanlarında da, firma tanıtım eğitimi faaliyetleri gösterilir. Burada

da yine bir bady ataması aynı nedenden ötürü yapılmaktadır. Bady ile sürdürülen yaklaşık bir haftalık eğitimin ardından işbaşı süreci başlamaktadır.

9- Personel eğitim uygulamalarından hangisini/hangilerini tercih etmektesiniz?

İşbaşı eğitim formatını ağırlıklı olarak kullanmaktayız. Bununla birlikte dışarıdan tedarik ettiğimiz ve alanında uzman bireyler aracılığı ile sağladığımız iş dışı eğitim faaliyetlerimiz de mevcuttur.

10- İşletme olarak sahip olduğunuz kariyer planı nedir?

Daha önce de bahsettiğim gibi, bu ay itibari ile etkin bir şekilde kariyer planlama faaliyetleri uygulamasına geçeceğiz.

11- Personel değerlendirme yapıyor musunuz?

Profesyonel anlamda yapmıyoruz.

12- Ödüllendirme faaliyetleri sürdürüyor musunuz? Sürdürüyor iseniz ne gibi faaliyetler sürdürmektedir?

Evet sürdürüyoruz. Maddi boyutta prim sistemine, manevi olarak da özel günlerde toplu bir kutlama etkinlikleri, hediye dağıtımı gibi faaliyetlerimiz mevcuttur.

13- Disiplin yöntemlerinden hangisini/hangilerini tercih etmektesiniz? Bu tercihinizin nedeni nedir?

Bu konu ile ilgili bir yönetmeliğimiz var ve biz bu yönetmeliğe göre uygulama yapmaktayız. Bu yönetmelikte olayın ciddiyetine göre, cezalı yöntemi de cezasız yöntemi de kullanmaktayız.

14- Ücret sistemlerinden hangisini/hangilerini tercih etmektesiniz? Sebebi nedir?

Maaş ve performansa dayalı prim sistemini kullanmaktayız.

15- İşçi sağlığı ve iş güvenliği önlemlerinizi nelerdir?

Bir işçi sağlığı ve iş güvenliği uzmanımız var. Kendisi teknik konuda çok deneyimlidir. Gerekli düzenleme ve uygulamaları işçi sağlığı ve iş güvenliği uzmanımız aracılığı ile gerçekleştirmekteyiz.

16- İşçileriniz bir sendikaya bağlı mı? Değil ise yönlendirmeyi düşünüyor musunuz?

Sendikaya bağlı değiller ve yönlendirme gereği duymuyoruz.

9. Sonuç

Çalışmadan elde ettiğimiz bulgulara göre, Sivas ilinde faaliyet gösteren ve çalışma yaptığımız tekstil firmalarının, insan kaynakları fonksiyonlarının birçoğunu etkin bir şekilde kullandığını görebilmekteyiz. Bu firmalar, insan kaynakları planlamasına, işgücü planlaması için gerekli olan çeşitli işgücü türlerine, işgören seçimi aşamasında “biçimsel yaklaşım türü”ne, belirli oryantasyon faaliyetlerine, disiplin, ücret ve ödüllendirme faaliyetlerine sahiptirler.

Herhangi bir sendika üyeliği faaliyetleri sürdürmeyen firmalar, ödüllendirme faaliyetlerinde genellikle prim usulünü tercih etmektedirler. Ücret sistemlerinden bireysel performansa dayalı ücret sistemini benimseyen işletmeler bunun yanı sıra, disiplin faaliyetlerinde de ağırlıklı olarak cezasız disiplin yöntemini tercih etmektedirler. Oryantasyon faaliyetlerini sürdüren insan kaynakları departmanı, bu süreçte departman ustası ile birlikte çalışmayı, her iki kurumda da, tercih etmektedir.

Kadrolama sürecinde İŞKUR ve diğer özel kariyer sitelerini tercih eden işletmeler, bu faaliyetlerin yanı sıra kendi bünyelerinde barındırdıkları özgeçmiş havuzundan da yararlanabilmektedir. İş analizi sürecinde izlenen yöntemlerde üretilen ürün değişikliğinden mütevellit farklı analiz süreçleri izlense de, genel itibariyle fonksiyonlar paralel bir şekilde işlemektedir.

Sonuç olarak, incelemiş olduğumuz iki firma da bir takım yöntemsel farklılıkların olmasına karşın, genel itibariyle incelendiğinde birbiriyle oldukça paralel süreçlerden ve uygulamalardan oluşmaktadır. İnsan kaynakları işlevlerini de oldukça aktif bir şekilde kullanan işletmelerde, sistematik ve planlı bir sürecin devamlı olarak ve konumları itibari ile başarılı bir şekilde işlendiği, çalışmamızın elde ettiği bulgular arasındadır.

Kaynakça

Akalp, G. (2003). “İnsan Kaynakları Yönetimi'nde Ücret Sistemine Genel Bir Bakış”, *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5(1):149-165.

Bingöl, D. (1997). *Personel Yönetimi*, İstanbul: Beta Yayınları.

Birch, S. & O'Brien-Pallas, L.& Alksnis, C.& Murphy, G. T. & Thomson, D. (2003). “Beyond Demographic Change in Human Resources Planning: An Evtended Framework and Application to Nursing”, *Journal of Healty Services Research & Policy*, 8(4), 225-229.

Bulut, E. & Çavuş, G. (2015). “Liderlik, Motivasyon ve Ödüllendirme İlişkilerinin İncelenmesinde Kısmi En Küçük Kareler Yol Analizinin Kullanılması”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2):595.

Çavdar, H. & Çavdar, M. (2010). “İşletmelerde İşgören Bulma ve Seçme Aşamaları”. *Journal of Naval Science and Engineering*, 6(1):85-93.

Çelikten, M. (2005). “Neden İş Analizi Yapılmalı?”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(18):127-135.

Çetinarslan, H. Ş. & Can, E. (2017). “Türk Çokuluslu İşletmelerinin Stratejik Kadrolama Faaliyetlerinin İncelenmesi”, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2):127-140.

Gümüş, A. T. (2005). “Türk Anayasasında Kişinin Maddi ve Manevi Varlığını Koruma ve Geliştirme Hakkı”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13(2):133-172.

Güney, S. (2015). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, İstanbul: Nobel Yayınları.

Hansen, L. S. (1976). “Career Development Education: Humanizing Focus for Educators”, *Journal of Career Development*, 3(1):42-48.

Kaplan, Ç. (2011). “Kamu Personelinin Disiplin Yönetimi ve Uygulamalarına Bakış”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1):139-156.

Karakaş, A. (2014). “İnsan Kaynakları Yönetiminde İşe Alıştırma Eğitimi Programlarının Önemi”, *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(7):1-14.

Karatepe, S. (2015). “Ödüllendirme Yönetimi: Örgütlerde Güdülemeye Duyarlı Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(4):117-132.

Küçüksüleymanoğlu, R. (2008). “Stratejik Planlama Süreci”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2):403-412.

Levine, E. L. & Ash, R. A. & Hall, H. & Sistrunk, F. (1983). “Evaluation of Job Analysis Methods by Experienced Job Analysts”, *Academy of Management Journal*, 26(2):339-348.

Önsal, N. (2010). *Endüstri İlişkileri Notları*, Ankara: Türk Metal Sendikası.

Öntaş, T. (2012). *Eğitimde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Personel Seçimi*, ODTÜ Uygulamalı Eğitim Kongresi, Ankara.

Sabuncuoğlu, Z. (2000). *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Şenkal, A. (1999). *Sendikasız Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de)*, Ankara: KAMU-İŞ Eğitim Yayınları.

Taşlıyan, M. & Arı, N. Ü. & Duzman, B. (2011). “İnsan Kaynakları Yönetiminde Kariyer Planlama ve Kariyer Yönetimi: İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Alan Araştırması”. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 231-241.

Tokol, A. (2017). *Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.

Tortop, N. & Aykaç, B. & Yayman, H. & Özer, M. A. (2013). *İnsan Kaynakları Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Tunçer, P. (2013). “Örgütlerde Performans Değerlendirme ve Motivasyon”. *Sayıştay Dergisi*. 88.

Turner, B. S. (2006). “Discipline”. *Theory, Culture & Society*. 23(2-3):183-186.

Uslu, V. (2014). İşletmelerde İş Güvenliği Performansı ve İş Güvenliği Kültürü Algılamaları Arasındaki İlişki: Eskişehir İli Metal Sektöründe Bir Araştırma. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

Yüksel, Ö. (2000), *İnsan Kaynakları Yönetimi*, Gazi Kitabevi: Ankara.

DARFUR SORUNU'NUN NEDENLERİ VE ULUSLARARASI BİR HUKUK SORUNU'NA DÖNÜŞMESİ¹⁵

Abdullah Torun¹⁶

Çisem Doğan¹⁷

Gönderim Tarihi: 15.08.2021

Bu Makaleye Atıf İçin:

Torun, A & Doğan, Ç. (2021). "Darfur Sorunu'nun Nedenleri ve Uluslararası Bir Hukuk Sorunu'na Dönüşmesi", *İstanbul Rumeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 86-103.

Özet

Darfur'da yaşanan çatışma tarihsel bir arka plana ve bölgede yaşanan çeşitli gelişmelere dayanmaktadır. Yaşanan çatışmanın tetikleyici unsurları arasında, sömürgeci yönetimin bölgedeki uzun süreli varlığı ve bu yönetimin bölgeye yönelik yanlış uygulamaları, bağımsızlık sonrasında gelen merkezi hükümetlerin ihmalkarlığı, farklı etnik grupların bölgenin kıt doğal kaynaklarını kontrol etme ve paylaşma konusundaki rekabeti, kaynakların paylaşımı sorunundan ortaya çıkan ekonomik kırılmalardır. Bölge de kıtlık ve kuraklığın da baş göstermesiyle birlikte kabileler arasında yaşanan bu ufak çaplı anlaşmazlıklar zamanla daha ileri boyutta çatışmalara dönüşmüştür. 2003 yılına gelindiğinde, tüm bu sorunların birbirini tetiklemesiyle ortaya çıkan etnik ve siyasi çekişmeler sonucunda Darfur'da isyancı hareketlenmeler başlamıştır. Kabileler tarafından başlatılan bu isyancı saldırılara hükümetinde silahla karşılık vermesi sonucu yaşanan çatışmalarda hayatını kaybeden sivil sayısı yüzbinleri aşmıştır. Darfur'daki çatışmalardan Darfur'un tüm halkı etkilenmiştir. Özellikle köylere yapılan saldırılar, yağma ve yıkım, hukuka aykırı tutuklama, işkence, insanlığa aykırı ve aşağılayıcı muamele, sivillerin bilerek ve isteyerek öldürülmesi, kitlesel katliamlar her yerde görülmüştür. Dolayısıyla bölgede yaşanan insani krizin durdurulması adına uluslararası müdahaleye ihtiyaç duyulmuştur. Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kuruluşlar bu süreçte soruna müdahil olmuşlardır. BM ve UCM'nin Darfur sorunuyla ilgili aldığı kararlar bu sorunun uluslararası gündeme taşınmasında ve uluslararasılaşmasında etkili olmuştur. Böylece yerel de başlayan bu sorun uluslararası bir hukuk sorununa dönüşmüştür. Bu çalışmanın amacı, Darfur'da yaşanan çatışmayı nedenleri çerçevesinde ele alarak, çatışmalar devam ederken BM ve UCM'nin aldığı kararlar doğrultusunda nasıl bir uluslararası

¹⁵ Bu çalışma, Doktor Öğretim Üyesi Abdullah Torun'un danışmanlığında İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda "İç Dinamikler ve Uluslararası Bağlamda Darfur Sorunu" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

¹⁶ Doçent Doktor, İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0002-9870-3550, abduallah.torun@inonu.edu.tr

¹⁷ Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler, ORCID: 0000-0003-3236-9294, cisemdogan91@gmail.com

hukuk sorununa dönüştüğünü ortaya koymaktır. Bu çalışma tarihsel ve betimsel araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Darfur, çatışma, insani kriz, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Ceza Mahkemesi.

CAUSES OF THE DARFUR PROBLEM AND ITS TURNING INTO AN INTERNATIONAL LAW ISSUE

Abstract

The conflict in Darfur is based on a historical background and various developments in the region. The triggering elements of the conflict are the neglect and backwardness of the region under the colonial rule of the British, the neglect and indifference of the central governments towards the region after independence, the competition of different ethnic groups to control and share the scarce natural resources of the region and the economic breaks arising from the problem of sharing scarce resources. Conflicts in Darfur, located in western Sudan, started in the 1980s with economic disagreements between different tribes over the sharing of resources. With the outbreak of famine and drought in the region, these small-scale conflicts between the tribes turned into more advanced conflicts over time. In 2003, rebel movements started in Darfur as a result of the neglect and indifference of the central government, mismanagement, economic problems, ethnic and political conflicts. As a result of the government's response to these rebel attacks initiated by the tribes with weapons, deaths, hunger, disease and misery reached serious levels. In this turbulent environment, the number of civilians who lost their lives in conflicts has exceeded hundreds of thousands. All the people of Darfur have been affected by the conflicts in Darfur. Especially attacks on villages, looting and destruction, unlawful arrests, torture, inhuman and degrading treatment, deliberate and willful killing of civilians, mass murders have been seen everywhere. International intervention was needed in order to stop the humanitarian crisis in the region. Organizations such as the United Nations and the International Criminal Court were involved in this process. The decisions taken by the UN and ICC on the Darfur problem have been effective in bringing this issue to the international agenda and internationalizing it. Thus, this problem, which started at the local level, turned into an international law problem with the intervention of global powers. The aim of this study is to examine the conflict in Darfur within the framework of its causes and to reveal how it turned into an international law problem in line with the decisions taken by the UN and ICC while the conflicts continued. This study was prepared using historical and descriptive research methods.

Key Words: Darfur, conflict, humanitarian crisis, United Nations, International Criminal Court.

1. Giriş

Federal bir yönetim biçimine sahip ve Afrika kıtasının en geniş ülkesi olan Sudan Müslümanların çoğunlukta olduğu bir ülkedir. Ağırlıklı olarak Arap olmayan Müslüman nüfustan oluşan Darfur, Sudan'a bağlı büyük ve önemli bir bölgedir. Bölge, Sudan'ın batısında bulunan Libya, Çad ve Orta Afrika Cumhuriyeti'yle sınır komşusudur ve Kuzey Darfur, Güney Darfur ve Batı Darfur eyaletlerinden oluşmaktadır. Bölgenin nüfusu ağırlıklı olarak Arap olmayan Müslümanlardan oluşmaktadır. 1980'li yıllarda Darfur bölgesinde yaşayan kabileler arasında çıkan çatışmalar ve Sudan'daki hükümetlerin bölgedeki sorunlara ve çatışmalara yönelik ilgisizliği ve yanlış politikalarına karşı artan tepkiler sonucu Darfur sorunu daha belirgin hale gelmiştir. 2003 yılına gelindiğinde çatışmaların şiddetlenmesi ve ağır insan hakları ihlallerinin yaşanmasıyla Darfur sorunu uluslararası bir soruna dönüşmüştür.

Bölgede etkili olan kuraklık, çölleşme, hayvancılık yapanların ekili arazilere verdiği zarar ve bölgede verimli arazilerde yaşayan Arap kabileler ile Afrika kabileleri arasında arazilere sahip olma isteğiyle ortaya çıkan sorunlar sürekli çatışma üretmektedir. Bununla beraber ülkedeki etnik çeşitlilik çatışmaların ortaya çıkmasını kolaylaştırmakta ve mevcut sorunun barışçıl yollarla çözülmesini de zorlaştırmaktadır. Sorunun birçok nedeni olmakla beraber bu çalışma öncelikli olarak, bağımsızlık savaşlarından sonra Afrika'da ortaya çıkan diğer birçok iç çatışma gibi Darfur sorununun da ağırlıklı olarak siyasi ve ekonomik nedenlerden kaynaklandığını ortaya koymaya çalışacaktır. Özellikle ekonomik sorunların çözülmesiyle ilgili taleplerin hükümet tarafından reddedilmesi ve hükümetin bölgeye yönelik şiddet politikasını arttırması, bölgedeki Arap olanlarla olmayanlar arasında kin ve düşmanlığı arttırmıştır. Ekonomik ve siyasi eksikliklerden kaynaklı ortaya çıkan sorun, hükümetin yanlış politikaları sonucu etnik bir çatışmaya dönüşmüştür. Çalışmada, ilk olarak Darfur sorununun ortaya çıkış nedenleri incelenecektir. Ardından Darfur'da yaşanan durumun uluslararası hukuka göre kavramsal çerçevesi çizilerek kategorize edilecektir. Darfur çatışmasının silahlı çatışmalar hukuku açısından kategorize edilmesi, çatışmaya uygulanacak olan Uluslararası İnsancıl Hukuk rejimini tespit etmek açısından gereklidir. Ayrıca, Darfur sorununun uluslararası bir soruna dönüşmesinde güçlü bir misyona sahip olan BM ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin bu bölgede yürüttükleri politikalar üzerinden sorun değerlendirilecektir.

2. Darfur Sorunu'nun Nedenleri

2.1. Sömürgecilik Dönemi'nin İzleri

Sömürgeci yönetimlerin denetimi altında yaşayan toplumlar; siyasi, toplumsal ve ekonomik anlamda kendi kendilerini yönetebilecek yetkinliğe kavuşmamışlardır. Bu yönetimlerin sömürgeleştirdikleri yerlerde oluşturdukları "ulusal sınırların", bölge halkları ve etnik gruplar arasındaki doğal sınırlarla uyuşmaması ve onların beklentilerini karşılayamaması, mevcut durumdan tatmin olmayan taraflar arasında çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur (İnat vd., 2007: 11).

Darfur, sömürgecilik öncesinde dar (vatan) adı verilen küçük parçalara ayrılmış bir şekilde yönetilmiştir. Dar'lar arası çeşitli zamanlarda göçler yaşanmıştır. Bu göçlerin sebebi genellikle iklim değişiklikleri ve yağışlardır. Hayvancılıkla uğraşan gruplar hayvanlarını

otlatmak için sürekli otlak ve sulak alanlara doğru göç ederken, tarımla uğraşan gruplarda yine kurak arazilerden sulak ve verimli arazilere göç etmişlerdir. Bu hareketlilik sırasında göç eden grupları kontrol etmek zorlaşmıştır. Göç sırasında sorunlar yaşanırken, göçle varılan yerlerde de ufak çaplı çatışmalar yaşanmıştır. Çünkü gruplar sahip oldukları verimli alanları başkalarıyla paylaşmak istememişlerdir (Öztürk, 2011: 133). 1916 yılında Darfur'un sömürge yönetimi altına girmesiyle birlikte Sudan'a bağlanmasının ardından bölge halkı yaşadıkları "dar" içinde sahip oldukları ayrıcalıkları herkesle paylaşmak zorunda kalmıştı. Çünkü artık herkes Sudan'lı olmuştu ve böylelikle "dar" yerine ulus devlet sistemi uygulanmaya başlandı (Öztürk, 2011: 134). Ayrıca sömürge yönetimi öncesinde Darfur'da etnik gruplar arasında çatışmalar ve anlaşmazlıklar olduğunda gruplar arası uyuşmazlıkların çözümünde etkili olan yerel mekanizmalar da kaldırıldı (Mustafa, 2014: 34). Kaldırılan bu yapıların yerine yeni bir mekanizmanın kurulmaması toplum içinde istikrarın sağlanmasını zorlaştırmıştır. Sömürgecilik sonrası düzenli ve barışçıl bir ortam kurulamamıştır.

2.2. Kaynakların Paylaşımı Sorunu

Darfur'da yerli Afrikalı kabilelerle göçebe Arap kabileler arasında verimli arazilerin, su kaynaklarının, otlakların kullanımı konusunda ufak çaplı çatışmalar her dönem yaşanmıştır. Yerli kabileler tarımla uğraşırken göçebe Arap kabileler hayvancılıkla uğraşmışlardır. Hayvancılıkla uğraşan kabileler, otlak ve sulak alan arayışında tarım arazilerinin bulunduğu ve yerleşik Afrikalıların yaşadığı yerlere doğru göç ettiklerinde, Afrikalılar arazilerinin tahribata uğradığı gerekçesiyle Arapların bu alanlara gelmelerini istememişlerdir. Bu süreçte Arapların hayvanlarına zarar vermeye başlamışlardır (Öztürk, 2011: 133). Bölge de çölleşmenin artması, verimli arazilerin tükenmesi paylaşım sorununu ortaya çıkarmış, aynı soydan gelen aynı inancı paylaşan insanların aralarına fitne tohumlarının atılmasıyla bu sorunların etnik çatışmalara dönüşmesi kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca bölge de petrol yatakları keşfedilince Darfur'da petrolden pay almak isteyen muhalif güçler isyana başlamışlardır (Lacoste, 2007: 215). Darfur çatışmasının başlamasında; bölgede keşfedilen petrol kuyularının ve hatta Darfur'da petrol çıkarılmasında şirketleri aracılığıyla yer alan Çin ve ABD'nin nüfuz mücadelesinin, bu çatışmaların şiddetlenmesinde etkisi olduğu iddia edilmiştir. Bu iki büyük gücün bölgedeki petrol üzerinde ve genel olarak bölgede hâkim güç olma çabası çerçevesinde Darfur'da çatışan mevcut tarafları desteklemeleri sorunu daha da tırmandırmıştır. Çatışma sürecinde yüzbinlerce insan hayatını kaybetmiştir. Ancak stratejik bölgelere ve değerli kaynaklara sahip olmak isteyenler için bu durum çok önemli olmamıştır. Dolayısıyla Darfur'da yaşanan çatışmaların sebeplerinden bir tanesi belki de en önemlisi kaynaklar üzerindeki hâkimiyet mücadelesidir (Kavas, 2007).

2.3. Hükümetin İlgisizliği ve Yetersizliği

1956 yılında Sudan bağımsızlığını kazanırken Darfur, Sudan'a bağlı olarak herhangi bir değişiklik yaşamamıştır. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra ortaya çıkan Güney Sudan sorunu Hartum hükümetlerinin ilgisini ve gelir kaynaklarını topyekün bu bölgeye aktarmalarına sebep olmuştur. Bu süreçte Darfur gereken maddi ve manevi destekten mahrum kalmıştır. Sömürgecilikten yeni çıkan ve fakirlikle mücadele eden bölge halkı hükümetlere karşı memnuniyetsizleşmiştir (Kavas, 2009). Darfur'a ihtiyaç duyulan maddi desteğin verilmemesi

ve yatırımların (eğitim, sağlık, alt yapı hizmetleri vs.) ihmal edilmesinin yanı sıra burada 1980’li yıllarda yaşanan kuraklık ve bu afetin Hartum hükümeti tarafından kötü yönetilmesi halkın tepkisini çekmiştir. Hükümetin kuraklıkla ilgili önceden uyarılar almış olmasına rağmen yetersiz ve ilgisiz kalması, uluslararası toplumun da gerekli yardımı yapmaması o dönemde zaten zor şartlar altında yaşayan insanlar arasındaki kavgaları, özellikle kaynakların paylaşımı hususunda, daha da şiddetlendirmiştir (Öztürk, 2011: 137).

2.4. Etnik Çatışmalar

Etnik kelimesi; akrabalık, dil birliği, kültürel veya dinsel birliktelik ve ortak bir kimlik paylaşan insan topluluklarını tanımlamak için kullanılır. Darfur’da da çok sayıda etnik grup yaşamaktadır. Ancak kabaca ifade etmek gerekirse, Darfur’da bulunan etnik gruplar; Araplar ve Afrikalılar olarak anılmaktadır. Ancak bu grupların ayırımı yapmak bu kadar da kolay değildir. Çünkü geçmişte kurulan akrabalık ilişkileri neticesinde Darfur’da homojenlik yok olmuş ve evlilikler neticesinde taraflar birbirlerine karışmışlardır. Bu grupları ten rengiyle ayırmak artık imkânsızlaşmıştır. Genel olarak Darfur halkıyla ilgili tanımlama yaparken iki büyük kabileden bahsedilse de burada yaşayan halk kendilerini tanıtırken alt kimliklerini kullanmaktadırlar. Afrikalı kabileler; Fur, Zagave, Arap kabileler; Baggara, Ruzeygat gibi (Acar, 2010: 15).

Darfur’da yaşanan kuraklık, çölleşme, verimli arazilerin ve sulak alanların tükenmesi burada yaşayan etnik grupları birbirine düşürmüştür. Verimli arazilerde yaşayan Afrikalılar, kuzeyde kurak yerlerde yaşayan ve güneyin otlak ve sulak alanlarından faydalanmak isteyen Arap kabileleri kendi alanlarında barındırmak istememişlerdir. Sonuçta etnik gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Darfur’da Araplar ile Afrikalılar arasındaki gerilimi tırmandıran bir başka durum da birbirlerine karşı olumsuz ithamlarda bulunmaları olmuştur. Araplar, Afrikalıların kendilerini bölgenin yerlisi olarak görüp, Arapları bölgede barındırmama ve verimli topraklardan mahrum etme yönündeki baskılarından muzdarip olduklarını beyan ederlerken; Afrikalılar ise Arapların yönetimde ve diğer pek çok alanda baskın olup kendilerini yok saydıklarını ve aşağılandıklarını ifade ederek birbirlerini suçlamışlardır. Başlangıçta ekonomik sıkıntılar, kuraklık ve sulak alanların paylaşımı gibi sorunların yön verdiği bu gerilim, kabileler arası çatışmalarla birleşince ideolojik ve etnik bir çatışma sürecine doğru yol almıştır (Bayram, 2013: 83-84). Böylece etnik grupların geçmişten gelen münasebetleri önceleri ufak çaplı çekişmelerle geçse de sonraki zamanlarda birbirlerini daha şiddetli şekilde suçlamaları ve bastırılmış duygularının gün yüzüne çıkması veya çıkartılmasıyla daha da şiddetlenerek etnik çatışma sürecine girmiştir.

2.5. Güney Sudan’da Yaşananlar

Sudan’ın bağımsızlığından itibaren ülke kuzeyli Araplar tarafından yönetilmektedir. Sudan’ın güneyinde yaşayan Hristiyanlar, İngiliz sömürgesi döneminde İngilizlerin uygulamaları sayesinde daha rahat ve kayırılmış bir toplum olarak yaşadıkları için sömürge sonrası dönemde Müslüman Hartum yönetiminin etkisi altında kalmak istememişlerdir. Bu süreçte güneyliler, kuzeyli Araplar kadar ülke kaynaklarından faydalanamadıkları gerekçesiyle ve ayrıca İslami yönetimi benimsemeyerek, bağımsız bir devlet kurma hayaliyle ayaklanmalar çıkarmış ve bu durum kuzey ve güney arasında iç savaşa sebep olmuştur (Arpa, 2013, 121).

Güneylilerin ayrılıkçı hareketleri neticesinde Sudanlı liderler ülkede federal bir yönetimin oluşturulacağı ve bu yönetimde kuzey-güney ayrımı yapılmayacağını Araplarla Afrikalıların eşit haklara sahip olacağını ifade etmişlerdir. Ancak sonrasında yaşanan tüm gelişmeler bunun tam tersi durumların yaşanacağını göstergesidir (Öndül, 2015: 81). Nihayetinde Sudan'ın tamamında İslam dini etkin konuma getirilmiş, resmi dil olarak Arapça kabul edilmiştir. Yönetimde de Araplar baskın konuma getirilmiş ve güney bölgesi yatırımlardan ve yönetime katılma hakkından faydalanamamıştır. Bu Araplaştırma politikalarının etkisiyle güneyliler bağımsızlık için mücadelelerini arttırmıştır ve çatışmalar şiddetlenmiştir (Tamçelik vd., 2014: 592).

1972 yılında imzalanan Addis Ababa Barış Anlaşması neticesinde Güney Sudan otonomi kazanmıştır. Ancak 1976 yılında Sadık el-Mehdi tarafından yapılan başarısız darbe girişimi sonrası Numeyri yönetimi katı kurallara geri dönmüştür ve güneylilere karşı tutumunu değiştirmiştir (Arpa, 2013: 121). Ardından 1978'de güneydeki Bentiu bölgesinde petrol bulunması da kuzey ve güney arasında önemli bir anlaşmazlık konusu oluşturmuştur. Petrol gelirlerinden mahrum bırakıldıklarını düşünen güneyliler yeniden hareketlenmiş ve çatışmalar 1983'ten itibaren yeniden başlamıştır (Tamçelik vd., 2014: 594). Bölge de yaşanan iç savaş, 1983'ten 2005'e kadar sürmüştür. Bu savaş sırasında en az 2 milyon insan hayatını kaybetmiş, yüzbinlerce insan göç etmek zorunda kalmıştır. 9 Ocak 2005'te kapsamlı barış anlaşması imzalanarak iç savaşın sonlandırılmasıyla ilgili ilk adımın atılmasının ardından, 9 Temmuz 2011'de Güney Sudan, Sudan'dan ayrılarak bağımsızlığını kazanmıştır (Matthew, L., A., Matthew, 2013: 1-2).

Güney Sudan sorununun Darfur'la olan bağlantısına gelecek olursak; Sudan'ın güney kesiminde iç savaş yaşanırken Darfur'da da ufak çaplı çatışmalar vardı. Güney'de iç savaşı sürdüren ayrılıkçı grupların Darfur'da yaşayanlarla yakınlaşması sonucu bazı Darfur'luların zihinlerinde sorunlarına çözüm bulmanın yolunun silahlı mücadeleden geçtiği fikri oluşmaya başlamıştır. İhmal edildiklerini düşünen Afrikalılar hükümetin Arapları desteklediği düşüncesiyle kendileri de ayrıcalıklı haklara sahip olabilmek adına 2003 yılında isyan etmişlerdir (Öztürk, 2008). Bu isyanın başlamasında ve şiddetlenmesinde güneyli isyancıların güçlerini Darfur'a kaydırmaları ve orayı bir üs olarak kullanmaları etkili olmuştur (Arslan, 2011: 44). Sonuç olarak Güney Sudan iç savaşını Darfur'da yaşanan çatışmaların şiddetlenmesinde etkili olan faktörler arasında yer almıştır.

3. Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Darfur Sorunu

Sudan'ın Darfur eyaletinde kabileler arasında yaşanan gerginlikler zamanla şiddetli silahlı çatışmalara dönüşmüştür. Darfur'da yaşanan bu çatışmalar; etnik, dini ve ekonomik olmak üzere pek çok kaynaktan beslenmektedir. Darfur'daki durumu hukuki bir zemine oturtabilmek için; çalışmanın bu bölümünde öncelikle silahlı çatışma kavramı anlatılacaktır. Ardından Uluslararası İnsancıl Hukuk'ta yer alan silahlı çatışma türleri anlatılarak; buradaki mevcut durumun kavramsal çerçevesi çizilmeye ve uygulanacak Uluslararası İnsancıl Hukuk rejimi tespit edilmeye çalışılacaktır. Çünkü Uluslararası İnsancıl Hukuk bir çatışmanın uluslararası nitelikte olan veya uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma olmasına bağlı olarak farklı kurallar uygulanmasını öngörmektedir (Taşdemir, 2009: 197).

3.1. Silahlı Çatışma Kavramı ve Uluslararası İnsancıl Hukuka Göre Silahlı Çatışma Türleri

Silahlı çatışma; çatışma sözcüğünün önüne etnik, kültürel, menfaat gibi isimler eklenmediği müddetçe mevcut bir gerginlik ve mücadele durumunu anlatmak için kullanılır (Varlık, 2013: 126). Günümüzde silahlı çatışma kavramı, iki ya da daha çok egemen devlet arasındadır ya da bir devlet topraklarında, belirli silahlı grupların karşıt tezlerini kuvvet kullanmak yoluyla devlet ya da birbirlerine kabul ettirmeye çalışmalarıyla ilgilidir (Sav, 2015: 18-19). Uluslararası hukuka göre silahlı çatışma türleri; Uluslararası Nitelikteki Silahlı Çatışmalar ve Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar olmak üzere 2'ye ayrılır.

3.1.1. Uluslararası Nitelikteki Silahlı Çatışmalar

Uluslararası nitelikteki silahlı çatışmalar, en az iki devletin silahlı kuvvetleri arasında yaşanan çatışmalardır. Bu şekilde bir tanımlama yapıldığında çatışma ve savaş kavramları birbirlerine karıştırılmaktadır. İki kavramı ayırt edebilmek için önemli bir ayrım vardır. Silahlı çatışma doğrudan sıcak çatışmayı ifade ederken; savaş daha geniş manada ve genel bir kavramdır. Silahlı çatışmanın yaşanmadığı durumlarda da devletlerarası savaş hali mümkün olabilir. Örneğin; II. Dünya Savaşı'nda Türkiye Almanya'ya karşı savaş ilan etmiştir ancak iki devlet arasında sıcak çatışma yaşanmamıştır (Yeşil, 2015: 41).

1949 yılında yapılan Cenevre Sözleşmeleri'nin, ortak 2. maddesine göre; iki veya daha fazla taraf devlet arasında herhangi bir silahlı anlaşmazlık çıkması durumunda harp hali bunlardan biri tarafından tanınmasa da ve yine sözleşmeye taraf olan devletlerden birinin toprakları kısmen veya tamamen işgal edildiğinde ve işgale karşılık verilmediğinde dahi sözleşme hükümleri uygulanacaktır (Cenevre Sözleşmeleri, md.2). Yani sözleşmenin kapsadığı tüm insancıl hukuk kuralları uluslararası silahlı çatışmalarda uygulanacaktır. 1977 yılında, 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne, "Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına İlişkin Protokol" (Cenevre Sözleşmeleri, ek I No'lu Protokol) eklenerek sözleşme imzalanmıştır. Savaş mağdurlarının korunması hakkındaki bu protokol, 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 2. maddesinde öngörülen durumlarda uygulanacaktır. I No'lu Protokol, 1949 yılında yapılan Cenevre Sözleşmeleri'ni tamamlayıcı bir metindir. Cenevre Sözleşmeleri'nde ağır ihlaller düzenlenirken, uluslararası silahlı çatışmalar sırasında işlenen ağır ihlallerin cezalandırılmasını hükme bağlayan uluslararası nitelikteki ilk genel düzenleme bu Protokol'dür (Yeşil, 2015: 37). Dolayısıyla iki veya daha fazla devlet arasında yaşanan uluslararası nitelikte bir silahlı çatışmada, Cenevre Sözleşmeleri ortak 2. madde hükmü uyarınca, Cenevre Sözleşmeleri'nin hükümleri ve I No'lu Protokol uygulanacaktır.

3.1.2. Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar

İki ya da daha fazla sayıda aktörün eş zamanlı olarak kıt kaynakları kullanmak istemesi çatışma durumuna sebep olur. Bu aktörlerin çatışma esnasında silaha başvurmalarıyla birlikte olay silahlı çatışmaya dönüşür. Silahlı çatışmanın devletlerarasında değil de bir devletin kendi ülkesi sınırları içinde gerçekleşmesiyle uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma durumu ortaya çıkar (Taşdemir, 2009: 7). Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma; egemen bir

devletin sınırları içerisinde iki veya daha fazla sayıda farklı grubun birbiriyle veya hükümetle yaşadıkları uyuşmazlıklar sonucu ortaya çıkmaktadır. Gruplar arası çatışmaların sebebi genelde etnik, dinsel, ekonomik, kaynakların paylaşımı gibi sorunlardan kaynaklı meydana gelirken, devlet ve gruplar arası çatışmalar ise siyasal ve ideolojik farklılıklardan dolayı grupların hükümeti değiştirmek veya yok etmek istemeleri sebebiyle yaşanmaktadır. Sonuç olarak, uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmaların büyük çoğunluğunda taraflardan birisi hükümettir (Taşdemir, 2009: 8).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra devletlerarası savaşların yerine iç savaşların artması ve milyonlarca insanın ölümü, silahlı çatışmalar hukukunun, iç çatışmalara genel ifadesiyle uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Bir iç çatışma da uygulanabilecek hukukun tespiti önemlidir. Herhangi bir iç çatışmada işlenen bireysel suçlar ile ilgili sorumluluk ve yapılacak kovuşturma uluslararası ceza hukukunun konusudur (Çakmak, 2014: 234). Uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalara uygulanan kurallar son derece sınırlıdır. Uygulanan bu kurallardan ilki Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesidir. İkincisi ise 1977 tarihli 2 numaralı Protokol'dür. Bu Protokol sadece onaylayan taraf devlet açısından geçerlidir. Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesine göre; uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı anlaşmazlığın sözleşmeye taraf ülkelerden birinde çıkması halinde bu madde gereği anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri anlaşmazlıklara doğrudan katılmayan, silahını terk eden, hasta, yaralı veya herhangi bir sebeple çatışma dışı kalanlara, herhangi bir ırk, renk, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin insani muamelede bulunmakla yükümlüdürler. Tarafların her biri bu kimselere karşı kötü muamele, işkence, vücut bütünlüğüne zarar verme, rehin alma, yargılama olmaksızın infaz etme gibi muamelelerden yasaklıdır. Bu sözleşme sayesinde tarafların çatışma esnasındaki sınırları belirlenmiştir. Uluslararası insancıl hukukun en hayati kaynağı olan Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışma da devletin sorumlu olduğu bazı noktalara vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde uluslararası suçlar bakımından bireysel sorumluluğu düzenleyen UCM Roma Statüsü'nde, iç çatışmalara uygulanması gereken bu 3. maddenin ihlalini savaş suçu olarak kabul etmektedir (Çakmak, 2014: 235).

Dünya genelinde yaşanan silahlı çatışmalara bakıldığında; yaşanan bu çatışmaların neredeyse tamamına yakınının uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışma olduğu görülmektedir. Yakın tarihte gördüğümüz, Suriye, Irak, Sudan-Güney Sudan, Sudan-Darfur, bu çatışmalara örnek verilebilir. Bu bölgelerde özellikle de Afrika kıtasında yaşanan çatışmalar, hükümet ve isyancı gruplar arasındadır.

3.2. Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Darfur Çatışması'nın Değerlendirilmesi

2003 yılında şiddetlenen ancak başlangıcı daha da eskilere dayanan Darfur'daki çatışmalarda işlenen çeşitli suçlardan dolayı sorumlu olanların yargılanabilmesi için öncelikle çatışmanın uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki kavramsal çerçevesi çizilmelidir. Böylelikle yargılama aşamasında uygulanabilecek uluslararası hukuk alanı tespit edilmiş olur. Darfur'da yaşanan olaylara çatışmanın tarafları açısından bakıldığında; çatışma iki veya daha fazla devlet arasında değil de, hükümet ve onun karşıtı isyancı güçler arasında ülke sınırları

içerisinde yaşanmaktadır. Dolayısıyla yaşanan çatışmaya uluslararası nitelikte bir silahlı çatışma dememiz olanaksızdır. Darfur'da meydana gelen silahlı çatışmalarda hem Sudan Hükümeti hem de hükümet karşıtı örgütler; Sudan Kurtuluş Hareketi Ordusu (SKH/O) ve Adalet ve Eşitlik Hareketi (AEH) başta olmak üzere birçok asi örgüt, kendi çıkarları doğrultusunda aynı toprak parçası üzerinde birbirlerine karşı mücadele etmişlerdir. Dolayısıyla bölge de uluslararası nitelikte olmayan bir iç silahlı çatışma yaşanmıştır. Uluslararası nitelikte olmayan Darfur'daki bu çatışmaya 1949 Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. madde hükümleri uygulanmalıdır. Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesine göre; uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı anlaşmazlığın sözleşmeye taraf ülkelerden birinde çıkması halinde bu madde gereği anlaşmazlığa taraf teşkil edenlerden her biri anlaşmazlıklara doğrudan katılmayan, silahını terk eden, hasta, yaralı veya herhangi bir sebeple çatışma dışı kalanlara, herhangi bir ırk, renk, din ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin insani muamelede bulunmakla yükümlüdürler. Tarafların her biri bu kimselere karşı kötü muamele, işkence, vücut bütünlüğüne zarar verme, rehin alma, yargılama olmaksızın infaz etme gibi muamelelerden yasaklıdır (Cenevre Sözleşmeleri, Ortak Madde 3). Ancak Darfur'daki uluslararası nitelikte olmayan silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken sözleşmenin bu maddesi dikkate alınmamıştır. Öldürme, işkence, insan hakları ihlalleri gibi suçlar, Darfur'da yaşanan çatışma sırasında gerek hükümet destekli milisler gerekse isyancılar tarafından işlenmiştir. Darfur'da insancıl hukuk ağır bir şekilde ihlal edilmiştir. Uluslararası Ceza Mahkemesi, Cenevre Sözleşmeleri ortak madde 3'ün ihlalini savaş suçu olarak tanımlamaktadır. Bu süreçte işlenen suçlar BM Komisyonu ve UCM kararları çerçevesinde ele alınmıştır.

4. Darfur Sorunu'nun Uluslararası Bir Hukuk Sorunu'na Dönüşmesi

Darfur sorunu, 2003-2004 yıllarında dünya gündeminde yer almaya başlamıştır. 1989'da Sudan'da iktidara gelen Ömer El Beşir Hükümeti, Müslüman Kardeşlerle iş birliği yaparak darbe yaptıktan sonra iktidarı ele geçirmiştir. Daha sonra önceleri Müslüman Kardeşler bünyesinde faaliyet gösteren Davud Yahya Bolad, 1990'da SKH/O'ya katılmıştır. Güney Sudan'da yıllardır merkezi hükümete karşı savaştan SKH, Bolad'ın, Darfur'da silahlı bir birim oluşturmasını sağlamıştır. Başlangıçta Darfur'daki çatışmaları hafife alan ve taraf olmamayı tercih eden hükümet ise, El Fasher saldırısı sonrasında daha etkili önlemler alması gerektiğini fark etmiştir. Özellikle, ülkenin doğusunda Eritre ile bağlantılı isyancı grupların da ortaya çıkması ve kendisine yönelik muhalefetin artmasıyla olaylara müdahale etmesi gerektiğinin farkına varmıştır ve ciddi müdahalelerde bulunmuştur. Sudan ordusunun büyük kısmının iç savaş süreci nedeniyle hala güneyde bulunuyor olması sonucu hükümet ordunun yetersiz kaldığı yerlerde bazı yerel milislerden istifade etmiştir. Sudan ordusunun sayıca yetersizliği çöl operasyonları için yeterli eğitime sahip olmayışıyla birleşince, muhaliflerin vur- kaç taktiğiyle bastırılmayacağına anlaşılmasını sağlamıştır (Flint ve Wall, 2008: 119).

Sudan hükümeti birçok kez ordunun yetersiz kaldığı durumlarda yerel milislerden ve kendisine yakın hissettiği çetelerden istifade ettiği gibi bu defa da Arapça "atlı cinler" manasına gelen Cancavidlere silah yardımıyla bulunarak onlardan faydalanmıştır. Sudan hükümetinin 2003-2004 yıllarında Cancavidlerle ittifak yapması ve hükümet tarafından Araplara destek verildiği iddiaları var olan sorunu daha da büyütüştür (Mamdani, 2009: 69). İsyancılar ve hükümet yanlısı gruplar arasında süren çatışmalarda sivil halkın zarar görmeye başlamasıyla

birlikte Darfur'daki durum uluslararası örgütlerin dikkatini çekmeye başlamıştır. Bölgede yaşanan insani krizin durdurulması için uluslararası güçlerin desteğine ihtiyaç duyulmuştur (Dalar, 2010: 269). Bu süreçte BM ve UCM'nin soruna müdahil olup Darfur'la ilgili aldıkları kararlar, Darfur sorununun uluslararası alana taşınmasında ve uluslararasılaşmasında etkili olmuştur. Böylece yerelde ortaya çıkan ve uluslararası nitelikte olmayan bu silahlı çatışma uluslararası bir hukuk sorunu haline gelmiştir.

4.1. Darfur Sorunu'nun Uluslararası Bir Hukuk Sorununa Dönüşmesinde Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Misyonu

Darfur'daki olaylar değerlendirildiğinde; sivil kayıpların ve ağır insan hakları ihlallerinin olduğu kesindir. Sivillerin öldürüldüğü kitlesel saldırılara uluslararası alanda nasıl bir karşılık verilmesi gerektiği sorusu son derece karmaşık bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli nedeni, bu tür insan hakları ihlallerinin iç çatışma ortamlarında veya taraflardan birinin iktidar konumunda olup diğer tarafı yok etmeye çalıştığı durumlarda ortaya çıkmasıdır. Bu durumda, silahlı bir müdahalenin devletin egemenliğini ihlal edildiği suçlamalarıyla karşılaşacağı kesindir. Bu uluslararası hukukta ciddi tartışmalara konu olmaktadır ancak bütün tartışmalara rağmen Uluslararası Ceza Mahkemesinin ve BM'nin Darfur sorunu karşısında ortaya koyduğu misyon, benzer sorunlarda da uluslararası yükümlülüklerin varlığının hatırlatılması ve uygulanabilirliğinin önünün açılması bağlamında önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Darfur'daki çatışmadan Darfur'un tüm halkı etkilenmiştir. Özellikle köylere yapılan saldırılar, yağma ve yıkım, hukuka aykırı tutuklama, işkence, insanlığa aykırı ve aşağılayıcı muamele, sivillerin bilerek ve isteyerek öldürülmesi, kitlesel katliamlar ve yargısız infaz her yerde görülmüştür. Hükümet askerleri ve Cancavidlerin köylere yaptıkları saldırılarda, tecavüz ve diğer cinsel saldırı suçlarının işlendiği iddia edilmektedir. Ayrıca Darfur'da yaşamı sürdürmek için gerekli olan tüm kaynaklar ve ekonomi çatışmalar esnasında yok edildiği için yerel halkın yaşamlarını idame ettirmek adına üretim imkânları da ortadan kalkmıştır. 2006'da çatışma Çad'a da sıçramış ve bu çatışmalar boyunca 300.000 kişinin öldüğü tahmin edilmektedir (Keskin, 2009: 67-88). Bu eylemlerin ve bölgede çıkan insani krizin durdurulması adına uluslararası müdahaleye ihtiyaç duyulmuştur. Bu sebeple Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, bir ülkenin egemenlik haklarına doğrudan müdahale de bulunmadan, fakat yaşanan insan hakları ihlallerini de görmezden gelmeyecek Darfur'da yaşanan durumlarla ilgili tarafların uymaları gereken bazı kararlar almıştır. Alınan bu kararlar çerçevesinde taraflara bir bakıma uyarıda bulunularak uluslararası barış ve güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır.

BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1556 sayılı kararda; bölgede yaşanan insani krizin endişe verici olduğu ve insan hakları ihlalleri, uluslararası hukukun ihlali, sivillere yönelik saldırılar ve yüzbinlerce insanın hayatı risk altında olduğu bu sebeple de tarafların derhal harekete geçmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle Sudan hükümetinden bölgeye yapılacak olan insani yardımların ulaşımını kolaylaştırması, insani yardımın sağlanmasını engelleyecek tüm kısıtlamaları ortadan kaldırması, bölgede yardıma ihtiyaç duyan nüfusa erişimin sağlanması, yaşanan uluslararası hukuk ve insan hakları ihlallerini araştırıp bunlara yönelik BM ile işbirliği içinde soruşturmaları başlatması ve yürütmesi, hukuk ve düzeni sağlayarak

topraklarında yaşayan nüfusu güvence altına alması istenmiştir (BM Güvenlik Konseyi, 1556 sayılı karar). Kararda; Sudan Hükümeti'nden Darfur'daki isyancı SKH/O ve AEH ile siyasi görüşmelere derhal başlaması ve Cancavid silahlı çetelerini 30 gün içinde silahsızlandırması, çete liderlerini ve bağlantılarını yakalayıp yargılaması talep edilmiştir. Kararda Sudan hükümetinden ve isyancı gruplardan kapsamlı bir barış anlaşmasına ulaşmaları istenmiştir (1556 sayılı karar). Barış konusunda önemli bir adım olarak ilan edilen BM kararı neticesinde istenilen sonuca ulaşılamamış, çatışmalar devam etmiştir.

18 Eylül 2004 tarihinde BM Güvenlik Konseyi Darfur hakkında 1564 sayılı kararı almıştır. Yeni karara göre; Sudan hükümeti 1556 sayılı karar çerçevesinde üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmemektedir. Bütün taraflar özellikle Cancavidler yağma ve yıkıma, her türlü ihlale devam etmektedirler. Kararda sivil nüfusu koruma sorumluluğunun Sudan hükümetine ait olduğu ifade edilmiştir. Sudan hükümetinden; Darfur'daki yerinden edilmiş kişilerin, mültecilerin ve savunmasız insanların emniyetli bir şekilde evlerine dönmelerinin sağlanması talep edilmiştir. Ayrıca hükümetten, şiddet eylemlerini durdurması, Darfur'da şiddet ve vahşete sebep olup yaygın insan hakları ihlalleri gerçekleştirenlerin, yargı önüne çıkarılıp yargılanmaları ve tutuklanmalarını sağlaması istenmiştir. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi 1564 sayılı kararıyla Genel Sekreter'den Darfur'da yaşanan olaylar neticesinde bir soykırım olup olmadığı hususunda araştırmak yapmak üzere bir Uluslararası Soruşturma Komisyonu kurmasını istemiştir (BM Güvenlik Konseyi 1564 sayılı karar). Kurulan Komisyon Sudan'a giderek hükümet yetkilileri ve hükümet dışı yetkililerle, direnişçi gruplarla ve çeşitli kurum ve kuruluşlarla görüşmelerde bulunarak tespitlerde bulunmuş, ilgili tüm birimlerden aldığı bilgi, delil ve belgeleri dikkate alarak konuyla ilgili bir rapor hazırlamıştır. 25 Ocak 2005 tarihinde BM genel sekreterliğine sunulan bu raporda, somut verilere dayanarak Darfur'da hem insan haklarının hem de uluslararası insancıl hukukun ihlal edildiği, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının işlendiği tespit edilmiştir (Report of the International Commission, 2018).

Darfur'daki çatışmada meydana gelen ihlaller tespit edilmesine rağmen yaşananlardan sorumlu olanların nasıl ve nerede yargılanacağı konusunda bir çözüm getirilememiştir. Bunun üzerine alınan 1593 sayılı kararla BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 2005'te Darfur'daki insan hakları ihlallerinin araştırılması ve sorumlularının kovuşturulması ve yargılanması görevini Uluslararası Ceza Mahkemesine vermiştir (BM Güvenlik Konseyi 1593 sayılı karar). Güvenlik Konseyi kararıyla Darfur'daki olayları soruşturma yetkisi elde eden UCM hemen harekete geçmiştir. 1593 sayılı kararın alınmasından bir gün sonra UCM Başsavcısı yaptığı basın açıklaması ile Darfur'daki durumun UCM Savcısına havale edildiğini bildirmiştir (Çakmak, 2007: 68).

6 Haziran 2005 tarihinde UCM Başsavcısı Luis Moreno Ocampo, Darfur'da işlenen suçlar hakkında soruşturmayı resmi olarak başlatmıştır. 31 Mart 2005 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nden yapılan başvuruyu takiben Savcı, Uluslararası Darfur Soruşturma Komisyonu'ndan gelen belgeler ile birlikte çeşitli kaynaklardan bilgi toplayarak analiz ettikten sonra soruşturma açmaya karar vermiştir. Soruşturma 1 Temmuz 2002'den itibaren geçen süreçte işlendiği iddia edilen; soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar üzerine odaklanmıştır. Soruşturma dosyası Yargıç Akua Kuenyehia (Gana) başkanlığındaki 1. Ön Yargılama Dairesi'ne iletilmiştir (Osman, 2016: 193).

Bu tarihten sonra, Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir, Sudan Hükümeti yetkilileri, Cancavid liderleri ve direniş cephesi liderlerinden çeşitli şüphelilere dava açılmıştır. Soruşturmanın içeriğindeki suçlamalar arasında; soykırım, savaş suçları, insanlığa karşı suçlar gibi suçlar yer almıştır. Darfur'daki durum, BM Güvenlik Konseyi tarafından UCM'ye sevk edilen ve Statü'ye taraf olmayan bir ülke hakkındaki ilk soruşturmadır. Sudan Hükümeti iddiaları ve UCM ile iş birliğini reddetmiştir (www.icc-cpi.int/darfur, 2018). Sudan Devlet Başkanı Ömer El Beşir hakkında iki kez tutuklama emri çıkartılmıştır. İlk tutuklama kararı 4 Mart 2009 tarihinde 1. Ön Yargılama Dairesi'nin aldığı kararla El Beşir'in insanlığa karşı suçlar, savaş suçları, işkence ve tecavüz suçları bakımından yargılanması için çıkartılmıştır (www.icc-cpi.int/darfur/albashir, 2018).

Roma Statüsü madde 25/3'de ifade edildiği gibi; mahkemenin yargı yetkisine giren bir suçtan dolayı kişiler, cezai sorumluluk taşır ve cezalandırılabilirler. Madde. 25/3 (a)'ya göre ise; tek başına veya diğer bir şahsın cezai sorumluluğu olsun ya da olmasın, başka bir şahısla müştereken veya başka bir şahıs vasıtasıyla suç işlemesi halinde kişiler cezalandırılabilirler (Rome Statute of the International Criminal Court, 2018). UCM, El Beşir'in Roma Statüsü'nün bu maddesine dayanarak, mahkemenin yargılama yetkisine giren insanlığa karşı suçlar, savaş suçları gibi suçlara dolaylı olarak yardımcı olduğu gerekçesiyle tutuklanmasına karar vermiştir. El Beşir hakkında, bu maddeye dayanarak çıkarılan karar, UCM'nin görevdeki bir devlet başkanı için çıkarttığı ilk tutuklama kararıdır. Bununla birlikte UCM savcılığı bu karara itiraz etmiştir. El Beşir'in diğer suçlar yanında soykırım suçları bakımından da yargılanması gerektiğini savunmuştur.

Darfur'daki olayların soykırım sözleşmesinin ilgili maddeleri gereğince; soykırım suçlarından: belirli bir grubu kasıtlı yok etme (öldürme), ciddi bedensel ve zihinsel zararlar verme, yaşam şartlarını kasıtlı olarak kısıtlama gibi belirleyici özelliklerini karşıladığını ifade ederek, Ömer El Beşir'in kısmen Fur, Masalit ve Zagava toplumlarını yok etmek için özel bir niyetle hareket ettiğine yönelik geçerli kanıtların olduğunu iddia ederek UCM'nin Temyiz Dairesine başvurmuştur. Temyiz Dairesi, savcılığın bu yöndeki itirazını kabul etmiş ve El Beşir'in diğer suçlar yanında soykırım suçları bakımından da yargılanması gerektiğini öngörerek 1. Ön Yargılama Dairesi'nin kararını yeniden gözden geçirmesi gerektiğine karar vermiştir. Bunun üzerine 1. Ön Yargılama Dairesi'nin 12 Temmuz 2010 tarihinde aldığı kararla El Beşir'in Darfur'da işlenen diğer suçlar yanında soykırım suçları bakımından da yargılanması için tutuklanması gerektiğine karar verilmiştir. 15 Mart 2012 tarihinde UCM Başkanlığı bu davayı Ön Yargılama Dairesi 2'ye aktarmıştır. Hakkında tutuklama emri çıkartılmış olmasına rağmen bu yıllarda ülke (Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Çad, Uganda, Cibuti) ziyaretlerinde bulunan El Beşir tutuklanmamıştır (www.icc-cpi.int/darfur/albashir, 2018). İnsanlığa karşı suçlar, savaş suçları işlediği gerekçesiyle hakkında uluslararası tutuklama kararı bulunan El Beşir, 2019 yılında Sudan'da yaşanan darbe ile görevinden alınarak bu suçlar hakkında yargılanmak üzere ülkesinde tutuklanmıştır (www.bbc.com., 2019).

Hakkında tutuklama kararı çıkartılan diğer isimler ise Ahmad Harun ve Ali Kushayb'dır. 2003'ten 2005'e kadar Sudan Hükümeti'nin İçişleri Bakanı olarak hizmet veren Ahmad Harun'un, Darfur Güvenlik Masası'nın yönetiminden sorumlu olduğu ve bu sorumluluk kapsamında Darfur'daki isyana karşı hükümetin farklı organlarını koordine ettiği iddia

edilmektedir. Polis, Silahlı Kuvvetler, Ulusal Güvenlik ve İstihbarat Servisi ve Cancavidler hükümet idaresindeki organlar arasında sayılmaktadır. Ahmad Harun'un bu görevden dolayı sivil nüfusa ve Cancavidlerin kullandığı yöntemlere karşı işlenmiş suçlar hakkında bilgi sahibi olduğu iddia edilmekte ve bu olaylardan dolayı sorumlu tutulmaktadır. Ali Kushayb'ın ise, binlerce Cancavid grubunu Ağustos 2003'ten Mart 2004'e kadar komuta ettiği ve Darfur'da savaş suçları ve insanlığa karşı suçların işlenmesine sebep olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca Cancavid liderleri ve hükümet arasında bağlantı kurduğu ve bu gruplara silah, yiyecek ve finansman sağladığı da düşünülmektedir. Mahkeme 27 Nisan 2007 tarihinde bu kişiler hakkında tutuklama kararı çıkartmıştır (www.icc-cpi.int/darfur/harunkushayb, 2007). Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından haklarında tutuklama kararı verilen Ömer El Beşir, ülkesinde yaşanan darbe sonrasında tutuklanırken, Ali Kushayb ise Haziran 2020'de Darfur olaylarıyla ilgili UCM'ye teslim edilen ilk zanlı olmuştur (www.haberler.com, 2021). Yaşanan bu son gelişmelerle birlikte Sudan tarafından yapılan açıklamalarda El Beşir'in de UCM'ye teslim edilmesi gündemdedir. BM'nin ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin almış olduğu kararlar, Darfur sorununun uluslararası gündeme taşınmasında ve uluslararası bir hukuk sorununa dönüşmesinde önemli bir misyona sahiptir. Ayrıca alınan kararların uygulanabilir hale gelmesi ise dünya genelinde böyle hak ihlalleri yaşandığında sorumluların cezasız kalmayacaklarını göstermesi açısından önemlidir.

5. Sonuç

Darfur, yüzyıllardır bir arada yaşayan ve etnik kimlik açısından ayırım yapılması oldukça zor olan birbirleriyle bütünleşmiş kabilelere ev sahipliği yapmıştır. Darfur'da farklı etnik kimliklere sahip bu kabileler zaman zaman çeşitli sebeplerle, özellikle ekonomik sıkıntılardan kaynaklı çıkar çatışmaları yaşamışlardır. Yerelde başlayan ve özellikle ekolojik şartların yetersizliğiyle beslenen ve kabileler arasında ciddi çatışmalara neden olan Darfur sorunu, hükümetin halkın talep ve beklentilerini karşılayamaması, hatta halk arasında var olan mevcut sorunlara çözüm üretmek yerine siyasal ayrışmaya sebep olması sonucunda içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Özellikle ekonomik sorunların çözülmesiyle ilgili taleplerin hükümet tarafından reddedilmesi, hükümetin bölgeye yönelik şiddet politikasını arttırması ve bölgedeki Arap olanlarla olmayanlar arasında kin ve düşmanlığı körükleyen davranış ve politikaları desteklemesi gibi pek çok sebeple yaşanan çatışmalar 2003 yılında hükümete karşı isyan hareketlerine dönüşmüştür. Yaşanan çatışmalar sonucunda durumun bilançosu çok ciddi rakamlara ulaşmıştır.

Darfur'da yaşanan durum, uluslararası nitelikte olmayan bir silahlı çatışmadır. Çünkü çatışan taraflar açısından bakıldığında; çatışma iki veya daha fazla devlet arasında değil de, hükümet ve ona karşı isyana kalkışan güçler arasında çeşitli konularda yaşanan çıkar çatışmaları sebebiyle ülkenin sınırları içerisinde yaşanmıştır. Darfur'daki çatışmalara Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3. maddesi hükmü uygulanmalıdır. Bu madde suçluların yargılanmasıyla ilgilenmez. Sadece çatışmaların insancıl açıdan sınırını belirler. İnsancıl amaçlara hizmet etmeyi amaçlar. Yaşanan çatışmalarda bu maddeye uyulmamıştır ve ağır insan hakları ihlallerini içeren çeşitli suçlar işlenmiştir Darfur'da yaşanan çatışmalar boyunca isyancı gruplar; hükümet güçlerine ve Darfur halkına yönelik acımasız eylemlerde bulunurlarken, hükümet güçleri ve Cancavidler de isyancılara ve onların mensup oldukları toplumlara karşı

aynı şekilde karşılık vermişlerdir. BM'nin raporuna göre ağır insan hakları ihlallerini içeren, toplu katliamlar, köylerin ve kampların yağma ve yıkıma uğraması, kadın, erkek, çocuk demeden sivillerin katledilmesi söz konusudur. BM'nin yaptığı açıklamaya göre, 2003 yılında başlayan şiddetli çatışmalar neticesinde yaklaşık 300.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu insancıl kayıpların iç hukuk yollarıyla çözülemeyeceğinin anlaşılması uluslararası çözüm yollarının kapısını açmıştır. Bu gibi durumların en meşru yollarla çözülebilmesi, hiçbir siyasal, ideolojik ve ekonomik çıkarları dikkate almadan devletlerin olaylar karşısında birlikte hareket edecekleri bir sisteme emanet edilebilir.

BM Güvenlik Konseyi'nin ve UCM'nin aldığı kararların uygulamadaki zayıflığı kurumların gücünü sorgulanır hale getirirken, yine de böyle sorunlara yönelik çözüm aranıyor olması ve kısmen neticelenmesi bu tür insani felaketlerin önlenebileceğine dair beklentileri yükseltmektedir. Bu tür insani felaketlerin ve sorunların önüne geçilmesi ise devletlerin bu olaylar karşısında birlikte harekete geçmeleri halinde mümkün olabilecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus Darfur'dakine benzer bir sorunun ortaya çıkması durumunda UCM'nin doğrudan yetkisi olmasa dahi, BM Güvenlik Konseyi'nin UCM'yi devreye sokabilmesi, bu gibi sorunların uluslararasılaşması ve sorumluların yargılanabilmesi adına önemli bir yaptırım niteliğindedir. Bu durum aynı zamanda UCM'nin Roma Anlaşmasına taraf olsun ya da olmasın, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelecek krizin çözümünde tek meşru mekanizma olmasının önünü açmaktadır.

Sonuç olarak yerelde ortaya çıkan bu iç çatışma durumu, yerel mekanizmalar aracılığıyla yargılamalar yapılmadığı veya yapılamadığı için uluslararası bir hukuk sorununa dönüşmüştür. BM'nin ve UCM'nin, Darfur'a müdahalesinin en önemli katkısı hiç şüphesiz sorunun dünya kamuoyu oluşturmuş olmasıdır. Uluslararası örgütlerin en çok eleştirildikleri konu devletlerin iç işlerine karışmalarından ötürüdür. Ancak kimi zaman devletler kendi iç uluslarını koruyamaz ve yönetemez hale gelir. Bu gibi durumlarda uluslararası örgütlerin müdahaleleri belirli sınırlar çerçevesinde gereklidir. BM ve UCM'nin kararlarının en önemli katkısı, sorunun uluslararası alana taşınmasında, dünya kamuoyu oluşturmasında ve dikkatlerin bölgeye çekilmesindeki etkisi olmuştur. Sorunun uluslararasılaşmasıyla Darfur hükümeti bu soruna kayıtsız kalamamıştır. Çünkü sorumluluğu kendi sınırlarını aşmıştır. Ayrıca UCM'nin ve BM'nin aldığı kararlar ve üslendiği rol, sadece Darfur için değil dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelecek benzer bir olayda devletlerin nelerle karşılaşacaklarını görmeleri ve sorumluluklarının bilincine varmaları açısından oldukça önemlidir. Bu tür sorunlara çözüm aranıyor olması, meydana gelebilecek insan hakları ihlallerinin önlenebileceğine dair inancı beslemektedir. Uluslararası hukukun varlığına ve gücüne olan inanç ise ancak, bu tür sorunlara çözüm ararken dünya devletlerinin kendi çıkarlarını gözetmeksizin bölge insanlarının haklarını ve menfaatlerini muhafaza etmesi ile sağlanabilir.

Kaynakça

Acar, İ. (2010). “Küresel ve Bölgesel İlişkiler Zemininde Darfur Sorunu”, Beykent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

Arpa, E. (2013). Afrika Satrancında Sudan (Hatıralar/İzlenimler), Meneviş Yayınları, Ankara.

Arslan, Ö. (2011). Sudan ve Uluslararası Politikada Darfur Krizi, Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Bayram, M. (2013). “Darfur Sorunu’nun Uluslararası Boyuta Taşınmasında Küresel Enerji Politikalarının Rolü”, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Kırşehir.

BM Güvenlik Konseyi 18 Eylül 2004 Tarihli 1564 Sayılı Kararı, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/darfur-sres1564.php>, (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

BM Güvenlik Konseyi 30 Temmuz 2004 Tarihli 1556 Sayılı Kararı, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/document/sudan-sres1556.php>, (Erişim Tarihi: 30.05.2018).

BM Güvenlik Konseyi 31 Mart 2005 Tarihli 1593 Sayılı Kararı, <https://www.icc-cpi.int/NR/rdonlyres/85FEBD1A-29F8-4EC4-9566-48EDF55CC587/283244/N0529273.pdf>. (Erişim Tarihi: 13.06.2018).

Case Information Sheet - The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad El Bashir - ICC, <https://www.icc-cpi.int/darfur/albashir/Documents/AlBashirEng.pdf>, (Erişim Tarihi: 3.7.2018).

Cenevre Sözleşmeleri, Geneve - International Committee of the Red Cross, <https://www.icrc.org/en/doc/home/languages/turkish/files/sozlesmeleri-protokolleri-conventions-protocols.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.05.2018).

Çakmak, C. (2007). “Uluslararası Ceza Mahkemesi’nin Darfur Krizi’ne Müdahil Olması ve ABD’nin Süpergüç Olarak Limitleri”, Uluslararası Hukuk ve Politika, 3(10): 43-74.

Çakmak, C. (2014). Uluslararası Hukuk: Giriş, Teori ve Uygulama, Bir Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı, Ekin Yayınevi, Bursa.

Dalar, M. (2010). “Darfur Sorunu: Sorunun Kökenleri, Çatışma ve Uluslararası Hukuk”, Dünya Çatışmaları- Çatışma Bölgeleri ve Konuları-Cilt 2, Ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 1.Baskı, Nobel Yayınevi, Ankara.

Darfur, Sudan, “Situation in Darfur”, <<https://www.icc-cpi.int/darfur>>, (Erişim Tarihi: 2.7.2018).

Flint, J., ve Wall, A. (2008). Darfur: A New History of a Long War, Zed Books.

International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/darfur/harunkushayb/pages/alleged-crimes.aspx>, 27 Nisan 2007, (Erişim Tarihi: 5.7.2018).

İnat, K. (2007). “Sudan: Afrika’nın En Uzun İç Savaşı”, Dünya Çatışma Bölgeleri, Ed: Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı.

Kavas, A. (2007). “Darfur’da Petrol Uğruna Öldürülen İnsanlık”, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/592/darfurda_petrol_ugruna_oldu_rulen_insanlik, (Erişim Tarihi: 13.5.2018).

Kavas, A. (2009). “Darfur’daki en büyük dram açlık, yoksulluk ve geri kalmışlık”, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?dergiid=79&makaleid=2437>, (Erişim Tarihi:20.05.2018).

Keskin, F. (2009). “Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, 6(21):67-88 <http://www.uidergisi.com.tr/?p=958>, (Erişim Tarihi: 26.05.2018).

Khalid Mustafa, M. (2014). “Darfur Sorunu’nun Sudan’ın İç Güvenliğine Etkisi”, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Lacoste, Y. (2007). Büyük Oyunu Anlamak, “Jeopolitik: Bugünün Uzun Tarihi”, Ntv Yayınları, İstanbul.

Mamdani, M. (2009). Saviours and Survivors: Darfur, Politics and the War on Terror, HSRC Press.

Matthew, L., Matthew, A. (2013). South Sudan, "From Revolution To Independence", Hurst&Company, London.

Osman, Y., H., M. (2016). Bireyin Uluslararası Ceza Hukuku Çerçevesinde Korunması ve Darfur Örneği, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, (Doktora Tezi), İzmir.

Öndül, U., B. (2015). "Sudan'da Etnik Çatışma ve Çözüm Süreci", Ankara Üniversitesi, İnsan Hakları Anabilim Dalı, Ankara.

Öztürk, H. (2008). "Darfur veya Bir Krizi İsimlendirme Sorunu", <http://www.bilgesam.org/incele/736/-darfur-veya-bir-krizi-isimlendirme-sorunu/#.WoLTxejFI2w>, (Erişim Tarihi: 22.05.2018).

Öztürk, H. (2011). "Darfur'da Yaşanan İç Savaş Anlamak", Avrasya Etüdları, 40(2), 123-144, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/avrasya/issue/35338/392300>, (Erişim Tarihi:5.1.2018).

Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, https://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf, (Erişim Tarihi:30.05.2018).

Rome Statute of the International Criminal Court - ICC, <https://www.icc-cpi.int/Publications/Rome-Statute.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.06.2018).

Sav, Ö. (2015). Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku, TBB, <http://tbbyayinlari.barobirlik.org.tr/TBBBooks/553.pdf>, (Erişim Tarihi: 22.04.2019).

Sudan'da darbe: Ordu yönetime el koydu, Devlet Başkanı Ömer el Beşir'i görevden alıp tutukladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47893272>, 11 Nisan 2019, (Erişim Tarihi: 21.8.2021).

Tamçelik, S., vd. (2014). Küresel Politikada Yükselen Afrika, Gazi Kitabevi, Ankara.

Taşdemir, F. (2009). Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalar Hukuku, Adalet Yayınevi, Ankara.

Uluslararası Ceza Mahkemesi Darfur'da işlenen suçlar için Sudan'da ofis açacak, <https://www.haberler.com/uluslararasi-ceza-mahkemesi-darfur-da-islenen-2-14327560-haberi/>, 12 Ağustos 2021, (Erişim Tarihi:21.08.2021).

Varlık, A., B. (2013). “Savaşı Tanımlamak: Terminolojik bir Yaklaşım”, Avrasya Terim Dergisi, 1(2), 114-129, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/59826>, (Erişim Tarihi:18.05.2018).

Yeşil, F. (2015). Uluslararası Hukukta Silahlı Çatışmalar ve Devlet Dışı Aktörler, TBMM Uzmanlık Tezi, [https://www.academia.edu/19461731/](https://www.academia.edu/19461731/Uluslararası_Hukukta_Silahlı_Çatışmalar_ve_Devlet_Dışı_Aktörler_TBMM_Uzmanlık_Tezi) Uluslararası Hukukta Silahlı Çatışmalar ve Devlet Dışı Aktörler - TBMM Uzmanlık Tezi, (Erişim Tarihi: 20.05.2018).

